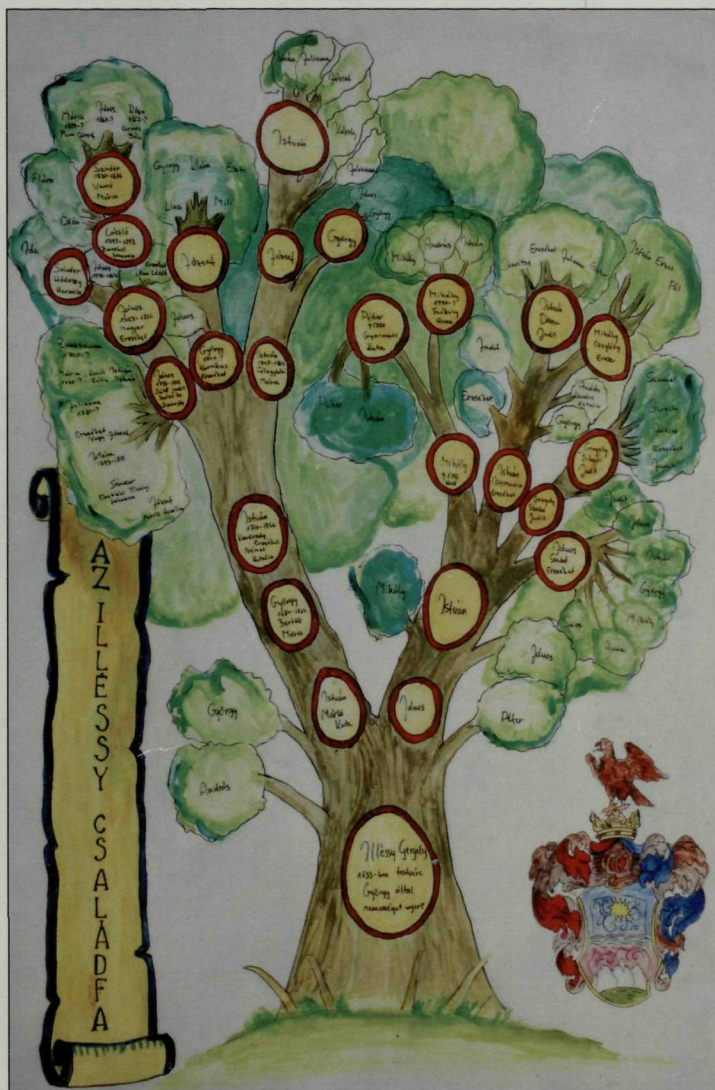

Ht Amokén

JÁSZKUNSAÉG

JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET FOLYÓIRATA

JÁSZKUNSÁG

A JÁSZ-NAGYKUN SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET
FOLYÓIRATA

LIV. évfolyam 2011. 1–4. szám

Szolnok, 2011

A Jász-Nagykun Szolnok Megyei Tudományos Egyesület folyóirata

Szerkesztőbizottság:

Fodor István Ferenc, Márki Gábor, dr. Nemes András, dr. Habil. Örsi Julianna,
prof. Szabó László (a szerkesztőbizottság tiszteletbeli elnöke),
dr. Szalay Annamária, dr. Szegő Ágnes

Főszerkesztő: Örsi Julianna

Olvasószerkesztő, korrektor: Márki Gábor

Fotók:

Első borító (külső): Az Illéssy-család családfája, Kisújszállás (tervezte: Örsi Julianna)

Első borító (belső): Herceg Ferenc ómoravicai lelkész kézírása

Hátsó borító (belső): Bartha Júlia a Vankuli arab – török szótárral

Sárkány családfa (tervezte: Örsi Julianna)

Hátsó borító külső: Családfák, családi emlékek (kiállításrészlet) – Túrkeve, 1997

A Disznósok családi találkozója Karcagon, 2011

HU ISSN 1788-7259

Kiadó: JÁSZ-NAGYKUN SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET

A kiadvány megjelentetését támogatta: az MTA Debreceni Akadémiai Bizottság
és Kovács Sándor a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés elnöke

A Jászkunság folyóirat 49-54. évfolyamai (2006-2011 évek) olvasható még:
a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár honlapján a digitális hírlapok között. www.vfmk.hu

©A szerzők, a szerkesztő és a kiadó

A Szerkesztőség postacíme:

5420 Túrkeve, Deák F. u. 4. e-mail: jorsi@level.datanet.hu;

Telefon: 06-56-361-474; 06-30-9383-777

A lap megrendelhető a kiadónál, vagy megvásárolható:

Damjanich Múzeum 5000. Szolnok, Kossuth tér 4.

Készítette a Karcagi Nyomda Kft.

5300 Karcag, Kertész József út 20. Tel./fax: 59-311-048, e-mail: k.nyomda@t-online.hu

Felelős vezető: Márkusné Tankó Orsolya, Nagyné Tankó Tímea

Tipográfia: Szabó Éva

TARTALOM

TARTALOM

TÁRSADALOMKUTATÁS – ELMÉLET – MÓDSZER – GYAKORLAT

<i>Örsi Julianna:</i>	A családkutatás alapjai	5
<i>Szendrei Eszter:</i>	A család és a rendszerváltás	16
<i>Bálint Sándor:</i>	Emberi tényező változó értékrend	23
<i>Károly Nóra:</i>	A megyei könyvtár Helyismereti Gyűjteménye	34

RÉGÉSZET - TÖRTÉNETTUDOMÁNY

<i>Cseh János:</i>	Kora középkori palacknemű edényről a Közép-Tisza vidéken (és a Gepida királyság további területén)	38
<i>Bagi Gábor:</i>	Az akadémiai tudományosság első Jász-Nagykun-Szolnok megyei alakja	46

HATÁRAINKON KÍVÜLI KUTATÁS

<i>Pénovátz Antal:</i>	Az 1849. évi „nagy szaladás” emlékei az egyházi könyvekben	57
------------------------	--	----

KELETKUTATÁS

<i>Bartha Júlia:</i>	Ibrahim, a kolozsvári diák, a török–magyar kultúra szolgálatában	65
----------------------	--	----

KULTÚRA – IRODALOM – KÖNYVISMERTETŐK

<i>Rideg István:</i>	A mítoszteremtés vágya Barbaricum–Karcag múltjából – avagy egy népmonda négy feldolgozása	74
Könyvek a Jászkunságból (Örsi Julianna)		86
<i>Szabó László:</i>	Kozák öcsi	91

SZERVEZETI ÉLET

<i>Örsi Julianna:</i>	Beszámoló az MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület öt éves munkájáról – 2006–2010	95
Közhasznúsági beszámoló		100
A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület Tudományos Egyesület 2011. évi munkaterve		106

TARTALOM

A CSALÁD HELYE, SZEREPE A LOKÁLIS TÁRSADALOMBAN – országos interdiszciplinális konferencia Szolnokon	108
---	-----

HÍREK

Új névvel, új vezetőséggel	109
Élénk érdeklődés a családkutatás iránt (-J.)	109
A Disznósok I. családi találkozója (Örsi Julianna)	109

NEKROLÓGOK

<i>Gulyás Éva:</i> Meghalt Molnár István. 1924-2011	111
<i>Örsi Julianna:</i> Fél évszázad a kultúra szolgálatában. – Búcsú Ábrahám Miklóstól (1928-2001)	113

SZERZŐINK

115

Örsi Julianna

A CSALÁDKUTATÁS ALAPJAI

– nagykunsági adatok tükrében –

1.) A családkutatás előzményei

Az ősök számontartása minden nép közösségi emlékezetének jelentős része. Gondoljunk csak a finn Kalevalára, a magyar Csodaszarvas mondára. A magyar nép eredetének genezise mellett a honfoglalás óta ott vannak a királyokhoz kötődő mondák. Ezek legkorábbi megörökítői a képes krónikák írói. Anonymus, Túróczy és mások lejegyzései – szerencsére a könyvkiadási politikának – a 20. század második felében ismét megjelenhettek, így az érdeklődők könyvespolcaira kerülhettek. E sorba tartozik a múlt évben megjelent Kiss Attila szépen illusztrált könyve a *Historia Cumanorum*, azaz a Kunok története, amely e nép előtörténetét és a Kárpát-medencébe való beköltözését mutatja be.

A népköltészetnek mindig része volt a családi legendárium is. A család eredetét, a család alapítójának nevét, tetteit, a leszármazás levezetését apáról-fiúra örökítették nemzedékeken, évszázadokon át. A család múltjának, az elődök ismerete ugyancsak a közösségi tudat (bár egy szűkebb közösség, a leszármazottaké) része. Míg a népköltészeti kutatások a 19. század eleje óta folyamatosan az érdeklődés középpontjában voltak, addig annak család-történeti anyaga nagy ritkán került nyilvánosságra.

A családtörténeti írott források (elsősorban oklevelek, összeírások) összegyűjtése a középkorban és az újkorban is elsősorban a nemességre volt jellemző. Gondoljunk csak a családi levéltárakra, amelyek nagy részét ma már az Országos Levéltár és más közgyűjtemények őrzik határon innen és túl. Például a középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa a Zsigmond-kori oklevéltár 1387–1420 évek közötti anyagát tartalmazza.¹ A fennmaradt birtoklevelek, a birtok adományozásának kihirdetési gyakorlata is mutatja, hogy az emlékezetnek maga a király, az adományozó is nagy jelentőséget tulajdonított. Minden okmány korabeli kihirdetése számos méltóság jelenlétében történt éppen azért, hogy később is legyenek olyan emberek, akik tanúsíthatják a birtoklás jogosságát. A nemesség igazolásánál a 18–19. században a Királyi Könyvekbe történt bejegyzés, az eredeti kiadott nemesi levél, annak másolata és a tanúvallomások egyaránt bizonyító erővel bírtak. Szerencsére a Királyi Könyvek fennmaradtak és ma már DVD-n is olvashatók az Országos Levéltár és az Arcanum kiadásában.² A Jászkunságban azonban illő megemlékezni arról, hogy a családkutatás számára a Királyi Könyvek anyagát a kisújszállási származású Illéssy János főlevéltáros Pettkó Bélával rendezte és a jegyzéke 1895-ben nyomtatásban is megjelent.³ Eredetileg ezeket a dokumentumokat Bécsben őrizték. A magyar és erdélyi udvari

1 A középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. Arcanum CD-ROM

2 Illéssy gyűjtemény. A Magyar Országos Levéltár családtörténeti cédulagyűjteménye. Arcanum Digitéka, illetve Királyi Könyvek 1647–1683, 1682–1703, 1740–1767, Erdélyi Királyi Könyvek 1581–1610, 1614–1635, 1630–1656. Arcanum

3 Illéssy János – Pettkó Béla: A Királyi Könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség czim, előnév és honosság adományozásoknak 1527-1867. Bp., 1895.

kancelláriák anyagát 1872-ben adták át a Belügyminisztériumnak, majd onnan került az Országos Levéltárba. A nemesítési iratok, melyek megyénként és azon belül településenként vannak rendezve mikrofilmen ma is tanulmányozhatók e közgyűjteményben. A nemesítés kihirdetése egyébként a megyei közgyűléseken (esetünkben a jászkun kerületi közgyűlésben) történt. A kihirdetést a lakóhely szerinti, a származási hely szerinti és a szomszédos megyéknél kérték a családok képviselői. Így a Nagykunságba beköltözött nemesleszármazottak dokumentumaira gyakran Szabolcs, Szatmár, Zemplén vagy Pest megyében bukkanhatunk. Ez azért is fontos, mert a Jászkun Kerületekben az egyéni nemességet nem ismerte el a jog, mivel a kollektív (területi lakóhelyhez kötött) jászkun kiváltság volt érvényben 1876-ig. A 18. század elején, közepén beköltöztek nem is kérkedtek az egyéni nemességükkel. Majd csak a 18–19. század fordulóján, sőt a 20. század elején fordul elő gyakrabban, hogy keresik a nemes levelüket. Sőt, napjainkban is többen tudni vélik, hogy a „kutyabőr”, a nemesi irat a múzeumban van, de ez legtöbbször csak családi legenda. A nemesi jogok elvesztését gyakran a „kutyabőr” eltűnésével magyarázzák, amelyhez különböző történeteket fűznek.⁴

Ugyancsak a családkutatás előzményeként tarthatjuk számon a 19. századi helytörténet-kutatók munkásságát. Közülük is kiemelkedők Gyárfás István kutatásai. Az 1870-es években megjelent „Jászkunok története” című négy kötetes munkája reprint kiadásban ma is ott van a legtöbb könyvtár polcain.⁵ A helytörténeti kiadványok, a szakirodalom más forrást is felhasznál egy-egy település, táj lakosságának bemutatásához. Így a különböző népszerű-összeírások (1715, 1720, 1828. évi országos összeírások, nemesi összeírások, adózók névjegyzéke, gazdasági és katonai összeírások stb.). Ma már ezek nagy része is hozzáférhető az Országos Levéltár honlapján⁶ illetve az Arcanum kiadásában megjelent CD és DVD lemezeken.⁷

A magyar családkutatás legismertebb alakja Nagy Iván. E 19. századi Nógrád megyei származású kutató hihetetlen nagy anyagfeltáráson – köztük a családokkal folytatott levelezésen – alapuló, ma is hozzáférhető és közismert, nélkülözhetetlen munkája nyomtatásban és DVD-ROM-on is olvasható.⁸ Hasonlóan forgatott könyv a Kempelen Béla: Magyar nemes családok 11 kötetes műve. E két jelentős mű és még számos családtörténeti és a családi címereket bemutató mű olvasható a Családtörténet, heraldika, honismeret című elektronikus kiadványban.⁹ A DVD illetve CD lemezekre azért hivatkozok gyakran, mert ma már nem szükséges Budapestre utazni azért, hogy az eredeti forrásokat mikrofilmen megnézhessük, vagy a könyveket kézbe vegyük, hiszen ezen elektronikus kiadványok beszerezhetők és otthon a saját számítógépen is olvashatók. Ennyit változott a világ néhány év, évtized alatt.

Visszatérve a kutatókra, kutatásokra, feltétlen számításba kell vennünk a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságot és annak kiadványát, a Turult, amely 1883-tól jelenik meg

4 Lásd: Őrsi Julianna: Karcag társadalomszervezete a 18–20. században. Bp. 1990. 137–139. p.

5 Gyárfás István: A jászkunok története I–IV. kötet. Kecskemét – Szolnok – Budapest, 1872–1885.

6 Családtörténet, heraldika, honismeret. Arcanum DVD Könyvtár IV.; vagy: <http://www.vfink.hu>

7 Az 1715. évi országos összeírás. Arcanum DVD; Urbáriumok és összeírások a Magyar Országos Levéltárban Arcanum CD

8 Nagy Iván: Magyarország családai. I–XIII. kötet. Pest, 1859., Bp. 1987 (reprint)

9 Arcanum DVD könyvtár IV.

és az Országos Levéltárban kapható. Számos család történetét bemutató írás olvasható benne.¹⁰

A szakirodalom minden anyagára itt most nincs módunk kitérni, de Kállay István figyelem felhívását megismételjük: „Ha nemzeti múltunk értékeit meg akarjuk őrizni, ez nem képzelhető el a családok történetének kutatása és feltárása nélkül. ... Ez pedig a kutatók szélesebb köreinek a kötelessége.”¹¹ Utalt arra is, hogy Baán Kálmán és Szentpétery Imre egy időben szorgalmazta a nemesség kutatása mellett a polgárok, parasztok, sőt munkások családtörténeti kutatásainak beindítását is. „A családnak, mint a nemzet legkisebb hordozó egységének története része a nemzeti történelemnek ('A család: kis haza'), adatai fontosak lehetnek a történelem egyéb ágai számára is.” E szemlélet irányítja a hivatásos családkutatókat, mikroközösségek társadalomkutatóit napjainkban is.

2.) A családkutatás jelentősége napjainkban

A 19. század végén, a 20. század elején tehát népszerű volt a családkutatás. A szocialista korszakban intézményét, kiadványát megszüntették, a kutatást háttérbe szorították. Elvéteve foglalkoztak kutatók e témával és csak nagyritkán jelent meg publikáció. Az 1970-es években Szabó István szolnoki történész foglalkozott egy jászdzózsai család genealógiájával.¹² A Béziek egyik karcagi leszármazottja 1976-ban írta meg a saját családja történetét.¹³ Szabó László és Örsi Julianna ezidőtájon indított társadalomnéprajzi kutatásai révén egyre nagyobb figyelem fordult Jász-Nagykun-Szolnok megyében a családtörténeti kutatásra. A kunszentmártoni múzeum szervezésében 1977-ben egy konferencia is megvalósult, ahol történészek, néprajzosok, demográfusok mutatták be saját kutatásaikat.¹⁴ 1978-ban Somlai Péter szociológus vezetésével folyt Karcagon egy családkutatás, amelyet két évtized múlva is megismételtek. Eredményeiket egy 1979-ben Karcagon megrendezett tanácskozáson és kiadványokban adták közre.¹⁵ Az 1970-es évektől kezdve Örsi Julianna elkötelezett kutatója lett a családoknak, kisebb és nagyobb vérségi és lokális közösségeknek. Írásai közül csak a Karcagról szóló könyvét, a Túrkeve monográfiájába írt írását és a „Családok, familiák, nemzetségek” című kötetet említjük meg.¹⁶ Örsi Julianna Túrkevében 1997-ben szervezett egy tanácskozást és kiállítását az Alföldön élő családkutatóknak. 2003-ban „Neves nagy-

10 A Turul 1883–1950. évfolyamai elektronikusan is hozzáférhető a Családtörténet, heraldika, honismeret. Arcanum DVD Könyvtár IV. lemezén.

11 Baán Kálmán (Kóczy László és Gazda István kiegészítésével): Magyar családtörténeti és cimertani irodalom 1561–1944. Bp. 1984. Kállay István előszava.

12 Szabó István: Egy jászdzózsai család genealógiája. In: Szabó László szerk.: Jászdzózsá és a palócság. Eger – Szolnok, 1973. 33–115. p.

13 Bézi István János: Egy kun parasztcsalád története (a Béziek). Karcag, 1976. (kézirat)

14 Barna Gábor – Szabó László (szerk.): Az anyakönyvek, mint a történeti kutatások forrásai. In: Múzeumi Levelek. 35–36. sz. Szolnok, 1977.

15 Örsi Julianna – Szabó László (szerk.): Életmód-vizsgálatok az Alföldön. In: Múzeumi Levelek. 37–38. sz. Karcag–Szolnok, 1979.; Somlai Péter: Családmongráfiák. Bp. 1979.; Somlai Péter: Húsz év. Családi kapcsolatok változásai a 20. század végi Magyarországon. Bp. 2002.

16 Örsi Julianna: Karcag társadalomszervezete a 18–20. században. Bp. 1990.; Örsi Julianna: Adatok Túrkeve demográfiájához és családtörténetéhez. In: Örsi Julianna (szerk.): Túrkeve földje és népe. III. kötet. Túrkeve, 2000. 5–50. p.; Örsi Julianna (szerk.): Családok – familiák – nemzetségek. Túrkeve, 2003.

kunsági családok” címmel ugyancsak kiállítást szervezett.¹⁷ 2011-ben pedig Szolnokon valószínűleg „A családok helye, szerepe a lokális társadalomban” interdiszciplinális konferencia a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület szervezésében. Előzményként meg kell még említenünk egy nyíregyházi és egy veszprémi családtörténeti kutatás konferenciát, amelyek anyagai hozzáférhetők.¹⁸

A családkutatást megkönnyítette a mormonok által szervezett, az egyházi anyakönyvek mikrofilmzésére irányuló tevékenysége. Ez azonban elsősorban a fővárosban biztosította az adatbázishoz való hozzáférést, a helybeli kutatást ugyanakkor megnehezítette. Mindenesetre a rendszerváltás felszabadította az e diszciplína kutatásának korlátait és egyre nagyobb érdeklődés bontakozott ki a családkutatás iránt. Mára már az országos és megyei levéltárak alig tudják kiszolgálni az érdeklődőket. Mindenki (idős és fiatal, tanuló, értelmiségi és középosztálybeli) keresi az elődei adatait, a gyökereket.

Miért e nagy érdeklődés a téma iránt? Mi haszna van belőle az egyéneknek, a közösségnek?

Az érdeklődést felkelthették a különböző településen megjelent monográfiák, könyvek. Minden közösség, annak tagjai keresik azokat a kötődéseket, amellyel el tudják helyezni saját múltjukat az országos, a nemzet történetében. Ezek a szálak kapcsolják össze az egyént a társadalommal. E kapcsolódások teszik lehetővé a történelem, az ország sorsának megértését, értelmezését. A gyökerek segítik, hogy otthon legyünk e hazában. Így erősödik a történelmi tudat. Az egyén identitástudata erősíti a lokális és vérségi közösségeket. Mindez hozzájárul a magyar kultúra megőrzéséhez. Ez pedig segíti magyarságunk megőrzését a soknemzetiségű Európai Közösségben.

3.) Nagykunsági családkutatók

A 20. század első felében a nemes családokról megyei feldolgozásokban is jelentek meg írások. Így a Scheftsik-féle monográfia közli Soós Adorján írását „Magyar nemesek a Jászkunság területén” címmel.¹⁹ Ebben a következő türkevei családok vannak felsorolva: Ács, Czihat, damó de Lisznyo, Hajdu, Hodossy, Katona, Kenéz (szalontai), Laczka, Pethő, Vadász de Gyöngyöshalász. Ugyanebben a kötetben szerepel a „Jászkun Kerületek nemesi aranykönyve”, amely szerint Türkevéhez köthető még a Bodó, Dosza-Molnár, Földesy, Kenéz, Mártonfi családok.²⁰ Ebben az írásában Soós Adorján kisújszállási tanár, majd levéltárnok felhasználta Illéssy János, Kempelen Béla kutatásait.²¹ Hasonló névsort állíthatnánk össze minden jászkun településről.

17 A kiállítás katalógusa is megjelent. Órsi Julianna: Neves nagykunsági családok. Túrkeve, 2003.

18 Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv XVII. Nyíregyháza, 2006.; Márkusné Vörös Hajnalka (szerk.): Családtörténeti kutatás határon innen és túl. Veszprém, 2009.

19 Soós Adorján: Magyar nemesek a Jászkunság területén. In: Scheftsik György (szerk.): Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs, 1935. 178–225. p.

20 A Jászkun Kerületek nemesi aranykönyve. In: Scheftsik György (szerk.): Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs, 1935. 225–226. p.

21 Kempelen Béla: Magyar nemes családok I–XI. kötet. Bp., 1911–1932.

A türkeveiek, de talán a genealógia iránt érdeklődők számára a Nagykunságon legismertebb családkutató Vadász Pál. Gyöngyöshalászi Vadász Pál jogi végzettségű, türkevei és dévaványai földbirtokos volt. 1883–1948 között élt. Háza a Kossuth u. 6. sz. alatt volt, amely ma a Finta Múzeum kiállítóterme. Az egyik előde Báthori István katonája volt. A 18. században a család Hont megyében birtokos, majd Gyüre és Kisharsány (Szabolcs vármegye) nemesei közt találjuk őket a Királyi Könyvekben. Nemességükről, a család eredetéről Orosz Ernő is ír a század elején a Heves és Külső-Szolnok megyei nemes családok között.²² A könyvet – a bejegyzés szerint – Vadász Pál a doktorátusa megszerzésekor kapta meg, ami arra utal, hogy már ekkor is érdekelte a családtörténet. Az indíttatás családi lehetett. Elődei nagyműveltségű emberek voltak. Nagyapja (I. János) 1778-ban külföldi egyetemekre ment (Basel, Heidelberg, Utrecht), majd abonyi lakos lett. Két fia (II. Pál és II. János) ügyvédnek tanult. János fiának négy gyermeke született, köztük Károly, aki a türkevei Czihat családba házasodott be, és 1882-ben oda is költözött. Az ő fiuk Pál a családkutató levéltáros, Károly-György megyei főjegyző és János-Gusztáv. Megjegyezzük, hogy a nagyapjuk testvére (II. Pál már 1811-ben megszerezte az ügyvédi diplomát és Türkevén vállalt állást, ahol feleségül vette Pelbárh Erzsébetet.²³ Vadász Pálról már korábban írtunk,²⁴ így most csak az újabb összefüggésekre hívjuk fel a figyelmet. A testvére János valószínűleg abba az Abonyi (valódi nevén: Zsarályi Márton) családba házasodott be, azaz vette feleségül Abonyi Teréziát, akinek az apja a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, a nagyapja Abonyi Lajos (írói álnéven) a Kisfaludy és a Petőfi Társaság tagja volt. Vadász Pál és Károly testvére pedig a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tagja volt.

Látható tehát, hogy Vadász Pál olyan kapcsolatrendszerrel rendelkezett, amely segítette őt a kutatásaiban. Ezt ki is használta. Rendszeresen kutatott a Magyar Országos Levéltárban, a Nemzeti Múzeumban, Gyulán, Dévaványán, Gyomán, Hódmezővásárhelyen, Nagykőrösön, Karcagon, Kisújszálláson, Mezőtúron és számtalan levéllel kereste fel azokat a földbirtokosokat, potentált embereket, akikről valamilyen adatot remélt. Fennmaradt néhány levele, például, amit Bay Ferenc nyírmadai földbirtokosnak írt, akitől azt kérte, hogy legalább egy hétre fogadja és bocsátsa rendelkezésére a 300 levélből álló családi levéltárát.²⁵ Úgy tűnik, hogy a néprajzos Györffy Istvánnal is jó kapcsolatban volt. Elsők között olvasta az 1922-ben megjelent Nagykunsági krónikát.²⁶ Ebben az időben már lelkesen gyűjtötte a családtörténeti adatokat. Az egyik helyen megjegyzi „a n/eme/s Szigethi Gy/örffy/cs/alád/ ... mely Nádudvarral 1768- ment oda (mármint Karcagra) ... s amelyből való Istv. Dr. Nemz/eti/ Muz/eum/ Ig/azgató/ ör, a néprajzi Muzeumban, a Nagykunsági krónika (Karcag, 1922. őszin: Nagy és Kertész könyvnyomda) írója, ki sok érdekes adatát volt szives velem is közölni, miért is neki itt is köszönetet mondok.”²⁷ Majd széljegyzetben leírja a Györffy család eredetét.

22 Orosz Ernő: Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger, 1906.

23 Soós Adorján: Magyar nemesek a Jászkunság területén. In: Scheftsik György (szerk.): Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs, 1935. 222. alapján. A részletesebb kimutatást lásd: Kempelen Béla: Magyar nemes családok. XI. kötet. In: Családtörténet, heraldika, honismeret. Arcanum. DVD Könyvtár IV.

24 Lásd: Őrsi Julianna: A kisvárosi értelmiség szerepvállalása a lokális közösségekben. In: Őrsi Julianna (szerk.): Kulcsomberkek. Türkeve, 2002. 11–13. p!

25 A varsányi anyag fénymásolatát Vitális Sándor kisújszállási lelkészről kaptuk, melyet utólag is köszönünk.

26 Györffy István: Nagykunsági krónika. Karcag, 1922.

27 Kisebbségi családok: Vadász. OL. P szekció 695. 162. MOL.

Vadász Pál anyaggyűjtése kiterjedt a tizedjegyzékekre csakúgy, mint az anyakönyvekre vagy a történeti szakirodalomra. Igen értékes abból a szempontból is, hogy a jobbágyok és a nemesek neveit is egyaránt számba vette, és mindenütt feljegyezte a forrást. A forrás felhasználásánál az okoz nehézséget, hogy nem jelöli, miként kapcsolódik a más települések forrása a túrkevei családokhoz. Adatfeltárása azonban értékes abból a szempontból, hogy olyan évszázadok névanyagát is összegyűjtötte, amelyből kevés adattal rendelkezünk. Az évtizedek alatt olyan hatalmas anyagot halmozott fel, hogy már nem volt képes átlátni és így nem is született belőle összefüggő feldolgozás sem a saját, sem a túrkevei családokra vonatkozólag. Szerencsére kéziratos anyagát Dankó Imre az 1950-es évek elején felküldte az Országos Levéltárba, kisebb részét a Néprajzi Múzeumba, amely ma is tanulmányozható. Anyagának feldolgozása azonban nem kis erőfeszítést igényel a kutatótól, aki erre vállalkozik. Nemcsak a szertelen jegyzetelésben rendet tenni nagy feladat, de az írás olvasása is nehézségekbe ütközik. Mindenesetre egy szakdolgozat már született Vadász Pálról az ELTE Történettudományok Segédtudományai Tanszékén.²⁸

Talán Vadász Pál anyagával való foglalkozás is inspirálta Dankó Imrét, hogy a túrkevei ragadványneveket összegyűjtse és közétegye.²⁹

Györffy Lajost is a családtörténet iránti érdeklődés, a családban uralkodó elődök tisztelete indította el a kutatói útján. Először egy irodalmi feldolgozást akart készíteni a Vincze elődökről, de Györffy István arra biztatta, hogy török nyelvismeretét használja ki, és a török deftert fordítsa le. Így született meg az 1571-es török adóösszeírás névanyaga, amely az egyik legkorábbi teljes lakossági összeírás a Nagyikunság falvainak lakóiról.³⁰ Ugyancsak értékes Botka János közlése is az egről vár 1577-1579-es összeírásából.³¹

Az összeírások sorába tartoznak a 18. századi redempciós névjegyzékek, melyeket Őrsi Julianna publikált.³² Kutatásait azonban a helyi közösségekre kiterjesztve komplex módon végezte, végzi, így szinte minden tanulmányában van valamilyen a család kutatás szempontjából értékes adat.³³

A túrkevei Honismereti szakkör az 1970-es évektől működött, amelynek tagja volt többek között Györffy Lajos és Talpalló Piroska is. A szakkör az országos és megyei honismereti pályázatokon keresztül kapcsolódott be az önkéntes gyűjtő mozgalomba. A kiírt pályázati témák inspirálták a szakkör tagjait egy-egy pályamű elkészítésére. Mire azonban országosan is felfigyeltek a család kutatás jelentőségére a szakkör már befejezte működését, de tagjai továbbra is nyitottak maradtak a néprajzi, helytörténeti témák iránt. Így kerülhetett be a Túrkeve monografikus kutatásának stábjába Hagymási Sándor, Szilágyi Károly és Talpalló Piroska az 1980-as években. A kutatást Őrsi Julianna múzeumigazgató vezette, a

28 Az információt Pandula Attilától kaptuk.

29 Dankó Imre: A Túrkevei család- és ragadványnevek társadalmi vonatkozásai. In: Magyar Nyelvőr, 77. (1953) 375–387. p.

30 Györffy Lajos: Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez (Az 1571-es török defter fordítása). Szolnok, 1956. A szerző élete vége felé a későbbi deftert is lefordította. Az azonban elveszett és így nem került kiadásra.

31 Botka János: A Nagy- és Kiskunság az egről vár 1577–1579. évi összeírásában. In: Zounuk 2. Szolnok, 1987. 205–251. p.

32 Őrsi Julianna: A redempció szerepe a Jászkunság fejlődésében. Melléklet. In: Bellon Tibor - Őrsi Julianna: A Jászkunság összefogása. Karcag, 1996. 9–56. p. + mellékletek

33 Őrsi Julianna bibliográfiáját lásd: www.kulturaeskitatas.hu; vagy www.fintamuseum.hu honlapokon!

programot Túrkeve város finanszírozta. E kutatás indította el Talpalló Piroskát a családkutatás irányába, bár anyagát nem itt, hanem önálló „Ki kicsoda” kötetekben publikálta.³⁴

P. Debreczeni Julka bár nem Túrkevéen végezte a kutatásait, de a túrkevei őseire vonatkozó adatokat kereste, így joggal tarthatjuk számon munkásságát. Anyaggyűjtése – Örsi Juliannán és Talpalló Piroskán keresztül – bekerült a túrkevei kutatói vérkeringésbe. Jelentősége nem csak abban rejlik, hogy nagymennyiségű levéltári és anyakönyvi adatot hozott a felszínre, hanem abban is, hogy egy-egy családhoz eljuttatta a rájuk vonatkozó adatokat így biztatva őket is további anyaggyűjtésre.³⁵ R. Kis István tanár azért kutatta és írta meg a családjá történetét, hogy az unokáknak is átadja ismereteit.³⁶ Kurucz János nyugdíjas tanár karcagi és kisújszállási (közismert és kevésbé ismert) családok nyomába eredt. Megírta egy nagykun kapitány, egy jegyző családjának történetét.³⁷ Majd egyre inkább belemerült a saját családjá és annak rokonsága családtörténetének kutatásába. Kiírta az anyakönyvi adatokat, felkereste a rokonokat, fotókat, írásos dokumentumokat, címermásolatokat és visszaemlékezéseket gyűjtve tőlük. (Hasonlóan kereste fel a rokonokat, mint Kun László parasztember az 1970-es években a Kun család családfája megrajzolása céljából.³⁸) Egy írásában az egy évtizedes kutatási eredményeit publikálta.³⁹ Majd több kötetet adott közre.⁴⁰ A legújabb, Nagykunságon megjelent könyv a karcagi Varró családot mutatja be.⁴¹

Hogy a fent említett hívatásos kutatóknak, a Finta Múzeum igazgatóinak, az országos gyűjtőmozgalomnak, a kiállításoknak, kiadványoknak mennyi szerepe volt a családkutatás elterjedésében a Nagykunságon, ma már nehéz kideríteni. Mindenesetre több családfa, leszármazási tábla készült, amelynek egy része csak a rokonság körében ismert, más része azonban nyilvánosságra került.

A családkutatás egyik figyelemre méltó eredménye a Vincze családhoz (Györffy Lajos múzeumigazgató anyai elődei) köthető. A Vincze család évszázadokon át megőrizte családi irattárát, melyet Karcagi Gáborné Vincze Marica beadott a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Levéltárba. Bizonyos anyagokat ő is feldolgozott⁴², de segítette Pozsonyi Zoltán levéltárost is a családi hagyaték teljes feldolgozásában, aki azután tovább folytatva a kutatáso-

234 Talpalló Piroska: *Túrkevei ki kicsoda?* Túrkeve, 2000.; Talpalló Piroska: *Túrkevei képes kicsoda 2.* Túrkeve, 2007.; Talpalló Piroska: *Túrkevei képes ki kicsoda?* Túrkeve, 2010.

35 A Debreczeni Julkával készült interjú lásd: Örsi Julianna: *A családkutatás rejtelmei – Beszélgetés Debreczeni Julkával.* In: *Jáskunság.* 2008. 3–4. sz. 29–34.

36 R. Kiss István: *Vázlatok a Kiss (Rofi) Kiss, R. Kiss család múltjából.* In: Örsi Julianna (szerk.): *Családok – familiák – nemzetségek. A vérségi kapcsolatok szerepe a változó társadalomban.* Túrkeve, 2003. 73–86. p.

37 Kurucz János: *Kisújszállás két történelmi családja. Kisújszállás, 1998.*; Kurucz János: *A Nagykunságban „lakozott” Laczka család.* Karcag, 2002. Itt jegyezzük meg, hogy ez utóbbi munkával Örsi Julianna nyomdokain haladt, aki már 1999-ben közre adta Laczka János és családja történetét. Lásd: Örsi Julianna: *Laczka János élete és kapcsolata nagykunsági környezetével.* In: Rideg István (szerk.): *Laczka János emlékezete.* Karcag, 1999. 123–220. p.

38 Erről lásd Örsi Julianna: *Családtörténeti kutatások a Nagykunságon.* In: Örsi Julianna (szerk.): *Családok – familiák – nemzetségek.* Túrkeve, 2003. 9–28.; Uő.: *Neves nagykunsági családok.* Uo.: 29–48. p.!

39 Kurucz János: *Tíz év a családtörténet kutatásának varázsában.* In: Örsi Julianna (szerk.): *Családok – familiák – nemzetségek.* Túrkeve, 2003. 49–72. p.

40 Kurucz János: *Terebélyes családfránk a kun-magyar erdőben. I-II.* Karcag, 2005.; Kurucz János: *Római katolikus családok „a karcagi reformátusok tengerén”.* Karcag, 2009.

41 Bíró Endre – Varró Anikó: *Karcagi pillanatok. A Varró család.* Karcag, 2010.

42 Karczagi Gáborné: *Szemelvények a Felsővályi Vincze családléteéből.* In: Örsi Julianna: *Családok – familiák – nemzetségek.* Túrkeve, 2003. 87–98. p.

kat más levéltári anyagokban is és figyelembe véve a szakirodalom eredményeit, módszereit egy kiváló családtörténeti munkát tett le az asztalra kandidátusi értekezésésként. Halála után, 2010-ben jelent meg „A Felsővályi Vincze család története” címmel.⁴³

4.) A családkutatás forrásai

Már az előzőekben is számos forrást érintettünk, de most szedjük számba őket!

A) Írott források:

a.) Hivatalos iratok: oklevelek (birtokadományozás), adóösszeírások, népszékösszeírások, tanácsi jegyzőkönyvek és iratai, végrendeletek, büntetőpercek. A tanúkihallgatási jegyzőkönyveknél a tanúk neveiből, életkoruk, foglalkozásukból, lakóhelyükről is fontos adatokat nyerhetünk. Valamennyi irat lehet bármely nagykun város anyagában, a Nagykun Kerületéknél és a Jászkun Kerületéknél. 1876 után a Jász-Nagykun-Szolnok megye anyagában. A városi, a kerületi, a megyei anyag a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban van elhelyezve. Az országos összeírások lelőhelye az Országos Levéltár. Az egyházi anyakönyvek eredeti példányai a helyi egyházközségeknél, az állami anyakönyvek a városházán találhatóak. Az anyakönyvek másolatai példányai a megyei levéltárban vannak. Meg kell jegyeznünk, hogy a legújabb szabályozás értelmében az állami anyakönyvek 20. századi kutatása korlátozott. Az egyházi anyakönyvek mikrofilm másolatai 1895-ig az Országos Levéltárban találhatóak.

b.) Családi feljegyzések, naplók, visszaemlékezések, levelek, anyakönyvi kivonatok, adás-vételi szerződések, családi biblia, emlékkönyvek, fotók, fotóalbumok. Az e típusú iratokra leggyakrabban a rokonságban bukkanhatunk rá. Nagyritkán kerültek be közgyűjteményekbe (levéltár, múzeum). Elsősorban 20. században keletkezett dokumentumok ezek. Véletlenül azonban előkerülhet egy-egy megőrzött 18–19. századi irat is. 19. századiak azok a bibliák, amelyeknek az elejére vagy a hátuljára beírták a leszármazottak születési, házasságkötési, halálozási adatait. A református egyház Hit, remény és szeretet című sokszor megjelent könyvének elején e bejegyzésekre biztatva külön lapokat is befűztek. Néhány 19. században – több személy kézírásával – készült családi krónikát is megőriztek az utódok. Ugyancsak ritkán találhatunk nemzetség-táblát, leszármazási táblát, megrajzolt családfát is egy-egy idősebb rokonnál vagy annak hagyatékában.

A fotók akkor segítenek bennünket, ha van, aki beazonosítsa a rajta látható személyeket, vagy a hátuljára, az album lapjára név, évszám vagy bármi más rá van írva. A tablóképek a kapcsolatrendszert segítenek rekonstruálni. Ide sorolhatjuk a videofilmeket és CD vagy DVD-ROM-okat is. Újabban készülnek családi naptárak is, azaz a családtagok fényképét teszik fel egy-egy hónap lapjára.

---

43 Pozsonyi Zoltán: A Felsővályi Vincze család története. Karrierk és konfliktusok egy nagykun familia életében (1745–1867). Bp., 2010.

B.) Nyomtatott termékek. Könyv, újság, gyászjelentés, esküvői meghívó, digitális adat. A helytörténeti kiadványokban bármely témában rábukkanhatunk valamelyik ősünkre. Az újság is eléggé összetett forrás. A legbővebb információt a nekrológok adnak. Az elődök közéleti szereplésére csakúgy fény derülhet, mint gazdálkodási, vállalkozási adataira. A gyászjelentések, esküvői meghívók, születési értesítések összegyűjtése szokásban volt, amelyekből nemcsak időpontokra, de rokonsági összefüggésekre is kaphatunk adatokat. Hasonló jelentősége van az újsághirdetéseknak is. (Pl. Új Néplap, Karcagi Hírmondó, Kisújság, Kisújság, Túrkeve stb.)

C.) Tárgyi emlékek. Ide bármilyen, az elődöktől megmaradt tárgy besorolható. Emlék-tárgy, ajándék, saját készítésű tárgy, viselet, használati eszköz, munkaeszköz. Különösen hasznos, ha valaki tud a tárggyal kapcsolatban információkat is adni. A tárgyakon szereplő monogramok, évszámok is útba igazíthatnak. A ház vértelkén, a mestergerendán is ott lehet az egykori tulajdonos neve, monogramja. Nem megszokott, de a síremlékeken szereplő adatok is segítséget nyújthatnak az informálódásban.

D.) Szóbeli közlés, szájhagyomány. Célszerű felkeresni a rokonság idősebb tagjait és elbeszélgetni velük családjukról, elődeikről. Van olyan, aki csak a saját emlékeit, élményeit tudja megosztani a kutatóval, de van olyan is, aki a szülei, nagyszülei elmondásait is közvetíti felénk, tehát szájhagyomány útján több generációra visszamenőleg is gyűjthetünk anyagot. Ezeket a beszélgetéseket legcélszerűbb magnóra vagy videóra venni és később lejegyezni. Célszerű az archiválásra is gondolni akár képről, akár filmről, akár hang-anyagról van szó.

Látható tehát, hogy mennyire széleskörű az a forrásanyag, amely segítheti a családtörténet iránt érdeklődőt a kutatásban.

5.) A családkutatás módszere

Már az előzőekből is kiderül, hogy a komplex módszert ajánljuk, amely egyaránt jelent történeti források feltárását, adatok gyűjtését, néprajzi anyag (interjúk, visszaemlékezések, tárgyi anyag) összegyűjtését. Fontos, hogy forrásanyagunkat pontosan adatoljuk (kitől, hol mikor, honnan származik). Adatainkat tárolhatjuk cédulákon, lejegyzett és digitális formában is. Ma már lehetőség van adatbázis építésére is. Ebben segít az Internet is. A google.hu honlapon a családkutatásra vagy a konkrét családnévre is kereshetünk adatokat, információkat.

6.) A források feldolgozásának lehetőségei

A legtöbb, saját családját kutató személy azzal a céllal indítja az adatgyűjtését, hogy megrajzolja a családfáját. A füzetbe felírt adatokból, fénymásolatokból aztán összerendezve valóban lesz egy családfa vagy egy leszármazási tábla, nemzetség-tábla. A kettő közötti alapvető különbség, hogy a családfánál a lap alján kezdve felfele a törzsből nőnek ki az ágak és az azokon lévő levelek alkotják a lombot. Itt nem biztos, hogy az azonos generációk egy szintre kerülnek, de a vérségi vonal levezetése szemléletes lehet. Ebben az

esetben csak a konszangvinikus rokonok kerülnek fel a fára, azaz a házastársak nem. Egyéb adatra is kevés hely van. A családfa egyetlen nagyméretű papírra készül el. Gyakran igen impozáns látvány. (Ilyen családfákat láthattunk a „Neves nagykunsnági családok” című kiállításon 2003-ban Túrkevéen, 2011-ben Szolnokon.)

A leszármazási tábla vagy nemzetségtábla ezzel szemben ellenkező irányú. Itt is a közös ősből indul ki, de onnan (fentről) lefelé halad. Itt az oldalágak azonos generációja egy szinten van megrajzolva. Függőleges és vízszintes vonalakkal lehet a generációkat összekötni ezzel is jelezve a leszármazási rendet. Egy-egy nevet kiemelve újabb és újabb táblázatot lehet felrajzolni. Mindig vissza kell utalni az első táblázatra, hogy melyik generáció melyik tagjának a leszármazottját kívánjuk a továbbiakban nyomon követni. A leszármazotti táblázatokba rendszerint egyéb információk is belekerülnek (házastárs neve, születési, halálozási házasságkötési adatok stb.). Ilyen leszármazási táblákat is láthattunk az említett kiállításokon. A leszármazási táblákon gyakran használják a téglalap alakú ikont, hogy az egy személyhez tartozó adatok jól elváljanak.

Tudományos feldolgozásoknál még gyakran találkozunk azzal a szemlélettel is, hogy az EGO-ból kiindulva (0 generáció) + jellel felfelé haladnak az elődök jelölésénél (+1, +2, +3 generáció stb.), – előjellel lefelé haladnak az utódok jelölésénél (-1, -2, -3 generáció stb.). Amennyiben nem a név számít, csak a nem, a gyerek- vagy a lélekszám, akkor férfiak esetében háromszög, nő esetében kör az egyezményes jel. A vérrokon esetében telített a szimbólum, a házassági rokon esetében üres. A házassági kapcsolatokat = jellel jelölik a kutatók. Ilyen jelzéseket alkalmazott Bodrogi Tibor vagy Örsi Julianna publikációiban.⁴⁴

Természetesen egyéni megoldások is szóba jöhetnek. Eddig egy eredeti ötlettel találkoztunk, ami kivitelezhető és szemléletes megoldást ad. Az ősz neve középre került és koncentrikus körökbe az egyes generációk kijjebb és kijjebb. Így a szaporodó utótoknak is van hely. (Kun család – Karcag)

Ugyancsak szemléletes egy másik megoldás is. A készítője azt akarta szemléltetni, hogy melyik rokon leszármazottai hová költöztek el. Egy térképen jelölte be az adott településeket, oda nyilatkat rajzolt jelezve a származás irányát. A településekhez pedig oda scennelt a leszármazottokról egy-egy fényképet adatolva. (Kelemen család – Túrkeve) Ugyanezt fontos egyéb dokumentummal is el lehet készíteni. Az így létre hozott művek szemléltethetnek előadást, kiállítást, de a böngészésre is alkalmas.

Amikor már annyi egyéb anyag is összegyűlik, amelyet érdemesnek tartunk feldolgozni, közölni akkor készülnek el a dolgozatok, pályamunkák, könyvek. Ezekre ugyancsak találhatunk egyéni megoldást, mint azt tette a karcagi Kurucz János több könyvében.⁴⁵ Kiadványai alapvetően genealógiai szemléletűek. Minden fejezetben felsorol 2-3 generációt egy ágból kiindulva, és azután írja az ott szereplő személyekről az információkat. Egy-egy egység itt is kapcsolódik az előzőhöz. A két helyen szereplő egyén és a születési, halálozási, házasságkötési, esetleg foglalkozási adatok az útbaigazítók.

---

44 Bodrogi Tibor: Mesterségek, társadalmak születése. Bp., 1997.; Örsi Julianna: Karcag társadalomszervezete a 18–20. században. Bp. 1992.

45 Kurucz János: Terebélyes családfánk a kun-magyar erdőben. I–II. kötet. Karcag, 2005.; Kurucz János: Római katolikus családok „a karcagi reformátusok tengerén”. Karcag, 2009.

A tudományos művek egyéb információkat is tartalmaznak. Azokban már sok esetben elemzések, tipizálások, életpálya nyomonkövetések, a rokonsági rendszer és a lokális kapcsolatrendszerek működésének a vizsgálatára is sor kerül. A horizontális és a vertikális szemlélet úgy van jelen egyszerre, hogy a mikroközösséget (család, rokonság) elhelyezi a tágabb környezetében és általánosít, következtetéseket von le, elvonatkoztat a konkrét személyektől. Erre példa Pozsonyi Zoltán már említett műve vagy Őrsi Julianna: A Laczka család története és egyéb publikációi.⁴⁶

A visszaemlékezés kötetek kiadása is dívik. Ezek gyakran egy-egy pályamű átdolgozásából születnek. Gyakran történelmi események kapcsán rajzolja fel a szerző a saját életpályáját. (háború, forradalom). Máskor az egyéni életút bemutatása kerül középpontba. (Erre példa Kárpáti Jenő vagy Nagy Jenő írásai).⁴⁷ A regénnyé formált emlékek már egy újabb műfaj sajátosságait hordozzák magukban. Itt utalnunk kell Körmendi Lajosnak, a Nagykunság írójának irodalmi hagyatékára.

A Jászkunságban először Jászberényben volt családi találkozó a redempciós ünnepségek keretében. Muhoray György összehívta az összes Muhoray nevűt a világ minden tájáról. A művelődési ház nagytermében tartották a rendhagyó programot, ahol a szervezőkutató egy több lapos genealógiai táblázatot is átadott a vendégeknek. A Kiskunságban is olvastunk hasonló összejevetelről az újságban a kiskunhalasi monografikus kutatás kapcsán. A Nagykunság székhelyén, Karcagon eddig három család rendezett családi találkozót: a Béziek, a Kerekések 2010-ben, a Disznósok, pedig 2011-ben. Ez utóbbin módunk volt részt venni. Anélkül, hogy minden részletre kitérve leírnánk a rendezvényt, megjegyezzük, hogy a fényképezés, filmezés, beszélgetés mellett a hozott birkapaprikás és sütemények között volt egy „családfa-torta” is. Többen hoztak fényképeket, könyveket, leszármasztástáblát, hogy megmutassák egymásnak. Ez az új ünnep jó alkalom az ismeretség, rokonság elmélyítésére.

Összegezve a fentebb leírtakat megállapíthatjuk, hogy a Nagykunságon nagy hagyománya van a családkutatásnak, csakúgy, mint az írásbeliségnek. A helyi értelmiség mellett más foglalkozásúak is érdeklődnek a családjuk múltja iránt. Kutatási eredményeiket a legkülönbözőbb formákba (műfajba öntve) jelenítik meg, teszik közkinccsé ezzel is bővítve saját és embertársaink ismeretét és erősítve a rokoni szálakat, emberi kapcsolatokat.

46 Őrsi Julianna: A Laczka család története. I–III. In: Jászkunság, 2008. 1–2. sz. 5–24., 2008. 3–4. sz. 5–28., 2009. 1–4. sz. 5–21. p. Őrsi Julianna: Jegyzőgenerációk. A helyi értelmiség szerepe a mezővárosi fejlődésben. (kiadás alatt).

47 Kárpáti Jenő: Keserves. Karcag, 2006; Nagy Jenő: Szélfjárta mezők. Sopron, 2010.

Szendrei Eszter

A CSALÁD ÉS A RENDSZERVÁLTÁS

A rendszerváltást követő években a szociológusok a folyamatban lévő politikai, gazdasági és társadalmi változások elemzésekor a már rendelkezésre álló adatok tükrében igyekeztek felvázolni a változások irányát, illetve a társadalom perspektíváját. Az 1990-es évek közepén az Andorka Rudolf, valamint a Szelényi Iván által megfogalmazott prognózisok voltak a leghatározottabb körvonalúak. Andorka szerint a magyar társadalom nagy kérdése a rendszerváltozás kezdetén, hogy a nyugat-európai polgári demokráciák irányába, vagy a dél-amerikai típusú kétpólusú, lényegében középosztály nélküli gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok irányába mozdul a későbbiekben. E két alternatíva közül, úgy véli, a magyar társadalomban a kettészakadás realitása nagyobb, mint a kiegyensúlyozott, polgári demokrácia kiépülése.¹ Szelényi szerint a piacgazdaság a magyar társadalomban egy menedzser-elit kialakulását eredményezi. Nézete, hogy ez az újonnan kitermelődő társadalmi réteg lesz a jövőben a magyar gazdaság, társadalom és politika meghatározója, azaz: Magyarországon menedzserkapitalizmus van kialakulóban.² A kedvezőtlen, polarizálódás irányába haladó társadalmi környezetben a családok sorsának, belső élete alakulásának, a család intézménye „fenntarthatóságának”, illetve e fenntarthatóság minőségének alakulása, a családstrukturáló hatások fontos kérdésekké váltak.

Jelen dolgozatomban a családstrukturáló tényezők számbavételére, illetve saját gyűjtéseimre támaszkodva egy alföldi kisváros munkanélküli és fekete munkából élő családjai körében végzett vizsgálataim alapján kirajzolódó kép bemutatására teszek kísérletet.³

1.) A család erőviszonyai a társadalmi térben

A szociológiai irodalomban már az 1970-es évektől egyre több tanulmány foglalkozott a család intézményének alakulásával, válságával.⁴ A rendszerváltást követően újabb lendületet vett a családkutatás, s egyre szélesebb összefüggéseiben vizsgálta a családot. Magyarországon és külföldön az 1990-es évektől felerősödött a családi életformák pluralizációját

1 Andorka Rudolf: Változások és állandóságok a magyar társadalomban a rendszerváltás óta. Magyar Szemle 1994. október 1011–1024. p. Andorka Rudolf: Merre tart a magyar társadalom? Szociológiai tanulmányok a magyar társadalom változásairól és problémáiról. Lakitelek, 1996.

2 Szelényi Iván: A magyar társadalom szerkezetének változásai a posztkommunizmusban. Kultúra és társadalom egy új korszakban. Budapest, Akadémiai Kiadó 1993; Szelényi Iván: A posztkommunista társadalom szerkezetének változásai: a menedzseri uralom elméletének újragondolása. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1998.

3 A munkanélküliek és az alkalmi munkából élő, vagy épp az ilyen értelemben „vegyesnek” tekinthető családok tipizálására az életmódbeli sajátosságok alapján tettem kísérletet két korábbi tanulmányomban: Szendrei Eszter: „A semmi ágán”. In: Örsi Julianna (szerk.): Családok – familiák – nemzetségek. Túrkeve 2003. 193–217. p. Valamint: Napszamosok. In: Örsi Julianna (szerk.): Nagykunsági közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban. Túrkeve 2004. 21–37. p.

4 E helyen csak néhányat emelek ki a gazdag irodalomból: Cseh-Szombathy László: A változó család. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1978.; Cseh-Szombathy László: Családszociológiai problémák és módszerek. Budapest, Gondolat Kiadó, 1979; Léderer Pál (szerk.): Családmonográfiák. Szociológiai Füzetek 18. Budapest, Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Főosztálya 1979; Neményi Mária (összeáll.): A család. Budapest, Gondolat Könyvkiadó 1988; H. Sas Judit: Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban. Budapest, Akadémiai Kiadó 1976

célzó vizsgálatok száma. Ennek okául különösképpen a – már a hetvenes években felvetett – „*válságban a család intézménye*” hipotézis további elemzése – a pro és kontra érvek felsorakoztatása – mellett az 1989 utáni gazdasági és társadalmi változások hatására még bonyolultabbá váló családi kapcsolatok, a családi élet szervezése, a családi munkamegosztás és a családban betöltött szerepek változása szolgált.⁵ Domináns továbbra is a kétgenerációs együttélés (házaspár és gyermekek) modellje, a nukleáris család maradt. Ugyanakkor a főként demográfiailag kimutatható jellegzetességek e modellen belüli – egyre több szálon követhető – árnyalást is szükségessé tesznek. Ilyenek elsősorban: a házasságok, az újránházasságok, a születések – ezzel összefüggően a családok – számának folyamatos csökkenése. Párhuzamosan másik – ugyancsak negatív – erőként mérhető a konszenzuális kapcsolatban élők, az egyszülős családok, a gyermektelen házaspárok illetve élettársak, és a válások számának növekedése. Ezeknek a demográfiai tényeknek a háttérben bonyolult társadalmi-gazdasági- érték- és szemléletbeli változások, olykor kényszerek kombinációja áll. E tényezők megerősíteni látszanak azt, a már az 1970-es évek végén megfogalmazott prognózist, amely szerint a házasság intézménye, a család stabilitása folyamatosan gyengül.⁶ A második évezred utolsó évében Somlai Péter a negyedszázaddal korábbihoz hasonló következtetésre jutott a családi életformák pluralizációjának háttérét és összefüggéseit vizsgálva.⁷ Szűcs Zoltán ezredvégi demográfiai elemzése is ugyancsak a család gyengülési folyamatának hipotézisét erősítik.⁸

A tradicionális családmódel gyengülésére utaló jelek az 1970-es évektől – a nemi szerepek változásával, a nők tömeges munkába állásával, a családon belüli hagyományos munkamegosztás szigorú határvonalainak elmosódásával, a gyermeknevelés szemléletének változásával – jelentkeztek, a későbbi évek során pedig a válások, a csonka családok számának növekedésével kiegészülve egyre erőteljesebbnek tűnnek. A családok száma hazánkban az 1980-as évek derekától folyamatosan csökken. Míg 1980-ban meghaladta a három milliót, tíz évvel később már nem érte el 2,9 milliót sem, a további években pedig egyenletes és folyamatos csökkenés volt jellemző. A kedvezőtlen tendencia ellenére a harmadik évezred küszöbén családban élt a magyar lakosság 86 százaléka.⁹ Jóllehet egész Európában megfigyelhető az egyszülős családok aránynövekedése, Magyarországon négy százalékkal magasabb az ilyen családok száma az európai átlagnál, ugyanekkor a magyar családok 33 százaléka gyermektelen.¹⁰

5 Cseh–Szombathy László: Stabilitás és instabilitás a családban. In: Hamp Gábor–Kelemen Gábor (szerk.): A család. Budapest, Balassi–Magyar Pax Romana Kiadó, 2000. 100–105. p.; Nagy Ildikó: A családító intézménye – nemi szerepek a családban. In: Nagy Ildikó–Pongrácz Tiborné–Tóth István György (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 2001. Budapest, TÁRKI 2002. 155–175. p.; Neményi Mária: Család és családpolitikák. Szociológiai Szemle 2003. 1. sz. 3–27. p.; Neményi Mária–Takács Judit: Változó család – változó családpolitikák. Szociológiai Szemle 2005. 4. sz. 3–35. p.; Örsi Julianna: Szerepcseré. A társadalmi-gazdasági változások hatása a nagykunsági családok életmódjára. In: Örsi Julianna (szerk.): Kulcs emberek. Túrkeve 2002. 291–298. p.; Simonyi Ágnes: Tizenegy falu – ötvenöt család. Munkatudományi tanulmányok. Budapest Struktúra – Munkaügyi Kiadó 2001.; Végh Károly: Család, közösségi életmód falun. A falu 1997. XII. 2. sz. 89–96. p.

6 Cseh–Szombathy László: Családszociológiai problémák és módszerek. Budapest, Gondolat Kiadó 1979. 310. p.

7 Somlai Péter: A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. Demográfia 1999. 4. sz. 38–47. p.

8 Szűcs Zoltán: A családösszetétel változása a kilencvenes évek első felében. Demográfia 1999. 1–2. sz. 14–37. p.

9 Szűcs Zoltán: A családösszetétel változása a kilencvenes évek első felében. Demográfia 1999. 1–2. sz. 16. p.

10 Szűcs Zoltán: A családösszetétel változása a kilencvenes évek első felében. Demográfia 1999. 1–2. sz. 18.; 20. p.

Az 1970-es évek végétől már statisztikailag is kimutathatóak a törvényes házasságot nem kötött – élettársi kapcsolatban élő – párok, bár ekkor még jellemzőbb az együttélésnek ez a formája az idősebb – főleg özvegy – illetve az alacsony iskolázottságú nők és férfiak körében.¹¹ Az 1980-as évek közepétől egyrészt növekvő tendenciát mutat az élettársi kapcsolatban élők száma, másrészt szélesebb korosztályt és társadalmi státuszcsoporthoz tartozókat érint, mint egy évtizeddel korábban.¹² Egyre gyakoribbá válik, hogy a már egyszer házasságban élt nők és férfiak az újraházasodás helyett – mintegy a házasság alternatívájaként – az élettársi kapcsolatot választják. Az utóbbi évtizedben pedig gyakorlattá vált – immár nem csak az alacsonyan iskolázottak körében – hogy a házasulandó korú fiatalok nem tartják fontosnak kapcsolatuk törvény előtti szentesítését.¹³ Az 1990-es évek felmérései szerint már minden negyedik gyermek házasságon kívül született.¹⁴

Somlai Péter, Cseh-Szombathy Lászlóhoz hasonlóan nagy fontosságot tulajdonít a család intézményének gyengülésében a válások magas számának. Míg 1949-ben ezer lakosra 11,7 házasságkötés ellenében 1,4 válás jutott, addig az ezredfordulóra ez arány 4,6:2,4-re módosult. A felmérések ellentmondásos állapotra vallanak: a demográfiai statisztikák a tradicionális családmódellet gyengülésének, míg a szemlélettel kapcsolatos felmérések a tradicionális család iránti igény erősödésének hipotézisét támasztják alá.¹⁵ Őrsi Julianna 1975-ben és 2003-ban nagykunsági közép- és főiskolás fiatalok körében végzett felmérései is ezt a megállapítást erősítik.¹⁶ Ugyanakkor mások arra is felhívják a figyelmet, hogy bár a magyarok szemlélete az attitűdvizsgálatok szerint erősen tradicionális, a gyakorlatban ezzel az értékrenddel csak kevesen azonosulnak.¹⁷ Egy, az 1990-es évek végén, a *Családdügyi Minisztérium* által irányított országos szociológiai felmérés eredményei is igazolni látszanak a klasszikus modell iránti nosztalgiát. Az adatok arra mutatnak, hogy még a fiatal (harminc év alatti) iskolázott (felsőfokú végzettséggel rendelkező) nők és férfiak is azt a véleményt vallják, hogy a nő elsődleges szerepe a család egyben tartása, a gyermekek nevelése, s legfőbbjük véleménye szerint az optimális a skandináv mintájú női munkavállalás volna, azaz, hogy a nő rész munkaidős tevékenységet folytassanak.¹⁸

11 Cseh-Szombathy László: Családszociológiai problémák és módszerek. Budapest, Gondolat Kiadó, 1979.

12 1970-ben hazánkban 62 ezer fő élt élettársi kapcsolatban. Számuk 1995-re több mint kétszeresére emelkedett: ekkor 143 ezer főt tartottak nyilván élettársi kapcsolatban élőként.

13 A téma aktualitását mutatja, hogy az 1990-es évek végétől egyre több demográfus és szociológus vizsgálja az élettársi versus házastársi kapcsolatok alakulását. Itt most csak az utóbbi évek néhány témával foglalkozó publikációját említem: Bukodi Erzsébet: Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban, és történeti időben. Szociológiai Szemle 2000. 2. sz. 105–127. p. Bukodi Erzsébet: Házasság vagy élettársi kapcsolat: ki mikor kit (nem) választ. Statisztikai Szemle 2002. 3. sz. 227–251. p. Bukodi Erzsébet: A házasság és az élettársi kapcsolatok közötti választást meghatározó tényezők. In: Spéder Zsolt (szerk.): Család és népesség – itthon és Európában. Budapest, KSH Népeségstudományi Kutatóintézet-Századvég Kiadó 2003. 165–196. p. Őrsi Julianna: A mikrotársadalom válságban lévő és megújuló intézményei. In: Őrsi Julianna (szerk.): Családok – familiák – nemzetségek. Túrkeve 2003. 313–315. p.; Pongrácz Tiborné-Spéder Zsolt (szerk.): Népesség-értékek-vélemények. Budapest KSH Népeségstudományi Kutatóintézet 2003. Szűcs Zoltán: Az élettársi kapcsolatban élő családok társadalmi-demográfiai jellemzői. Kutatási jelentések 56. Budapest KSH Népeségstudományi Kutatóintézet, 1996.

14 Somlai Péter: A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. Demográfia 199. 4. sz. 43. p.

15 Blaskó Zsuzsa: Nők és férfiak – Keresőmunka, házimunka. Kutatási jelentések 82. Budapest KSH Népeségstudományi Kutatóintézet, 2006.; Pongrácz Tiborné-S. Molnár Edit-Dobossy Imre: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után. Budapest KSH Népeségstudományi Kutatóintézet, 2000.

16 Őrsi Julianna: Családkép, családi minta a nagykunság fiatalok között az ezredfordulón. In: Őrsi Julianna (szerk.): Családok – familiák – nemzetségek. Túrkeve 2003. 139–182. p.

17 Dupcsik Csaba-Tóth Olga: feminizmus helyett familizmus. Demográfia 2008. 4. sz. 307–324. p.

18 Pongrácz Tiborné: A család és a munka szerepe a nők életében. In: Nagy Ildikó-Pongrácz Tiborné-Tóth István György: Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 2001. Budapest TÁRKI 2002. 30–45. p.

2.) A család és a rendszerváltás

Kérdés tehát, hogy a 20. század végén hazánkban is bekövetkezett rendszerváltás milyen mértékben és módon hatott a családformák alakulására, illetve eredményezett-e strukturális vagy akár szemléletbeli változást. A társadalmi mozgások a családok életének, a család inter- és intraperszonális kapcsolatainak, társadalmi mobilitásának, összetétel-alakulásának, formájának, belső munkamegosztásának, a családi és azon belül az egyéni életstratégiáknak vizsgálatán keresztül tükröződnek. Kétségtelen, hogy azok a tünetek, amelyek erősítik a tradicionális család válságát hirdető hipotézist, már a rendszerváltás előtt jelentkeztek, s nem csupán hazánkban, hanem általános európai jelenségként. Viszont a statisztikák tükrében az is látható, hogy 1990 után a folyamat felgyorsult, tehát az általánosan terjedő liberális szemlélet mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni a gazdasági és társadalmi életben bekövetkezett gyökeres változások hatásait sem. A rendszerváltást követően fokozott jelentőséget kaptak a családok életét meghatározó tényezők. Ezek közül is a jövedelemszerzés (munka) lehetősége vagy lehetetlensége, valamint a lakóhely jellege, a gyakorlatban pedig a két tényező szerves egysége. Az alföldi mezővárosokban például, ahol a felülről irányított, telepített iparosítás ellenére a mezőgazdaság dominanciája a nagyüzemmel szervesen együttműködő háztáji gazdálkodás révén megmaradt, a nagyüzemi gazdálkodás teljes összeomlása a családok egzisztenciális, ezzel együtt anyagi összeomlását is eredményezte.

A munkanélküliség következtében megváltozott anyagi- és társadalmi státuszhelyzet a családok tagjainak mindennapi életét megszokott medréből eltérítette, életvitelüket, a családi munkamegosztásban elfoglalt helyüket, és nem kevés esetben egymáshoz való viszonyukat is befolyásolta és módosította. Magam Túrkevéen végeztem terepmunkát 2001–2008 között. Az általam vizsgált település társadalmában a kisszámú középkorú és annál idősebb értelmiségi, pontosabban felsőfokú végzettségű és e végzettségnek megfelelő munkakörben dolgozó embertől eltekintve alig található olyan család, amelynek legalább egy tagját ne érintette volna rövidebb, de ami jellemzőbb: hosszabb ideig ez a súlyos társadalmi probléma. Százhetven interjúalanyom közül százötz volt már munkanélküli vagy az interjúkészítés idején sem rendelkezett munkahellyel, ötvenhatan pedig voltak már alkalmi munkások vagy az interjúkészítés időpontjában is illegális munkából tartották fenn családjukat.

A kedvezőtlen munkaerőpiaci tényezők hatására a hagyományos nemi szerepek határai tovább lazultak. Ennek következtében a munka nélkül maradt családok közül nem kevésben a nő tölti be a családfenntartói tiszteket. Ez a változás, főként a munkanélküli férj, családfenntartó feleség összetételű házasságokban gyakori házastársi illetve családi konfliktusok forrásául szolgál, a sűrűsödő konfliktusok pedig a család kohéziója ellenében hatnak. Úgy tűnik, a családi kötelek erősítéséhez jobban hozzájárul – amikor az anya veszíti el munkahelyét, s visszavonul a háztartásba. A férj, mint családfenntartó, a feleség, mint háziasszony, a családi élet szervezője foglalja el helyét. Az ilyen családokban a gyerekek otthoni nevelésére, tanulásuk irányítására, a szülő által helyesnek tartott orientáció megvalósítására, a törzscsaláddal való szorosabb kapcsolat tartására optimálisabbak a feltételek, mint a kétkeresős, idő- és energia szűkében lévő családokban. A tradicionális modell stabi-

litását gyengítheti viszont az apa alacsony keresete miatti megélhetési nehézség, illetve az ebből fakadó konfliktusok, valamint az anya társadalmi szerepének, családon kívüli közösségi életének beszűkülése, ami ugyancsak konfliktusok forrása lehet.

A legnehezebb, legtöbb konfliktushelyzetet mutató családokban mindkét házaspár munkanélküli. Ezekben a családokban a szülők és keresőképes gyermekeik általában alkalmi munkák vállalásával próbálják biztosítani megélhetésüket. A képzetlen, hajdani betanított- és segédmunkás férfiak egy része könnyebben szánja rá magát alkalmi munkák vállalására, más részük viszont csak a segélyekre hagyatkozik. A szakmunkás, vagy annál magasabban kvalifikált férfiak (technikus) többsége nem tudja feldolgozni az őt ért traumát, különösen nem a társadalmi és családi presztízsvesztést. A rendszerváltás óta – bár statisztikai adatunk erre vonatkozóan nincs: a megállapítást a terepmunkám során tapasztaltak, valamint a helyi önkormányzat e területtel foglalkozó tisztviselői által elmondottak alapján tehetem – a munkából kiesett, új munkahelyet nem találó, az önfoglalkoztatást vállalni nem merő, vagy abba belebukó férfiak körében figyelhető meg a korábbinál nagyobb mértékű alkoholfogyasztás, amely az esetek egy részében lumpenizálódással párosult az évek folyamán. Az ilyen családokban a nők vállalják a többnyire illegális vagy fél-legális alkalmi munkákat. A munkahelyvesztést követően, vagy a próbálkozások kudarcát követően férfiak egy részének magatartása passzívvá válik, szélsőségesebb esetben bekövetkezik az apának a család életéből való teljes kivonulása. E folyamatban a család tartálékai-nak rohamos apadása jellemző. E tényezők együttese generálta a legtöbb esetben, hogy a nők energia- és erőtartálékaikra építve családfenntartóvá váljanak.¹⁹

A családfenntartói szerep az esetek többségében nem eredményezett „*családfőváltást*”, de még „*szerepcserét*” sem, bár azt is meg kell jegyeznünk, hogy előbbivel kapcsolatban általában határozatlan válaszokat adnak a megkérdezettek. A legtöbb családban közösen döntenek el a fontosabb, a család életét, anyagi helyzetét befolyásoló ügyeket. A gyerekek nevelése, iskolába indítása, az iskolai ügyek intézése a nők feladata, viszont a továbbtanulást, a gyermekek sorsára vonatkozó döntéseket a szülők – a gyermekkel egyetértésben – közösen hozzák meg. Ugyancsak előzetesen megbeszélik a nagyobb kiadással járó – például tartós fogyasztási – eszközök vásárlását, közösen döntenek a lakóház tatarozásáról. Az apróbb, mindennapi kiadások, általában a „*családi kassza*” kulcsa a nők kezében van. Arra a kérdésre azonban, hogy ha valamilyen okból meg kellene nevezni a családfőt, a tradicionális normáknak megfelelő választ adják; az esetek többségében azzal az indoklással, hogy „*ez így szokás*”, „*mindig is így volt*”. A bomlófélben lévő családok esetében azonban ez a kérdés szinte még elvileg sem merülhet fel, mivel ezekben a családokban az apa kivonult nem csak családfenntartói szerepéből, hanem általában a család életéből. Még ha jogi értelemben együtt van is a család, az anyára hárul nem csak a létfenntartás biztosítása, hanem valamennyi, a család tagjait érintő döntés meghozatala és lebonyolítása. A szociális osztály főmunkatársa és a városi Vöröskereszt vezetőjének elmondása szerint akad a városban – nem is egyetlen – olyan család, ahol az apa otthoni tevékenysége a hűtőszekrény „kifosztására” korlátozódik. Az empirikus vizsgálatok alapján úgy tűnik, hogy

19 Szendrei Eszter: Napszámosok. In: Örsi Julianna (szerk.) Nagyikunsgái közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban. Túrkeve 2004. 21–38. p.

szerepcseréről ezekben a családi szituációkban nem beszélhetünk. A feleség-anya család-fenntartóvá válása inkább destruktív mint kohézionális erőket szabadít fel. Az otthon maradó férj-apa nem veszi át a „gazdasszonyi”, anyai teendőket, a „női” munkák továbbra is a feleségre-anyára hárulnak. A férj-apa többszörös presztízsvesztése konfliktusokba, itatkozásba, az esetek egy részében agresszivitásba torkoll, amely gyakran a házasság felbontásával végződik. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a családfelbomlások nem minden esetben járnak a házasság jogi felbontásával. Különösen a szélsőségesen elmérgesedett helyzetekben tűnik értelmetlennek a családfenntartó anya szemében a válás, hisz lumpenesegett férjét válás után sem tudná a család otthonából eltávolítani.

Az irreverzibilisen eldurvult milióból az anya általában visszaköltözik gyermekeivel a szüleihez, vagyis egy kvázi csonka család egyesül a törzscsaláddal. A csonka család törzscsaláddal való összeköltözésére konszolidáltabb körülmények között is sor kerülhet. Különösen az esetben, ha a gyermekek még kicsinyek, tehát anyjuk távollétében önmaguk ellátására képtelenek. Az anya szüleihez való visszatérés nem jelenti a nagyszülők eltartóvá való előlépését, hiszen az anya épp családfenntartói kötelezettsége miatt tér vissza gyermekeivel a törzscsaláddhoz. Ezekben a családokban a háztartás az összeköltözést követően közössé válik. A jövedelmek: a szülők nyugdíja, az anyának járó családi pótlékok, eseti szociális juttatások és az alkalmi munkabérek teljes összerosódása ugyan nem történik meg, azonban a közös háztartás kiadásai és a gyermekek gondozása, iskoláztatása révén keletkező terhek közös vállalása, az egymásra épülő, egymástól függő életvitel kialakítása azt mutatja, hogy a törzscsaládba visszatérő csonka család egységet alkotva működnek tovább. A törzscsaláddal való kapcsolat megerősödése tapasztalható olyan munkanélküli családokban is, ahol a nukleáris család működése harmonikus vagy legalábbis kielégítő, viszont a munkanélküli szülők már képtelenek a család működőképességét biztosítani. Ezekben az esetekben a fix nyugdíjjal rendelkező nagyszülők rendszeres segítsége, támogatása meghatározó mértékben van jelen a kiscsalád életében. Tovább erősíti a törzscsaláddal való kapcsolatot, ha a nagyszülők gazdálkodásába a munkanélküli szülők be tudnak valamiképp kapcsolódni. Ezekben az esetekben ugyan nem kerül sor a nukleáris család törzscsaládba való beolvadására, viszont a közös munkavégzés, a közös érdekeltség szorosabbra fonja a szálakat.

A család intézményének jövőjét negatívan befolyásolja, hogy a házasuló korú generáció előtt nem áll stabil minta, a szülők kettétört élete nem lehet példaértékű. Különösen érvényes ez azokra a fiatalokra, akiknek nincs munkahelye, s szüleiük maguk is munkanélküliek. Önálló lakás híján szüleikkel élnek együtt. Túrkevéen a helyi születésű felsőfokú végzettségű pályakezdekők közül – alig féltucat kivétellel – csak azok élnek, akik tanulmányaik befejeztével nem találtak munkát, s így kényszerűségből, létfenntartásuk biztosítása miatt tértek vissza a szülői házba. Látszólag a nukleáris család kohézióját erősíti ez az élethelyzet, hisz a tradicionális „a család mint támasz” szemlélet egyik allappillére nyer létjogosultságot az elesett, vagy önálló életet kezdeni nem képes fiatal szülőkkel való együttélésével. A valóságban azonban ennek az állapotnak sok az árnyoldala. Alapvetően egy olyan kényszer szüli a szülőkkel való együttélést, amely nem teszi lehetővé az egészséges, tanult fiatalember önálló életbe való belépését, s mivel ez a helyzet nem kínál távlatot a

teljes értékű, önálló életre, könnyen vezethet pszichés, hosszabb távon akár szomatikus sérüléséhez. A kérdés, hogy a család intézményére a rendszerváltással együtt járó gazdasági és társadalmi változások destruktívan avagy épp kohézionálisan hatottak-e inkább, jelenleg aligha válaszolható meg teljes biztonsággal. Amint a felmérések bemutatásakor láttuk: a családtypusok pluralizálódása jellemezte a gyakorlatot, ugyanakkor a tradicionális családminta igénye fogalmazódott meg dominánsan az elmúlt két évtized során.²⁰ Úgy vélem, ez az ellentmondás arra vall, hogy az igényelt életmodell–családmodell megvalósítását az egyének körülményei, egzisztenciális helyzete döntő mértékben befolyásolják, illetve a lecsúszó vagy korábbi életmódját szinten tartani alig képes rétegek esetében gyakorta lehetetlenné teszik.

Az általam vizsgált, lecsúszó, vagy korábbi életmódját szinten tartani alig képes rétegek esetében sem ítéltető meg egyértelműen a kérdés. Vizsgálataim tapasztalata alapján úgy vélem, hogy a tradicionálisan működő családok stabilabbak még akkor is, ha a nehéz anyagi helyzet több konfliktust teremt, mint az 1990 előtti években. Azonban azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ezekben a társadalmi rétegekben a nők általában alacsony végzettséggel, vagy nem piacképes kvalifikációval rendelkeznek, tehát a háztartásba történő visszavonulás, amely mintegy lét- és mentális biztonságot nyújt számukra, nem okoz olyan mérvű presztízsvesztést, illetve egzisztenciális törést, mint egy nagyvárosi, iskolázott, liberálisabb szemléletű nő esetében. E helyzet elfogadása tehát az esetek jelentős részében nem beletörődésként, hanem a jelenlegi helyzet – még ha nem is optimális – megoldásaként jelenik meg. A törzscsaláddal való kapcsolat felerősödése bár alapvetően pozitív momentum, a háttér ismeretében e jelenség kedvező megítélése árnyalást igényel. Tekintetbe kell venni ugyanis, hogy a munkanélküli, vagy éppen csonka családok esetében a törzscsaláddal való kapcsolat felerősödését, esetleg közös háztartásban való egygyeolvadását kényszer szülte. Tehát nem a hagyományos, elsősorban paraszti élet és munka rendjének természetessége, a közös gazdálkodással együtt járó munka- és érdekközösség generálja a kötelék szorosabbá válását, hanem a kiscsalád kiszolgáltatott helyzete. A szüleivel együtt élő, családalapításra önálló egzisztencia híján alkalmatlan fiatal esetében, amint korábban utaltam rá, a család támaszként, biztos háttérként való megjelenése ugyancsak kényszerű, hisz a fiatal nem önállóan dönt a szülőkkel maradásról, hanem pusztán létfenntartása érdekében kényszerül erre az életformára. Az úgynevezett szerepcserés családok esetében pedig szó sincs a családfenntartó nő emancipációjának kiteljesedéséről. A családfenntartóvá történő „előlépés” háttérében a struggle for life kényszere áll. Vagyis a hagyományos „női” családanyai feladatok nem csupán a már korábban is gyakorolt keresőfoglalkozással gyarapodnak, hanem az alkalmi munkavégzés sajátosságai – amelyek alapvetően eltérnek úgy jellegükben, mint idő-térbeli keretükben a korábbi keresőfoglalkozástól – révén már-már emberfeletti erőfeszítést követelnek a családfenntartó nőktől. Összességében úgy vélem, hogy a társadalom igen széles rétegeit súlyosan érintő változások fonák módon jelentkeznek a családstrukturálás folyamatában.

20 Blaskó Zsuzsanna: Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka. Kutatási jelentések 82. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet 2006.; Dupcsik Csaba–Tóth Olga Feminizmus helyett familizmus. Demográfia 2008. 4. sz. 307–328. p.; Pongrácz Tiborné–S. Molnár Edit–Dobossy Imre: Család és munka – Értékek és aggodalmak a rendszerváltás után. Kutatási jelentések 62. Budapest, 2002. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

Bálint Sándor

EMBERI TÉNYEZŐ VÁLTOZÓ ÉRTÉKREND

Ebben a tanulmányban éles elmék: szociológusok, pszichológusok, filozófusok, közgazdászok, politikusok, teológusok gondolatait, műveit, elemzett – közreadott tapasztalatait felhasználva válaszokat kerestem s találtam a változó emberi tényező és a változó értékrend néhány aktuális fontos kérdésére, megismerésre, megoldásra váró problémáira. Célom volt felhívni a két nagy téma iránt érdeklődő emberek figyelmét arra, hogy a társadalmi haladás, rend, szabadság, lét – jog – közbiztonság, demokrácia, életminőség megújításában fejlesztésében, napjainkban egyre több tényezőt lehet és kell figyelembe venni. Így például a föld, víz, levegő, tűz, energia, technika – technológia, termelési viszonyok, gazdaság – politika – tudományos stb. tényezők mellett igen fontos az emberi tényező és a változó értékrend állapotának, működésének megismerések, hatékony tudatos felhasználása. Igen érdekes, izgalmas nyomon követni, tanulmányozni, megismerni a változó Ént a dinamikusan változó világban, az ezerarcú Ént, az emberéleket akkor s olyan viszonyokban, amikor hazánkban még az ember talán „csak” az eredeti tőkefelhalmozódás korát éli, de máris küzdeni kezd a fogyasztói civilizáció világával. És akkor mit ér az ember, ha lelkiileg ható krízis, vagyis válság van. Az én diadala talán még a kevesebbeké, az én bukása, az én, mint csapda sokak a többség állapotjelzője például a munkanélküliség, a korrupció, a bürokrácia, eladósodás. Igaz-e, hogy a válság a mi sajátunk, a mi sarunk, amit nekünk kell eltakarítanunk. Kérdés: hogy a pénz és a fogyasztás vezérelte világban, amelyben az élet a személyes emberi lét a legfőbb érték, olyan világban kell, hogy legyen közösen képviselhető rend, jólét, jó szó, létbiztonság, munka, otthon, család – értékrend. Azért is szükséges lenne egy megfelelő értékrend megteremtése, mert az ember élete, működése függ az őt körülhatároló értékvilágtól, az anyagi és szellemi kultúra boldogságjavitól, amelyben az intézmények és a vezetők, politikusok, a kormányzók személyes példamutatása, morálja is igen fontos emberi tényező, egy olyan világban, amelyben kevés helyen győz az erkölcs mostanában és nagyon nehéz elérni – megtartani az ép test ép lélek összhangját, egyensúlyát, harmóniáját. Az emberi mohóság, önzés, mértéktelenség, a tedd, vedd, szerezz, edd mentalitás pedig átszivárog az emberi kapcsolatokba (válásokba) és eltorzítja, eldeformálja, hitel-teleníti a személyiséget, táplálja az új elmagányosodást, a modern elidegenedést.

Énünk mindennapi felépítésének folyamatában látnunk kell, hogy a viselkedéstudományokon belül az emberi énnel foglalkozó kutatások világát intellektuális pezsgés, eleven viták, hipotézisek, új gondolatok és megközelítésmódok, rendszerépítési kísérletek jellemzik. Az önépítés mindennapi folyamatában az emberek egész életen át formálják, alakítják önmagukat, világukat, életüket, egy egész életen át tartó fenntartás, fejlődés és átalakulás során.

Miközben az emberek szabadságukért, méltóságukért életük beteljesüléséért küzdenek, de el is pusztíthatják önmagukat. Milyen erők ösztönzik az embereket: A gazdagság vágya? A hatalomvágy? A siker? A hírnév? A hiúság? A szex? A félelem? A szeretet utáni vágy?

Fontos eszköz itt: a fejlődéslélektan, nyelv, beszéd, kommunikáció, emberi kapcsolatok, kortárs csoportok, az életkor, a társadalmi és politikai környezet, civilizációs hatások, történelmi változások, az irodalom. Vagyis az énépítés és éntorzulások tényezői, elemei és feltételei.

1.) Az emberi tényező szerepe a változó világban

Az emberi tényező jelentősége megnő. A természeti – társadalmi folyamatok anyagi és szellemi dolgainak, viszonyainak tulajdonságainak anyagi-szellemi fajtáiban, mozgásformáiban (mechanikai – fizikai, kémiai, biológiai, társadalmi – testi, lelki, szellemi-tudati) elemeinek változásában sokféle tényező játszik befolyásoló, meghatározó szerepet, funkciót. A mindenkori anyagi – szellemi javak (boldogságjavak) termelése és újratermelése okán, ehhez sok tényezőt kell figyelembe venni, számos tényező pozitív és negatív működésének hozadékával és hordalékával lehet s kell számolni. A haladás, rend, szabadság, biztonság, demokrácia, család–munka–otthon megújító munkáiban sok tényező működését szükséges megszervezni, vezetni, irányítani, ellenőrizni, elemezni, tudatosítani önmagunkban és másokban. Például azt is, hogy „válságunk is a sajátunk” (Nádas Péter), vagy azt is, hogy „Változó Én a változó világban (Pataki Ferenc), vagy azt is, hogy ha egy párt nem értékelvű, hanem egyéni haszonelvű érdekekre épülő cselekvést folytat, bukásra van ítélve (Böhm András).

2.) A tudományok gyors fejlődésének zavarai az emberi világban (Bagdy Emőke)¹

A tudományok sajátos pozitív előretörése mellett súlyos zavarokat idézett elő az emberi világban, az emberi pszichikum és a társas viszonyok, az emberi tulajdonságok fejlődésében. De ami bekövetkezett egy több évszázados folyamatnak a szükségszerű következménye. Descartes, Galilei és mások műveiben a természettudományok jelentősen túlértékelődtek, a spirituális dimenzió leszakadt. Lélek, szellem, hit, az érzelem kiszorultak. Győzött az anyagelvűség, a mérhetőség, a számok törvénye. A tudomány az objektivitásra hivatkozva minden szubjektív tényezőt kizárásra ítelt, ebben a megítélésben „a szellem semmi”, az anyagelvűség, az anyagi jólét, a mérhetőség, a számok, törvénye vált alapértékké. Vegyük csak példaként az orvostudomány szemléletét, amely Descartes nyomán különválasztotta a testet a lélektől. A gyógyítás az elmúlt évszázadokban elkezdett az emberi testre összpontosítani, miközben a lelki folyamatokat úgy hasította le, mintha azok nem befolyásolnák a test működését. Az egyoldalúan biologisztikus szemlélet kártékonyan az orvosi gondolkodásra telepedett. A következményt mindannyian érzékeljük: a legalapvetőbb emberi tényezőt, azt, hogy milyen az életminőségem, hogyan érzem magam a bőrömben, az orvos-beteg kapcsolatban ritkán veszik figyelembe. Az orvostudomány olyanná vált, mint a csontváz a hús–vér emberhez képest. Ám de látni kell, hogy egy csontváz tanulmányozni lehet ugyan, de szeretni igen nehéz. De hiszen a tudomány nem is akar „szeretni”, megelégszik azzal, hogy a tényeket felderítse. De az ember szeretni is tud és akar.

¹ Bagdy Emőke, *Krisis és katarzis*. Harmat Kiadó, Bp., 2009.

Az ember aligha szeretne élni hit–remény–szeretet nélkülség „rendjében.”

A tudomány itt súlyos ellentmondásba keveredik önmagával, ha figyelmen kívül hagy egy olyan valóságalemet, melyet saját maga tárt fel előttünk. Milyen az emberi agy felépítése? Két agyféltekénk van: az egyik a neurális funkciót látja el, mellyel rátekintek a világra, észlelem a világ dolgait, amit látok földolgozom, a történéseket időben, térben és ok–okozati viszonyokban elhelyezem. A másik a jobb agyfélteke az érzelmi központ, amely óriási segítsége volna a racionális gondolkodásnak, hiszen onnan jönnek a kreatív ötletek, az emóciók.

3.) Érzelem, értelem és gondolkodás²

Az érzelem „születése”, az értelem és a racionális gondolkodás kialakulása, működése igen fontos az ember, az emberi tényező életében az önmegismerés–önmegvalósítás és környezetformálás folyamatában. A mindennapi élet, köznapi tudat világában kevésbé ismert, hogy a gondolkodás igen korán – már a múlt század elején – a vizsgálódás középpontjába került, az érzelmekkel azonban csak a stresszre irányuló kutatások nyomán, az 1960-as években kezdtek el foglalkozni. A kísérleti pszichológia érzelmeket igen nehezen tud vizsgálni, például a szerelem vagy a gyűlölködés törvényeit laboratóriumban próbálják modellezni. Kevesebb nehézségbe ütközik a racionális gondolkodás vizsgálata. Míg a ráció esetében maga az egyén vizsgálható – például az, hogy milyen eredményesen és gyorsan old meg bizonyos problémákat – addig az érzelmek tipikusan a személyek között alakulnak ki. Nem az egyének sajátjai, hanem alapvetően kölcsönösek. Gyakran nemcsak látjuk, de érezzük is mások érzéseit, a fájdalmat, a szomorúságot, a félelmet vagy a dühöt. Ezt nevezük empátiának: érzéseink egy tágabb kör viszonyait tükrözik.

4.) Az érzelem „születése”

A tabula ráza, a született gyermek tiszta tudatára vonatkozó megállapítás nem igaz. Azért sem felel meg a valóságnak, mert az újszülött magával hozza az „alapkészletet”, képes érzelmek kifejezésére, nem kell hozzá semmiféle tanulás, a csecsemő tudunkra adja aktuális érzelmi állapotát. Az érzelmek által hordozott „üzenetek” segítik az anyát abban, hogy eligazodjon a baba jóllétét illetően. Aztán hamar elkezdődik az elvárások érvényesítése: a szülő azt szeretné, hogy a gyerek ne bömbölgjön, ne fejezze ki rossz érzéseit, megpróbálják megtanítani, hogy mikor milyen érzést szabad kimutatni. Láthatjuk tehát, hogy az érzelmek nem úgy működnek, mint a racionális gondolkodás, amely fokozatosan fejlődik, s minden egyes teljesítményt a környezet örömmujjongása követ. A szükséges alapkészségek már születéskor léteznek, hiszen tapasztaljuk, hogy a baba nem passzív, részt vesz az öltöztetésben, együttműködik velünk, alkalmazkodik hozzánk, minden „értelmi művelet” a gyermek okosságának bizonyítéka. A környezet érdeklődve figyeli az értelmi fejlődés jeleit, ám jóval kevesebben figyelnek az érzelmi fejlődésére, arra, ahogyan a kisgyermek tudja és használja az érzelmek nyelvét. Pedig véleménye van az emberekről,

---

2 Váry Annamária Érzelem és értelem. Mindennapi Pszichológia 2009. 4. szám

egyeseket szeret, másoktól elfordul, sír. Mondják, a gyermek megérzi, ki a „jó” ember. Vajon mi történik később ezzel az érzelmi késlettel, a genetikai örökséggel?

5.) Hogyan is működünk? Titkolni kell az érzelmeinket?

A gondozás nevelés során megpróbáljuk korlátozni a gyermek, az ifjú „érzelmi tudását”, érzéseiket általunk jónak tartott családon belül elfogadott érzelmi terápiával akarjuk helyettesíteni, bizonyos népcsoportokban, családokban, felekezetekben tilos (tabu) az érzelmeknek „hangot adni”. Például a kisfiúknak nem szabad félniük, a fájdalmat, az elkeseredést titkolni kell, hiszen milyen férfi az, aki sír, vagy aki fél. Milyen katona lesz belőled? – mondták régen. A kislányoknak meg dühösnek lenni nem szabad – helyette lehet sírni, mosolyogni, csábítani. A gyermektől később elvárjuk, hogy csak az általunk elfogadott érzéseket mutassa ki. Észrevétlenül alakult a helyettesítés, s az érzelmek kifejezése sokat veszít hatékonyságából.

Nehéz a helyzet, ha a velünk született érzet fog, elapad, az egyén „nem érez”, érzelmei nem működnek. Például van, aki nem érez lelki fájdalmat, mások fájdalmával nem tud mit kezdeni, ha a düh kerül tiltás alá. Az ilyen embernek kötődési, kapcsolati nehézségei vannak, nincs érzelmi együttérzés a környezettel. Biológiailag tehát adott az érzelmek átélésének képessége, mégis nagyon eltérő módon „használjuk” őket, attól függően, milyen kulturális közegben, milyen családban, milyen iskolában nevelkedünk, milyen csoport hatása alatt élünk, viselkedünk.

6.) Az érzelmi intelligencia fejlesztése³

Ha egy személy nem rendelkezik megfelelő érzelmi nyelvezettel, és nehézségei vannak az érzelmi megfogalmazásában, akkor nehézségei lesznek az érzelmi dolgok megbeszélésében és megoldásában is. Az ilyen személy arra kényszerül, hogy szimbólikus viselkedést alkalmazzon annak kifejezésére, amit nem tud szavakba önteni. Az érzelmi intelligencia fejlesztésének folyamatában, ezért az érzelmi nyelvezet fejlesztését tartják, az első lépésnek, hogy kiszélesítsék a résztvevők érzelmi szókincsét, képessé tegyék őket arra, hogy azonosítsák az érzelmek testi tüneteit. A csoporttagok fokozatosan megtanulják: lehetőség van arra, hogy érzéseiket elviseljék, kezeljék, vagy akár meg is oldják más emberek segítségével, beszélgetés révén.

7.) Az érzelmekutatás az emberi működés különböző területinek szolgálatában

Az érzelmekutatás az emberi működés tanulmányozásának egyik fontos és kihagyhatatlan aspektusa. Talán e kutatásból eredő ismeretátadás fontosságát jelezhetjük azzal is, ha néhány meghatározott érzelmek szerepére – működésére felhívjuk az érdeklődők figyelmét: a félelem és a szorongás hasonlósága és különbözősége, a harag és az ellenséges viselkedés kialakulás csecsemőknél és gyermekeknél az időben később kialakuló széken,

3 Magyar Pszichológiai szemle 2008. 64. kötet 4. szám december 757., és 762. p

büszkeség, bűntudat, amelyek az öntudattal és az énképpel vannak szoros kapcsolatban, az undorról, a szomorúságról és a pozitív érzelmekről. Az érzelmek kézikönyveiben elhelyezik az érzelmeket: a kognitív pszichológiában, a szociálpszichológiában, a személyiségpszichológiában, az egészség–pszichológiában. Bemutatják az érzelmek, a zene és az irodalom vagy az érzelmek és a közgazdaságtan kapcsolatát, az érzelmek szerepe a fejlődéspszichológia keretein belül, hogy az érzelmek hogyan befolyásolják a döntéshozatalt, hogy milyen szerepe van az érzelmeknek az egészség megőrzésében, a betegségek kialakulásában, a beteg személyek gyógyításában, a gyógyító egyének veselkedésében, a bánásmódléktanában.

8) Az emberi tényező. A változó Én a változó világban⁴

Az én (énrendszer) szilárdságának és változékonyságának kölcsönviszonyát joggal tekintik az énpeszichológia ellentmondásos és gyakran vitatott kérdésének. Az én szilárdság stabilitása és/vagy változása kölcsönösen feltételezik egymást. Az énrendszer működését dinamikus stabilitás jellemzi. Ez elsősorban az énfunkciók stabilitását valamint azok helyzetfüggő működését jelenti. A kulturális identitásminták és azok észlelésének módjai meghatározó szerepet játszanak az énváltozási folyamatokban.

9.) Stabilitás és/vagy változás

Az európai kultúrában két ideáltipikus magatartásforma, kétfajta személyes ethosz körvonalazódott. Az egyik a „légy hű önmagadhoz!” Shakespeare által megfogalmazott erkölcsi parancsa. Az önmagunkhoz való hűség viszont csak akkor gondolható el, ha az a valami, amiben hűnek kell lennünk, élethossziglan szilárd és megingathatatlan bennünk. Ez a valamit nevezte a filozófia, a pszichológia énnak, önmagunknak, önismeretnek, önmegismerésnek – ismerd meg magadat ethosznak. A másik ideál típus a tökéletes énhíány állapotát a kamélión én tünetegyüttesét jelenti. Az is egy „önmegvalósítási” esély, még ha kevésbé vonzó is. (A közönséges kamélión: nézeteit elvtelenül alkalmazkodva, váltogató személy).

Az én mibenléte és meghatározása, vitatása, mindmáig nem jutott nyugvópontra s ez megnehezíti az énszerkezet természetére vonatkozó kérdések megválaszolását. Vagyis az én fogalma nélküli a világos meghatározást és körülhatárolást, mivel az énnak számos különböző fogalma létezik. Kognitív én, kontextuális én, dialogikus én, ökológiai én, beágyazott én, emergens én, empirikus én, élményszerű én, kiterjedt én, fiktív-én, kifejlődött én, filozófiai én, fizikai én, magán én, szemiotikus én, szociális én, áttetsző én, verbális én. Az én egyidejűleg jelenti a grammatikai és pszichológiai-élményalanyát a szubjektumot. A szubjektum aktivitása önmagára irányul, ezt a tudatot minősítjük öntudatnak, amire helyzetfüggően megjelenni képes tudatirányulás. Az is kétségtelen, hogy az én, az énszerkezet – bármiként értelmezzük is – helyzetről, helyzetre eltérő arculatot mutat: maga a dinamikus változékonyság megtestesítője, szüntelen változás alanya, helyzeteken, időn és társadalmi cselekvéseken át szilárdságuk változásban és a változás révén fejeződik ki („áramlás”).

---

4 Pataki Ferenc: Változó Én a változó világban. Pszichológia 2009. 4. szám. Akadémia Kiadó. Bp.

Milyen feltételek mellett mutatkozik stabilitás, állandóság és változás az ében (belül és kívül), milyen természeti–társadalmi, környezeti, helyzetfüggő dolgok – viszonyok – tulajdonságok befolyásolják, determinálják a változó ént, a változó világban. Milyen létmódban fejlődik ki a dolog lényege, hogy „én ... mindig más vagyok és mégis mindig ugyanaz”. Lássunk egy példát erre az antikgondolkodás történetéből a „Theseus hajója” képében. Vajon azonos marad-e önmagával a tengerijármű ha évek során minden alkatrészét kicserélik. A válasz, igenlő. Azonos marad-e önmagával az élőlény, ha csecsemőkorától eljut az öregségig, igen, ám az életmód legfőbb jellegzetessége a dinamikus stabilitás, a változékony szilárdság, ugyanakkor az énrendszere új tapasztalatokkal bővül, jelentés és értékváltozások zajlanak benne, átrendeződik benne test–lélek–szellem, értelem–érzelem, az eszes funkciók működése. Egyes személyiségtípusok, szervezési nevelési módok az énrendszer – énkép alakulások, mint a tekintélyelvű vagy hatalomorientált személyiség, a zárt vagy nyílt gondolkodás, a fanatizmus, a vigiditás kapcsolatba hozhatók az énrendszer állapotának tartós jellemzőivel, az „eltűnt én” nyomkövetésében. Az énrendszer s benne a szociális identitás sajátos életviteli programnak is tekinthető, amely különös érzékenységet mutat az érdek–érték–erkölcsvonatkozások, erkölcsi normativitás iránt. Minden minősítő és értékelő fogalomnak létezik egyéni értelmezési, megvalósítási tartománya, saját testére szabási relatív lehetősége, személyes módon kapcsolódnak az egyén meghatározott érdek–érték–erkölcs felfogásához, konkrét cselekedeteihez, ami kifejezi helytállását: sikeres, karrierista, szavahihető, tisztességes, hazug, tekintélyes, hataloméhes, becsületes, irigy és így tovább. Minden kultúra emberi tényező, különös énkép és identitás, viselkedés–magatartás „szektor”. Lehet belőle választani, lehet elutasítani, értékelemeit követni, értékőrző, értégyarapító módon hozzá viszonyulni. Ha valaki kifejezésre juttat egy attitűdöt, úgy érezzük, meg tudjuk róla ki a szóban forgó személy. Minden emberi szükséglet s érdek csak akkor működik magatartásként, ha élményszerűen személyessé válik. A tudásnak képzelőerővel és érzelmi-motivációs indítékokkal is társulnia kell. A hogyan teremti egymást a pszichikum és a kultúra? kérdés nyomán pedig különbséget tesznek a „külső” perspektíva és a „belső” perspektíva szokás és élményszerű látásmódja között, amelyek összekapcsolódnak a kulturális normákkal, hiedelmekkel és eszményekkel. A „külső” perspektíva a másik ember, míg a „belső” perspektíva az individuális személyiséget képviseli. Más összefüggésben gyakran megjelenik az individualista–kollektivistá pszichikum és kultúra teremtési mód. Harag, öröm, szégyen, gyűlölet, ami perdöntő lehet a viselkedés, az emberi tényező alakulásában, az emberi értékesülési folyamataiban, az emberi én formálásában.

10.) Törődés önmagunkkal⁵

Az önmagunkkal való törődés eszméje és gyakorlata őseinket is jellemezte, önalakításuk, gondolkodásuk, viselkedésük, szükséges, hasznos cselekedeteik növelték közösségeik összetartását, értékeit, melyekkel igyekeztek fenntartani s megvédeni magukat a természeti és más horda erőik pusztító hatásaitól. Az ősközösségi vallás olyan formáit is mint a totem, tabu, mágia és az animúmüst is gyakorolták önmaguk és közösségeik létbiztonsá-

⁵ Hankiss Elemér: Törődés önmagunkkal, Az ezerarcú Én, Osiris Kiadó, Bp., 2005. 15. fejezet

gának megteremtésében, gyűjtögető–vadászó lét és fajfenntartó tevékenységük szabályozásában, ösztönzésében. Kiemelt figyelmet, törődést, gondoskodást élvezhettek a legjobb vadászok, akinek testi–lelki képességei, személyes tulajdonságai alapvetően befolyásolták – meghatározhatták a vadászó csoport sikerét.

Az önmagunkkal, közösségeikkel való tudatos erkölcsi–filozófiai–lélektani–testi (szomatikus) gyakorlat később jelent meg, a civilizációs (görög–hellenisztikus) fejlődés egy magasabb fokán, és így tovább ... A 20. század második felében bontakozott ki a fogyasztói civilizáció, amely emberek százmilliói számára fogalmazta meg a „teljesítsd ki önmagad” életstratégiáját. Hajdanában az ember önmagával való törődése morális foglalatosság volt. Lelki–erkölcsi–vallási gondozás talán leginkább a művelt papi–egyházi személyek hivatása volt. Manapság a moralitás jóval kisebb szerepet játszik, az önkiteljesítés gyakran amorális, erkölcsileg semleges folyamat. (Egyes vélemények szerint például a politikát nem szeretetre, nem hálára, nem hitre játsszák, hanem értékekre és érdekekre. Ám a szeretet, a hit és a hála olyan érték, melynek jó értékesüléséhez igen fontos nemzeti érdek fűződik.) A moralitás leértékelődése és az amoralitás terjedéséért pedig drága árat fizet az egyén és a mindenkori társadalom. Nem vagyunk már túl jók, az „önvizsgálatban” sem. Nem vagyunk túl erősek a másokkal való párbeszédben, a dialógusban. Fontos látnunk a hiányokat, a máságot és a különbségeket. Azt, hogy a különbségek ne válhassanak ellentétté, konfliktussá. Látnunk kell, hogy a saját önmegvalósításnak megvannak a maga veszélyei: a ne ölj, ne lopj, ne hazudj, ne légy potyaleső, ne légy önmegsemmisítő, ne légy az alkohol vagy a dohányzás illetve kábítószer vagy egy–egy játékszer rabja – igyekezz elkerülni, megelőzni, legyőzni ezeket a veszélyeket, tartsd be az emberi élet írott–íratlan szabályait, ami megvéd a veszélyektől. Kerüld el a hét főbűnt: kevélység, fősvénység, bujaság, irigység, torkosság, harag, a jóra való restség vagy reményvesztést (Magatartásformák). A jelzett veszélyek, vétkek, bűnös magatartásformák, erkölcsi–emberi–kulturális értékeket pusztítanak el, bevihetik az embert az egoizmus, értéktagadó cinizmus zsákutcájába.

Ha az emberek ölnék nem ölelnék, lelövik, megerőszakolják az embereket, negatív ösztönök, életellenes érzelmek, rossz én–önközpontú stratégiák az emberélet, az emberi tényező, az emberi kultúra éntévesztése, esetenkénti válságunk is a sajátunk, amitől relative beteg a társadalmunk, eltorzul, deformálódik a személyiség. Elemzés tárgya lehet az én diadala, sikere és bukása, az én, mint csapda.

11.) Az önmegvalósítás formái és szintjei⁶

Az önmegvalósítás egyike azoknak az értékeknek, amelyekről manapság egyre több szó esik, a fogyasztói civilizáció értékvilágában, de ritkán és esetlegesen kerül sor arra, hogy megvalósítsák őket. Pedig a Valósítsd meg önmagad! cél, érték, magatartásforma a mostanában zajló nagy átalakulás új modelljének igen fontos alkotórésze, domináns normája, melyben az énépítés, az ön és közgondoskodás realizálódhat, megvalósulhat. Ám itt fontos probléma, hogy az individualításra az emberek nem úgy tekintenek, mint valamire, amit nehéz megszerezni, vagy ami az ember adottságának fáradságos kibontásával, kiművelésével jön létre. Gyakoribb az, hogy az individualitást az emberek valami olyasminnek te-

kintik, amivel mindenki rendelkezik. Az önmagunkkal való törődésnek és az önmegvalósításunknak különböző módjai, stílusai, szintjei vannak, s mindezek társadalmilag is rétegződnek, tagozódnak. Van az önmegvalósításnak egy polgárabb és van egy népiesebb formája. Mert vannak emberek, akik rendelkeznek azzal a neveltetéssel, műveltséggel, képességekkel, környezettel, anyagi eszközökkel, amelyek lehetővé teszik számukra (de nem garantálják), hogy az önmegvalósításnak egy gazdagabb formájával próbálkozzanak. És vannak emberek, akiknek kevesebb idejük, energiájuk, képességük, hajlandóságuk van arra, hogy komolyan és tudatosan foglalkozzanak önmaguk személyiségnek, énjének megalkotásával. Például, hogy egy ember egy csomó pénzt keressen „csináljon” vagy, hogy hírnévre tegyen szert, ezzel a lehetőséggel rendelkezzen s élni tudjon, nincs másokkal egyforma, egyszintű, mennyiségű s minőségű helyzete. Abszolút szabadság, egyenlőség, testvériség önmegvalósítási lét-jog-közbiztonság nincs, ez illúzió. Ha élesen akarjuk szembeállítani ezt a két típust, az önmegvalósítás „emelkedettebb” és „köznapibb” változatát, akkor azt mondhatjuk, hogy az egyik oldalon személyiségépítés, a másik oldalon „body building” folyik; Az egyik oldalon aktivitás van és alkotó szellem, a másik oldalon passzivitás és fogyasztás; az egyik oldalon önfegyelem és önkorlátozás, a másik oldalon önmagunk elengedése, elkényeztetése a jellemző; az egyik oldalon harmóniára törekvő, a másik oldalon élvezethajhászó magatartás uralkodik. A valóságban e két típus elemei erősen keverednek az emberekben és embercsoportokban. Az önmegvalósítás formái, szintjei, típusai emberi közösségek gyakorlatában, társas keretében alakulnak, formálódnak, meghatározott térben és időben.

Történetileg és lokálisan be vannak ágyazódva másokkal való érintkezés családi, óvodai, iskolai, munkahelyi, közéleti csoportokba, kortárs csoportok alakzataiba. Ezek a csoportok, közösségek képesek lehetnek megvédeni az emberek személyiségét a romboló, átkos, rossz erőktől és mindezek ellen. Etikailag másokkal együtt élni, ez a feladat és ez a norma. De nem szabad azt gondolnunk, hogy teljes szabad kezünk van önmagunk alakításában, ám tudnunk lehet és kell, hogy felelősségünk van önmegvalósításunkért. „Ha nincs elköteleződés, akkor nincs hivatás, nincs család, nincs felelős élet.”⁷

12.) Változó Értékrend⁸

Az utóbbi évszázadok társadalmi-történelmi folyamataiban alapvető érték-átrendeződéseknek vagyunk tanúi, átélői, olykor szenvedő alanyai. Az evolúciós társadalmi fejlődés során igen nagy mennyiségi és minőségi változás történt a tudományos, technikai, technológiai, termelői folyamatokban, a tulajdon, érdek, osztály-réteg-csoport-elosztási és az érték-viszonyokban. De az elvilágiasodott, elidegenedett, rideg világ olykor olyan utat járt be (például hódító-pusztító háborúk, ellenforradalmak, általános válságok, környezetpusztítások, terrorcselekmények, földrengések, árvizek, erdőtüzek, járványok stb.) amelyben, és amelyek miatt a személyiségi, érintkezési, kapcsolati stb. értékek primátusát a tárgyi, anyagi, materiális értékekkel válthatta fel, amelyben a materiális, anyagi jólét, a pénz illetve a fogyasztás vált alapértékké. Ezt a fogyasztói konzumkultúrát a globalizáció világgjelensége szülte és táplálja. Kialakult egy olyan fogyasztói kultúra, amelyben többé

nem az emberi értékek, nem a boldogító szeretetkapcsolatok határozzák meg az életminőségünket, legalábbis ezt kívánják elhiteni velünk.

13.) Mi hát a döntő? A pénz! A pénz vezérelte világ?

A fogyasztói kultúra kritikáját nem véletlenül fogalmazták éles elmék: közgazdászok, szociológusok, pszichológusok, politológusok, etikusok, teológusok, akik nem tagadják a pénz normális, reális mértékének, súlyának, helyét, szerepét, funkcióit a társadalom életében, hogy kell pénz is a boldogsághoz, a megélhetéshez. De közülük sokan nem a pénzt állítják a középpontba, nem tudnak azonosulni a pénz vezérelte világgal, nem tekintik legfőbb értéknek (etalonnak) a pénzt. Az emberélet, az emberi boldogulás, a boldogságjavak egyik eszköze lehet a pénz, a pénztőke, a banktőke. De van, s kell más tőke is: mezőgazdasági tőke; kapcsolati tőke; bizalmi tőke stb. A gazdagodás nyomában járó siker talán ma is etalon, mint Amerikában volt s van. De az emberi-társadalmi gazdagodást szolgáló gazdaságtudománynak állítólag fele ma már pszichológia, mely tudomány a test és a lélek (ép test – ép lélek) stabilitásának, dinamikus változásának egyik fontos biztosítója a gazdaságban is működő emberekkel. A gazdasági folyamatokat test, lélek, szellem értékvilágával bíró emberek mozgatják, irányítják. Ezek a gazdasági, pszichológiai, erkölcsi, jogi rendszerek változó módon belejátszanak a gazdasági – gazdagodási működés hozadékába és hordalékába. Ha igaz az, hogy mindenki a saját moráljáért felelős, akkor valószínű, hogy a személyes morálban működő etika is fontos lehet a gazdaságban, de nem tudjuk milyen mértékben értékesül abban. Sokan érzik, látják úgy, hogy kevés helyen győz az erkölcs mostanában Magyarországon. Egyes vélemények szerint a politikának, pénzviszonyoknak, gazdaságnak van válsága ma Magyarországon, de az országnak nincs morális válsága, morális válságban csak a személyek lehetnek. A morál az egyénre van bízva, nem törzsre, kollektívára. Mindenki a saját moráljáért felelős. A személyes kapcsolatok miatt romlottak meg, estek szét intézmények, közintézmények és nem fordítva.⁶

Az értékközpontú világunkban talán az emberi élet, az emberi működés a legfőbb érték és nem a pénz. A személyes emberi lét abszolút érték, mely önmagában hordja célját és értelmét. Kell, hogy legyen közösen képviselhető, meghatározó értékrend: ezek közé sorolta a Fidesz elnöke a munkát, a munkahelyteremtést; az otthon; az egészséget és a rendet. Huszti Péter színművész mondta: a klasszikus értékeket szeretem a színházban és a hétköznapi életben is, hit, alázat, egymás tisztelete, megbecsülése, nem függhet a pozíciótól. A fogyasztói társadalom rossz, hamis, veszélyes értékrendet közvetít számunkra, amikor azt sugallja, hogy a pénz a legmagasabb, a legalapvetőbb érték, minden egyéb másodrendű, vagy elhanyagolandó. „Szép új világ” három kulcsszava: Tedd, vedd, edd! Tedd a dolgod és szerezz, mert a pénzeden, a tulajdonodon, autódon, házadon, bankbetéteden át vagy az aki. Vedd meg amit csak szemed–szád kíván. A mohóság, önzés mértéktelenség

6 Hankiss Elemér: Az ezerarcú Én. 15. fejezet

7 Korzenszky Richárd, Krízis és katarzis. Harmat Kiadó, Bp., 2008. 159. p.

8 Hankiss Elemér: Az ezerarcú Én 503. p.

9 Nadas Péter: Válságunk is a sajátunk, Népszabadság 2009. december 24.

ez a mentalitás az emberi viszonyokba, emberi kapcsolatokba is átszivárog. A politikába, ahol értékelvű politika helyett haszonelvű politikát folytatnak, ezért eszméik megdőlnék, kép-viselőik megbuknak (korrupció, mohóság, önzés, mértéktelenség).

14.) A hiány neve: emberi boldogság¹⁰

Kérdés: mi tesz boldoggá és mi nem tesz boldoggá? Saját kutatásaink bizonyítják, hogy a javak birtoklása mindössze tíz százalékban játszik szerepet a boldogságban. Tény, hogy az életünk minősége nem az anyagi javak mennyiségétől függ. A boldogság élmény soha nem pénzhez, vagyontárgyakhoz kötődik, hanem szinte kivétel nélkül emberi kapcsolatokhoz: egy öleléshez, egy simogatáshoz, egy jó szóhoz, egy szeretetteljes gesztushoz. A hedonista adaptáció kiszikkasztja az emberi érzéseket, és álértékeket telepít helyébe. Feledtetni az emberrel, hogy csak egymással szövetségben tudunk „érvényesülni” – az önmegvalósítás csak mással szövetségben lehet teljes értékű. „Hiába fűröszöd önmagadban, csak másban mosdhatod meg arcodat.” (József Attila) A hedonisztikus önmegvalósítás, az egoisztikus érdekezérelt boldogságkeresés zsákutca, amely lelki egyensúlyvesztéssel jár. Nem élhetünk önmagunknak. Az önérvényesítés istenítése kiöli társadalmunkból a közösségvállalást, a szolidaritást, a másokért való felelősséget, az empátiát és a toleranciát.

15.) Értékek, emberélet a civilizációban, a nagy átalakulás¹¹

Az emberi lét kérdéseire itt adott válaszok többsége felületes, talmi. De azért, hogy az emberek csüngenek ezeken a válaszokon nem feltétlenül a fogyasztói civilizáció a felelős. Mert a civilizáció azt az űrt tölti be, amely a nyugati civilizáció hagyományos intézményeinek, értékrendjének válagértelmezésének eróziója nyomán alakult ki. Ha kibontakozik majd a nyugati civilizáció egy újabb szakasza, amely hitelesebb és igazabb válaszokat tud adni a kérdésekre, akkor a fogyasztói civilizáció, a maga felületesebb válaszaival minden bizonnyal veszteni fog vonzerejéből.

A nagy átalakulás négy évszázadát kiiktatjuk abból a képből, amiben a késői 20. századi civilizáció folytatódva végbement és szembeállított egymással. Élesen kirajzolódik a hagyományos európai civilizáció és a most alakuló fogyasztói civilizáció mássága: célok, értékek, magatartásformák tekintetében. De a mindennapi élet szintjén lassabbak a változások, ott tovább éltek (így Magyarországon is) középkori vagy akár korábbi életforma s hitvilág elemei, falusi-kisvárosi nép, hagyományos kultúrában élt. A hagyományos normák együttese arra ösztönözte az embereket, hogy esendőségének tudatában lévő felelősségteljes, törvénytisztelő, önfeláldozó közösségi lényként éljen és ilyenné alakítsa személyiségét. A ma domináns normák ezzel szemben önközpontú, dinamikus, önkiteljesítő, hedonista vagy epikureánus, lényé formálja az embert. Az emberi magatartás és a személyiségformálás két egymásnak ellentmondó modellje ez. A hagyományos kultúrában a megélhetésért folytatott küzdelem kényszere szocializálta az embert (erkölcs, család, egyház,

¹⁰ Bagdy Emőke: A hiány neve: emberi boldogság

¹¹ Hankiss Elemér: Az Ezerarcú Én. 10., 15. fejezet, Osiris Kiadó, Bp., 2005.

iskola ezt szolgálta). Ma ezzel szemben a valósítsd meg önmagad! Programja.. Ma a vágyak szabad kiélését, az élet élvezetének programját harsogja az egész civilizáció. A hagyományos társadalmakban a hagyomány volt az igazi érték, ma az újdonság. Mindenki a maga szerencséjének a kovácsa!

Összefoglalás

Az emberi tényező, a változó értékrend és az énünk mindennapi felépítésének, hatékony működésének folyamatában, a viselkedéstudományokon belül, az emberrel foglalkozó kutatások világát intellektuális pezsgés, eleven viták, hipotézisek, új gondolatok és megközelítésmódok, rendszerépítési kísérletek jellemzik. A társadalmi fejlődés stabilitásának és dinamikus, progresszív változtatásának folyamatában sokféle anyagi – szellemi tényezőt szükséges figyelembe venni, működtetni. E tényezők között egyre jelentősebb és fontosabb helyet, szerepet kap az ember, az emberi tényező, a személyiség, az ezerarcú én, a szubjektum, az individualitás és kollektivitás, az ép test, az ép lélek, az élet s az anyagi javak termelését és újratermelését végző–irányító ember. Újabb kutatások, pedig azt is jelzik, hogy az ökonómia nem tudomány, annak fele pszichológia. A gazdasági folyamatokat – amelyre épül egy–egy ország kultúrája, értékvilága – emberek irányítják, az emberi (testi–lelki–szellemi–erkölcsi stb) tényező ezen a területen is tükröződik. Amikor a gazdasági törvények és szabályok fölborulnak – válság idején – akkor az emberi tényező jelentősége megnő. De ott és akkor és ahol s amikor egy ország nyersanyagokban szegény, ám tudástökében, hozzáadott értékekben gazdag, az emberi tényező, az agyak, a kreativitás, az innováció szerepe, jelentősége megnő. A tudomány áldásai és átkai, zavarai a nagy társadalmi átalakulásban hatással vannak az emberi világban. Az érzelem, értelem, a gondolkodás, az érzelem „születése” az érzelmi intelligencia deficitje, hozadéka és hordaléka kutatása, fejlesztése fontos lehet. Stabilitás és/vagy változás, törődés önmagunkkal, az önmegvalósítás formái és szintjei a változó értékrend, a pénz, a pénz vezérelte fogyasztói társadalom, emberélet a civilizációban megannyi fontos elemzés, tárgyalás, fej és kéz munkája lehet, ha akarjuk.

Károly Nóra

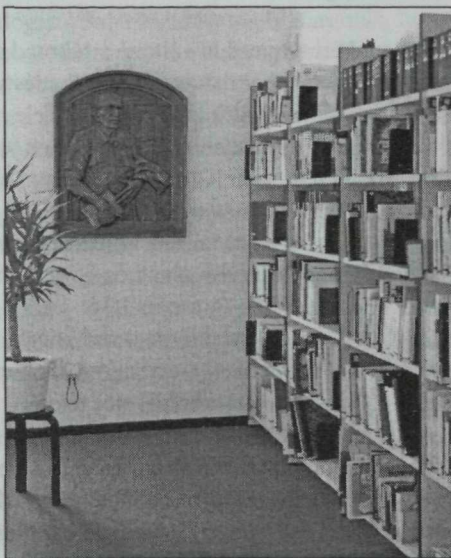
A MEGYEI KÖNYVTÁR HELYISMERETI GYŰJTEMÉNYE

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Verseghy Ferenc Könyvtár és Művelődési Intézet több különgyűjteménnyel is büszkélkedhet. Intézményünk legrégebbi és legnagyobb tematikusan különálló kollektívája a Helyismereti Gyűjtemény.

A megyei könyvtár gyűjtőköri szabályzata szerint a Helyismereti Gyűjteménybe tartozik minden olyan dokumentum, amely Szolnokra és Jász-Nagykun-Szolnok megye mai közigazgatási területére, illetve a történelmi Jász-Nagykun-Szolnok vármegye helységeire vonatkozó információkat tartalmazza. A helyi vonatkozású dokumentumok, melyek tartalmukban részben vagy egészben a megyével kapcsolatosak, valamint teljességre törekedve könyvtárunk beszerzi a helyi szerzők műveit és a helyi személyekről szóló irodalmat.

A közkönyvtárakban a helyismereti tevékenység kibontakozása az ötvenes évek közepén kezdődött. 1952-ben megszervezett megyei könyvtárak egy évvel később megszületett központi szabályzata az intézmények feladatául szabta a megyére vonatkozó irodalom gyűjtését, feltárását és szolgáltatását.¹ Az 1964. évi miniszteri utasítás már meghatározta a gyűjtendő dokumentumok körét: „a megye területén [...] megjelent, továbbá a megyére vonatkozó kiadványokat, ideértve a folyóiratokat és egyéb sajtótermékeket (metszeteket, térképeket, aprónyomatványokat stb.) is.”² A jelenleg hatályban lévő, a rendszerváltás után született, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény is megerősíti a megyei könyvtárak helyismereti információ- és dokumentumgyűjtésben betöltött szerepét.³

Szintén az 1960-as években született az a jogszabály, amely a kötelezpéldány-szolgáltatás rendszerébe bevonta a megyei könyvtárakat is. Ennek a rendeletnek az utolsó módosítása 1998-ban történt, amely mai napig előírja, hogy a megye területén kiadott, elő-

*Helyismereti gyűjtemény
a megyei könyvtárban*

1 A magyarországi könyvtárak működési szabályzata. 865–43–166/1953. In: Népművelődési Közlöny 1953. dec. 20. 22–23. sz. p. 167.

2 A művelődésügyi igazgatás kézikönyve. 2. köt. Budapest, 1970. 103. p.

3 CLX. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. In: Magyar Közlöny 1997. 112. sz. 8391. p.

A MEGYEI KÖNYVTÁR HELYISMERETI GYŰJTEMÉNYE

állított dokumentum archiválásra és bibliográfiai számbavétel céljára a nyomdáknek ingyenesen és kötelezően szolgáltatniuk kell a megyei könyvtár részére.⁴

A jogszabályok, valamint a Könyvtártudományi és Módszertani Központ gyűjtést és feltárást segítő módszertani segédanyagainak köszönhetően a megyei könyvtárakban fellendült a helyismereti tevékenység. A kurrens feldolgozása mellett a hiányzó dokumentumok pótlásához is hozzáfogtak a könyvtárosok. Az Országos Széchenyi Könyvtárban megtalálható helyi folyóiratok, például mikrofilmen kerültek a megyei könyvtárak gyűjteményébe és használóik kezébe. A kötelezpéldány-szolgáltatás mellett a különgyűjtemény gyarapításának egy másik, a hagyományos gyakorlattól (vásárlás, ajándék) érdekesebb módja az árveréseken történő antikvár vásárlás, ahol az értékes 19. és 20. századi képeslapok és könyvek beszerzésére van lehetősége az intézményünknek.

A megyei könyvtár Helyismereti Gyűjteménye napjainkban kutatók számára is jól használható helytörténeti szakkönyvtárnak tekinthető, ahol a község- és városmonográfiák, helytörténeti összefoglalások, tájféldrাজzi művek, statisztikai adattárak, iskolai értesítők, üzemtörténetek, beszámoló jelentések, idegenforgalmi kiadványok mellett kiállítási katalógusok, fotóalbumok és helyi szépirodalmi művek is megtalálhatók.)

A megyei könyvtár 1954-ben vette fel Verseghy Ferenc, szolnoki születésű költő-nyelvtudós nevét. Az elmúlt közel 60 év alatt a helyismereti állományrészen belül kialakult egy önálló Verseghy-gyűjtemény.

A megyei könyvtár elődjének, a szolnoki Könyvtár és Múzeum Egyesület 1937-ben készített katalógusában már több Verseghy-mű megtalálható volt. Szépirodalmi és nyelvészeti alkotásai ott sorakoztak a gyűjtemény polcain, valamint a Sággy Ferenc és Császár Elemér-féle Verseghy-életrajzokat is kézbe vehették a szolnoki olvasók.⁵

A Verseghy életmű gyűjtése mellett több kiadvány is megjelent intézményünk gondozásában. Az 1972-ben a könyvtár névadójának emlékére útjára indított Verseghy Emlékülések tudományos tevékenysége is hozzájárult Verseghy Ferenc szellemisége iránt megnyilvánuló tisztelet fenntartásához. A megyei könyvtár gondozásában e nyelvészeti és irodalmi rendezvénysorozat előadásai szintén megjelentek könyv alakban In memoriam Verseghy Ferenc címmel. Ugyancsak 1972-ben szervezte meg Szurmay Ernő, a megyei könyvtár akkori igazgatója, azt a latin nyelvű munkacsoportot, amely 1987-ig folyamatosan fordította magyarrá Verseghy vallási, nyelvészeti és verstannal foglalkozó műveit.

A Helyismereti Gyűjtemény a könyvek és folyóiratok mellett, számos egyéb dokumentumtípust is magába foglal: aprónyomtatványok (pl. meghívók, plakátok, gyászejentések, politikai kiadványok, kereskedelmi szórólapok), lapkivágatok, fényképek, képeslapok, térképek és kéziratok stb. A képeket, aprónyomtatványokat, plakátokat, cikk-kivágatokat önfeltároló rendszerben tároljuk, a nyilvántartásban a könyvtáros segítségével lehet keresni.

Írott adathordozók mellett hangzó és filmes dokumentumok, valamint a technikai eszközök fejlődésével helyi vonatkozású kazetták, videók, CD-ék és DVD-ék is gazdagítják gyűjteményünket. Tovább növelik az állomány szakmaiságát az itt található helyi vonatkozású pályamunkák, szakdolgozatok és doktori értekezések nagy száma.

4 A Kormány 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelete a sajtótermékek kötelezpéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról. A jogszabály internetes forrása: http://www.oszk.hu/hun/helyi/koteles/koteles_jogszab_hu.htm

5 Szolnok m. város közkönyvtárának jegyzéke. Szolnok : [Szolnoki Könyvtár- és Múzeumegyesület], 1937.

A helyismereti állományrész nemcsak a dokumentumok sokszínűségével tűnik ki, hanem a bibliográfiai feltárás mélységével is. A tanulmánykötetek és évkönyvek cikkei analitikusan is leírásra kerülnek a könyvtár katalógusában. A helyismereti kutatókat tovább segíti a könyvtárosok sajtófigyelése is. Az adatgyűjtés nemcsak a helyi időszaki kiadványok, hanem a könyvtárban megtalálható közel 200 féle országos újság és szaklap figyelésén alapszik. A könyvtárosok kicédulázzák a megyékre vonatkozó cikkeket és a megyei szerzők írásait. A cikkanalitikák ezután bekerülnek a könyvtár elektronikus katalógusába. Az adatbázis a friss sajtó mellett a retrospektív anyag folyamatos feltöltésével is gyarapszik. Így módon az olvasó a katalógusban egy témával kapcsolatban könyvektől, az újságcikkeken át a képeslapig mindent megtalál. A könyvtári adatbázisban, mely az Interneten keresztül távoli felhasználók számára is elérhetővé teszi állományunkat⁶, lehetőség van helyismereti tárgyszó, szerző, valamint a műben szereplő személy vagy testületi név és földrajzi hely alapján keresni.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Könyvtár az 1990-es évek első éveiben kezdte meg a számítástechnikai eszközök alkalmazását, elsősorban a helyismereti feltárás és szolgáltatás területén. Saját adatbázisokat készített a helyi alkotók, illetve a nevezetes épületek, szobrok és emlékművek számbavételére. A könyvtár első teljes szövegű adatbázisa pedig a megyei napilap cikkeihez ad hozzáférést 1997 óta.⁷

Az elektronikus dokumentumok és az Internet megjelenése a helyismereti könyvtári munkában is változást hozott. Mivel a helyismereti gyűjtemény fokozottan védett állomány, ezért csak helyben használható, így a digitalizálás segítségével a könyvtár nemcsak szolgáltatni tudja a helyismereti információkat, de az eredeti – és sok esetben egyedi – dokumentumok épségét is megóvjá. Pályázatok segítségével korszerű technikai háttér kiépítésével lehetőség nyílt könyvek, mikrofilmek és képeslapok digitalizálására. A megyei könyvtár digitális képeslaptára az Interneten is megtekinthető.⁸

A megyei könyvtár internetes oldalán⁹ a kezdetektől törekszik a helyismereti információk szolgáltatására. Az online könyvtári katalógus mellett, a Magyar Elektronikus Könyvtár mintájára, 1999-ben megalapította meg intézményünk a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Elektronikus Könyvtárat.¹⁰ Távoli felhasználók itt teljes szöveggel találhatnak helyismereti műveket. Így könnyítve meg például szülőhelyüktől messze került személyeknek a családfakutatást. Hasonló szolgáltatás a Digitális Hírlap-és Folyóíratár, ahol a megyei települések sajtója érhető el elektronikus formában.¹¹ A Helyismereti Gyűjtemény közel 6 évtizedes gyűjtőmunkájának anyagából folyamatosan készülnek tematikus online összeállítások. A megye 1848-49-es, 2. világháborús és 1956-os forradalmi eseményeinek, valamint zene-történeti örökségének állítottak emléket honlapunkon a könyvtár munkatársai.¹² Részletes ismertető készült az intézmény névadója, Verseghy Ferenc tiszteletére is.¹³ A megyei könyv-

8 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Képeslaptár URL-címe: <http://kepeslaptar.vfmk.hu>

9 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Verseghy Ferenc Könyvtár és Művelődési Intézet honlapjának URL-címe: <http://www.vfmk.hu>

10 Takáts Béla: A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Elektronikus Könyvtár. In: Szolnoki Tudományos Közlemények IV. Szolnok, 2000. 128–130. p.; Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Elektronikus Könyvtár URL-címe: <http://vfeke.vfmk.hu>

11 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Digitális Hírlap-és Folyóíratár URL-címe: <http://www.vfmk.hu/hirlaptar>

12 Az internetes szolgáltatások URL-címe: <http://www.vfmk.hu/0109>

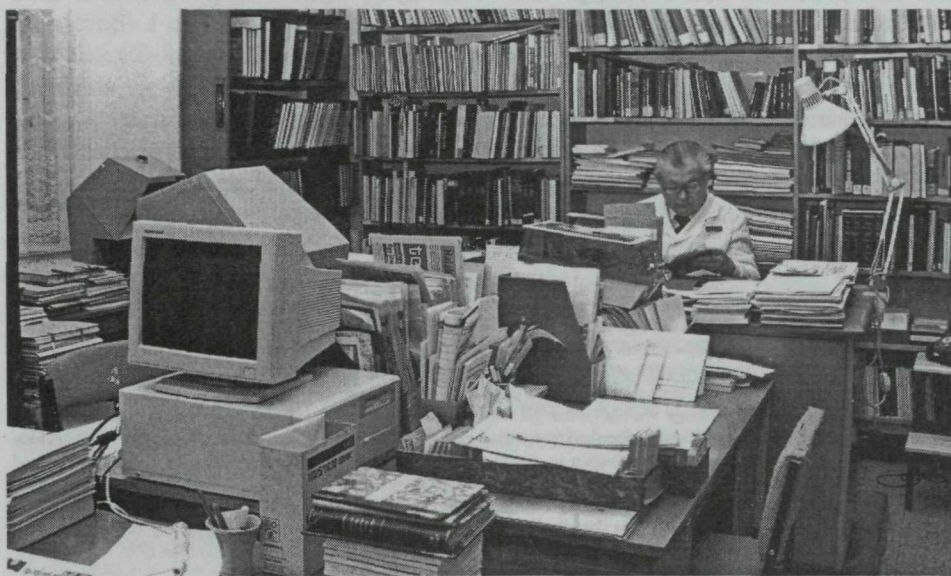
13 Verseghy Ferenc emlékololdal URL-címe: <http://archiv.vfmk.hu/verseghy/>

tár további tervei között szerepel egy megyei wikipédia internetes portál létrehozása és helyismereti tartalmakkal való folyamatos bővítése.

Részlegünk a helyismeret iránt érdeklődő olvasók és kutatók tájékoztatása mellett szívesen lát vendégül iskolai csoportokat és szakköröket. Munkatársaink 2007 óta rendszeresen tartanak rendhagyó helyismereti foglalkozásokat jeles helytörténeti évfordulók alkalmával. A vetítéssel és dokumentumok bemutatásával színesített órákkal intézményünk a fiatalokat kívánja segíteni szűkebb hazánk történelmének és művészetének megismerésében.¹⁴

A Helyismereti Gyűjtemény használói elsősorban helytörténeti kutatók, egyetemi és főiskolai hallgatók, illetve középiskolai tanulók. Iskolai feladatok mellett többen keresik fel a könyvtárat családtörténeti kutatással kapcsolatosan is. Helytörténettel összefüggő kérdések mellett, a Szolnoki Főiskola szakképzéséhez igazodva, növekszik az idegenforgalommal és a kulturális élettel kapcsolatos kérdések aránya.

A megyei könyvtár 1997-ben átadott önálló épületében, a 2. emeleten várja a Helyismereti Gyűjtemény elkülönített állományrészét a honismeret és megyénk gazdag kulturális öröksége iránt érdeklődőket.

Feldolgozás a Helyismereti Gyűjteményben – Szolnok, 2011

-
- 14 Károly Nóra: A Verseghy Ferenc születésének 250. évfordulójára rendezett emlékünnepekről. In: Kaptár 2007. 2. sz. 4. p.; A szolgáltatás ismertetője a könyvtár honlapján: <http://www.vfmk.hu/0111/20091123>
- 15 Gáncsné Nagy Erzsébet: Használói igényfelmérés a helyismereti gyűjteményekben. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros 2007. 9. sz. 51–56. p.

Cseh János

Kora középkori palackszerű edényekről a Közép-Tisza vidékén (és a Gepida királyság további területein)

A korai népvándorlás korban, a Kr.u. 5-6. században az Alföldön megtelepedett keleti germánok fazekességében igencsak markáns, jellegzetes, a többi edénycsoporttól többé-kevésbé határozottan elkülönülő együttest alkotnak a keskeny, szűk nyakú és szájú, öblös, hasas, mindig fül nélküli folyadéktartó agyagkészítmények.¹ Morfológiai (alaktani) és funkcionális (használati) szempontból közel állanak a füles korsókhoz ill. kancsókhoz, úgyhogy abban az esetben, ha csak töredék – és itt elsősorban a válltól fölfelé eső részre gondolunk – hovatartozásáról kell döntenünk, nem is egyértelmű mindegyiknél a besorolás; előfordulhatnak és elő is fordulnak ugyanis szélesebb nyakú ill. szájú (kvázi-) palackok és szűkebb nyakú ill. szájú korsók. A szóban forgó edénytípus sírból származó darabjainak lelőhelyei az alföldi területen, ABC-rendben, az alábbiak: 1. Bocsár²; 2. Gyula³; 3. Kétegyháza⁴; 4. Kiszombor⁵; 5. Szentes⁶; 6. Szolnok⁷ 7. Szőreg⁸; 8. Tiszafüred⁹.

Mielőtt közelebről szemügyre vennénk ezeket az asztali és konyhai vagy éléstárbeli cserépfülekét, egy kis kutatástörténet, kizárólag az alföldiekre vonatkozóan, helyénvalónak tűnik, már amennyire ezt az adatok lehetővé teszik. A sírkerámia Szentes-berekháti palackot kell legelőbb említenünk, amely a hosszú évtizedek alatt, 1872–1939 között összegyűjtött/gyűjtött emlékmű, pontosabban a szórványedények csoportjában található. 1961-ben a gepida korpuszban került publikálásra. A második Kiszombor–Nagyhalom–dűlő

1 A palacknak (németül Flasche, angolul bottle vagy flask, franciául bouteille vagy flacon, svédül flaska vagy butelj – néhány modern nyelvet, s azokon belül is egy-két szót kiragadva), amelynek a magyarban flaska, flaskó, butella, butélia stb. szinonimái vannak, mint edényformának ill. – típusnak, a tárgyfoglalomnak a meghatározására ld. Rich 1862. 338–339. p.; Finály 1884. 1102. p.; Brockhaus 1930. 302. p. és MNL 1977. 392–393. p. A latinban pl. laguna, laguncula (utóbbi kis palack, palackocská), a késői latinban flasca jelenti a szóban forgó agyagkészítményt. (Magyar-görög szótár jelen pillanatban nem áll rendelkezésemre.) – Minthogy Wulfila/Ulfilas gót Biblia-fordításában nem szerepel az edénytípus, így ha azután próbálunk kérdezni, hogy a gepidák nyelvében miként hangozhatott ez, az óészaki germán felé kell fordulnunk. A régi skandinávban, tehát annak a területnek a nyelvében is, amely nagy valószínűséggel a gót-gepida őshaza volt (Västergötland, Östergötland, Smaland, s a keletre eső szigetek), a flaska jelentett palackot, talán egy *flatskon vagy *flahsk alapformából származván. Azonos ezzel pl. az ófelnémet flasca/flaska és az angolszász flasce. Eme, a késői latinban is adathozható szó olyan általánosnak látszik a császárkori és a kora középkori germánoknál, hogy semmi okunk kétségbe vonni egy hasonló meglétét a gepida beszédben, mondhatni gót idiómában (Vries 1961. 129. p.; MNYTESZ 1967. 929–930. p.; Wahrig 1990. 482. p.).

2 Dimitrijevič-Girič 1971. 193. sl. XVI 5; Mrkobrad 1980. sl. XLVI 1 és 54. p.

3 Csallány 1961. Taf. CXCIII. 5. és 111. p.

4 Párducz 1950. CXXXI. t. 9. és 51. p.; Csallány 1961. Taf. CLXXXIX. 2. és 116. p.

5 Török 1936. Tafel LXV. tábla 50 és 7–8. p.; Csallány 1961. Taf. CLVI. 7. és 175. p. (50. sír).

6 Csallány 1961. Taf. CII. 10 és 98. p. (A 20. edény).

7 Nagy 1970. I 203–204. p.; Bóna 2002A 324. p. Taf. 50. 170. 2, 380. p. Taf. 106. 2 és 225. p. (170. sír)

8 Csallány 1961. Taf. CLXXXV. 3 és 166. p. (113. sír); Nagy 2005 292. p. Taf. 62. 113. p. 3, 330. p. Taf. 100 4., 192. p. Abb. 47 I 113 p., ezenkívül 133. és 191. p. – utóbbi helyen rövid exkurzus a forma eredetéről, egyébiránt pedig a Kr.u. 5. század második felére kelteve.

9 Bóna 2002B 333. p. Taf. 59 2 1 és 247. p. (2. sír)

(B temető) gepida sirmezejének pompás, díszes fazekaskészítménye volt, amely az 1928. évi ásatás alkalmával jutott napvilágra, s amelyet első ízben 1936-ban közöltek. A kiszombori után egy esztendővel, 1929-ben találták a harmadik palackot Kétegyháza–Közszéghomokbánya (Kétegyháza A) területén, mint sírból származó leletet. Közzétételének helye a nagy gepida korpusz. Ide soroltuk be, habár múzeumba kerülésének évét nem ismerjük, a valószínűleg Gyula környéki, ugyancsak szórványlelet agyagflaskát – fotóját és leírását Csallány Dezső monografikus könyvében találjuk. 1943-ban a Szőreg–Téglagyár lelőhelyen zajló temetőásatás hozta napfényre az ötödik szűk nyakú gepida edényt, melynek közlési éve szintén 1961, szép rajzos újraközléséé pedig 2005. A Szolnok–szandai folyadéktartó edényt az 1952–1955-ben zajlott feltárás mentette meg, s 2002-ben, az új gepida korpusz első kötetében került publikálásra. Tudomásom szerint az egyetlen, országhatárunkon (Jugoszlávia ill. Szerbia bánati része) kívüli példány a bocsári palack – Bołar–Pesak –, az 1959–1963 közötti régészeti kutatások emlékananyagából. Rajza a temetőről adott 1971. évi beszámolóban és egy 1980-ban megjelent monográfiában szerepel. A sort végeztetül Tiszafüred–Nagykenderföldek sírpalackja zárja, az 1975–1976-os ásatás hozadékaként – 2002-ben kapcsolódott be a kora népvándorlás kori kutatás vérkeringésébe.

A fentebbi sorokban említett agyagpalackok mindegyike, kivétel nélkül, fazekaskorongon készült – egyedül a kétegyházi kapcsán van egy olyan adat, miszerint korongolatlan. Ez a technika a gepida edényanyag ismeretében közelebről gyorsan forgó, pörgő (lábbal hajtott) korongtányéron történt kialakítást jelent. Az agyag jellegét érintő adatok egybevetéséből az tűnik ki, hogy a keramikák két csoportot alkotnak. A tiszta ill. tisztább, finomabb, kövér nyersanyagból fölhúzottakhoz tartozik a kétegyházi, a szőregi példány (az előbbi esetben „durvábban iszapolt” anyagleírással), s a legújabban közlött szolnoki meg a tiszafüredi. Nem tudjuk pontosan, hogy a bocsári ide vagy pedig a másik kategóriába esik-e. Eme másik a szemcsés, homokkal–kavicsal soványított massa, gyúradék, s melyet az összes többi keramika, úgymint a Gyuláról, a Kiszomborból, a Szentseről származó alkot.

Az edénytípus formájának alapvető ismérve, amint már említettük volt, a kifejezetten szűk nyakrész és az öblös test. Ha a szájkiképzést tanulmányozzuk, úgy azt tapasztaljuk, hogy egyetlen olyan darabunk van (Szőreg), melynek nincsen kihajló pereme. A többi esetben a fazekasok korongoztak valamiféle hangsúlyozott, kifelé ívelődő peremet ill. tölcséres szájrészt (pl. Kiszombor, Szolnok, Tiszafüred). A nyak alapkontúrjában – többé-kevésbé természetes módon – kónikus vagy cilindrikus, éspedig egyenes vagy homorú vonallal (Bocsár: kivételesen fordítottan csonka kúpos). Eme edényzóna és a váll, azaz a legnagyobb kiszélesedés – a népi kerámiánál mell – fölötti rész lehet összemosódó, de határozottabban elválasztott is (élesebben törő a tiszafüredinél). A flaskák legnagyobb átmérője általában az alsó harmadra esik, egy kivételnek vehetjük esetleg a szolnokit. A bocsári egészen különleges, ennek teste a mai folyadéktartó, boros–sörös üvegekre emlékeztet, vagyis közel függőleges oldalfalú. Az aljrész minden általunk tanulmányozott esetben – összképében – egyenes, azaz a korongról síkban lemetszett és profilálatlan.

Amennyiben a színre vonatkozó információkat vesszük, azt láthatjuk, hogy zömmel szürke edényekről van szó; egy–két példánynál adatolható a feketésszürke, a szürkésbarna és a barnásszürke vagy homokszínű árnyalat (nyilvánvalóan részint a szubjektív megíté-

lésből is következően). Ebből levonhatjuk a konklúziót: palackjainkat a széles körben elterjedt redukciós technológiával égették ki a kemencében, mindamellett az oxidációs – vagy olyan benyomást keltő – eljárást sem zárhatjuk ki egy(-két) edénynél.

Sort kerítve végül is a felület jellegzetességeire, tulajdonképpen a díszítésre, a fazekas-készítményeket három vagy négy csoportra tudjuk széjjelválasztani, attól függően, hogy a bocsári darabot miként vesszük (biztos adat hiányában). Ha díszítetlenek, akkor ez az első csoport. A másodikat a besimított ékítésűek alkotják, ide tartozik a kétegyházi, a szolnoki, a szőregi – azaz valamennyi finom anyagú. A középső zónában az előbbinél függőlegesen besimított vonalak vannak (mint a bocsárinál?). A szolnoki példányon függőleges és hálómintába rendezett lineák alkotják a díszítést a nyakon és a vállon. A harmadikat a tiszafüredi reprezentálja tetszetős bekarcolt/-gravírozott (markánsan besimított) kalászminitás és ezt körülvevő ívelt, szögletes, létramustrás kompozíciójával. A szőregi esetben vízszintes bordák között ferdén elhelyezett, jobbra–balra dűlő vonalnyalábokat, alatta hullámvonalat vitt föl a gepida fazekas. A negyedik (vagy harmadik) csoport a szemcsés anyagú flaskskat foglalja magában, befésült díszítéssel. Ez a gyulainál egyszerű barázdálás, barázdaköteg. A szentesi példány vállrészén vonalkeret közrefogta egyes hullámvonal található. A nagy felületre kiterjedő, jellemzően hullámvonal-nyaláboknak a rákarcolása a kyszombori edényen határozottan a telepkerámia felé mutat. Ezek a hullámvonalak az alsó-Maros-vidéki esetében a peremtől a legnagyobb kiszélesedésig futnak, s mondhatjuk, a Kr.u. 5-6. századi gepida konyhai kerámika legreprezentatívabb, legszebb készítményei közé tartoznak, a vizes–tejes cseréparu között feltétlen.

A méretadatok áttekintésével az alábbi kép bontakozik ki. A magasságot, a nagyságot tekintve két, egy kisebb és egy terjedelmesebb kategória látszik körvonalazódni. Az előbbinél, amelyhez a kétegyházi és a szentesi flaska sorolható, a magasságérték 11–13 cm, ezek tulajdonképpen minipalackok, míg az utóbbinál (Gyula, Kiszombor, Szolnok Szőreg, Tiszafüred) 18–21 cm. A szájátmérő 3,5–6 cm közé esik (természetesen a palack jelleget adó nyak ennél mindig szűkebb), a hasátmérő kb. 7,5–16 cm közé. A talpátmérőnél az adatok közül a legkisebb valamivel 4 cm alatt van, míg a legnagyobb 7 cm körül.

A dolgozat elején már utaltam a – gödörházakból, gödrökből stb. – előjött fragmentumok, cserepek meghatározásának nehézségére, s ezt más kutatók is így látják saját leleteikkel (pl. Csárdaszállás, Eperjes, Szarvas) kapcsolatban.¹⁰ Mindazonáltal bátorkodtam összegyűjteni a Tisza mentéről, a megyéből közel féltucatnyi olyan edénytörédeket, amelyeknél fölvetődhet, hogy palackformából – fül nélküli, 5 cm-t nemigen meghaladó száj-/nyakátmérőjű készítményekből törtek ki (Kengyel–Agyagbánya¹¹, Szolnok–Zagyvart¹², Tiszafüred–Morotvart¹³, Tiszaszőlős–Csontospart III¹⁴). A kengyeli darabot választottam ki, mint a kis csoport élére helyezhető, mert vonalvezetése igazi flaksát sejtet és mert a megye legkorábbi ilyen lelete – holott lehetséges, inkább egy még markánsabb morotva-

10 Tóth 1983. I 195–198.p.; Tóth 2006. Taf. 21 6 és 9, valamint 113–114. p.

11 [11] Cseh 1985–1986. I 20. p. és II V. tábla 5. p.; Cseh 1986. 193. p. 5. kép 5.; Cseh 1997–1998. 6. kép 5, 11. kép H, 12. kép 4 és 9.; Cseh 1998. 9. Figure 2. H és 10.

12 Cseh 2000–2001. 49. kép 17, 58. kép 115, 66. kép 1, 71. kép I, továbbá 59., 104. és 28–29. p.

13 Cseh 1985–1986. I 60. és 96. p., II LIV. tábla 1; Cseh 1991. 207. p. I. tábla 3, 217. p. XI. tábla 10, 218. p. XII. tábla 6, ezenkívül 160. és 189. p.; Cseh 1997. 8. 6. kép 1, 9. 7. kép 10 és 10. p.

14 Cseh 1987. 23. p. 4. kép 3 Cseh. 1998 19. kép 3, 22. kép 2, 59. kép d és 31–32., 58.p.

parti fragmentumot illetné ez. Az öt teleplelet négy lelőhelyről való, ugyanis Szolnok–Zagyvapartról kettőt sorolnék ide. A darabok mindahánya korongolt; egy zagyvaparti, pregnáns gallérral, nyakgyűrűvel tagolt kivételével (melyet be is mutatunk itt) szemcsések és fészült hullám- és vízszintes vonalkötegekkel díszítettek. Színük a szürke és a barna valamilyen tónusa, árnyalata. Átmérőjüket a nyak magasságában úgy 5 cm körülire tudtam kiserkeszteni (a legszűkebb az imént említett tiszafüredi, 3 cm-es diaméterrel, ha jól mértem annak idején). Ismételten és nyomatékosan hangsúlyozom, hogy nem mindegyiknél ragaszkodom a palack meghatározáshoz, nyitva hagyván a lehetőséget a füleskorsó felé is.

Az alföldi kora népvándorlás kori palackokról a szakirodalomban és a szolnoki Damjanich Múzeumban lévő leletek alapján röviden még a következőket mondhatjuk. A kronológiai kérdésekre nézve érdekes módon – és ugyanakkor kis elfogultsággal is – többet talán a településen előkerültek nyújtanak, mindenesetre a közép-Tisza-vidéki szituáció nyomán. Határozottan állítható, hogy a kengyeli, a tiszafüredi és a tiszaszőlősi a Kr.u. 510–520 és az 550–560 közötti időre vagy még szűkebbre keltezhető (elsődlegesen a vele együtt vagy környezetében lelt pecsételt kerámiából kiindulva). A nagy temetők és a szórványleletek datálása, datálhatósága alkalmanként – talán mert ezen téren nem is vagyok annyira jártas – valamelyest nehezebb, nehezebbnek tűnik, ám legtöbbjük esetében ugyanez vagy közel ugyanez a periódus sejthető. Az általunk jelen alkalommal fölvetett telepdarabok egyike sem mutat ennél korábbi időszakra. Esetleg a kengyeli telepátásoknak a Kr.u. 5. század második felére és a 6. század elejére eső emlékanyaga hozhat új szempontokat a palacknak, mint kerámiatípusnak közép-Tisza-vidéki történetét illetően a kora Meroving-kori gepida agyagművességben.¹⁵

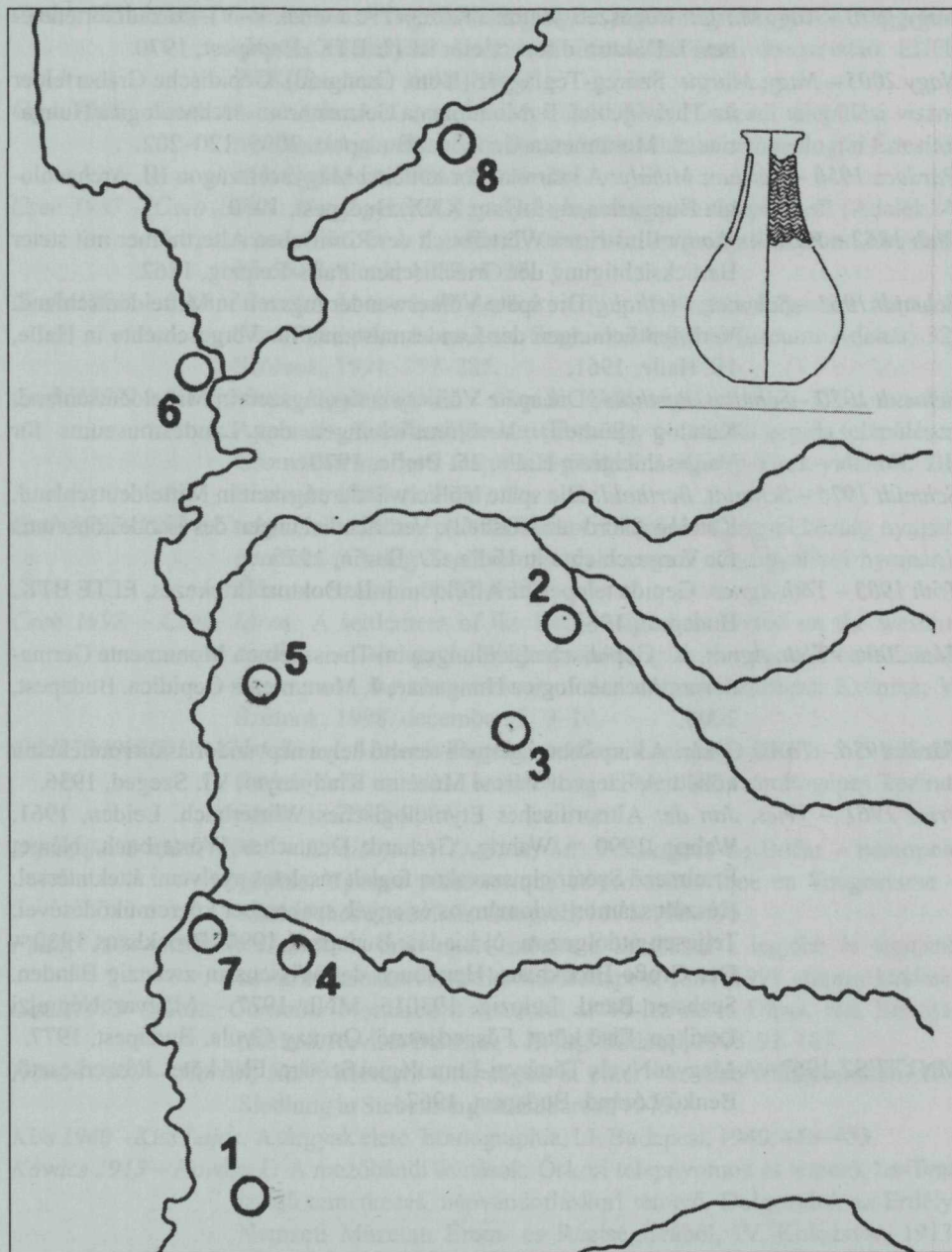
Irodalom

- Bóna 2002A* – *Bóna, István*: Szolnok-Szanda (Kom. Jász-Nagykun-Szolnok). Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet, I. Monumenta Archaeologica Hungariae, 1. Monumenta Gepidica. Budapest, 2002. 197–237.
- Bóna 2002B* – *Bóna, István*: Tiszafüred-Nagykenderföldek (Kom. Jász-Nagykun-Szolnok). Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet, I. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae, 1. Monumenta Gepidica. Budapest, 2002. 245–252.
- Csallány 1961* – *Csallány, Dezső*: Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u. Z.). Archaeologia Hungarica, series nova XXXVIII. Budapest, 1961.

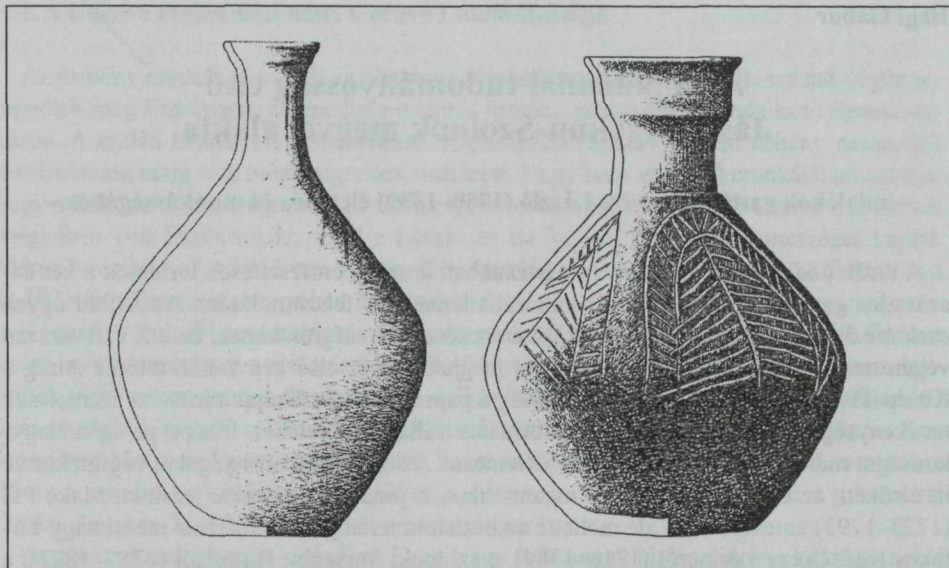
15 Zárójegyzet gyanánt – Erdélyben a malomfalvi (Morești) település palackjairól Horedt 1979 125. és 128. p. (valamint 127. Abb. 62. 7–11). Egy sírkerámia abból a térségből Mezőbánd (Bandu de Cîmpie), közlését ld. Kovács 1913. 62. 10 és 277. p. 8. kép 10. – A cserépfalak használatával is összefügghet valamiféle, leginkább tölcsernek meghatározható agyagtárgy a dipsei (Dipsa) Kr.u. 6. századi faluhelyről (Gaiu 1993 104. Fig. 9. 14), amelynek kitűnő formai párhuzamát találtam Hódmezővásárhely környéki néprajzi emlékanyagban, lopótokból (Kiss 1940. 450. p. IV. tábla 12 és 448. p. – A szűk nyakú gepida edényekkel egykorú kora Meroving-kori palackok közül reprezentatív analógiaként közép-németországi thüring fazekaskészítményekre utalunk: Naumburg, Stößen, Weimar (Schmidt 1976. Tafel 78 6 g; Schmidt 1961. Tafel 73 alul jobbra és 109.; Schmidt 1970. Tafel 85. 1 c).

- Cseh 1985–1986* – *Cseh János*: A Gepida Királyság kora Szolnok megyében. Függelék: Gepida lelőhelykataszter. I–II. Bölcsészdoktori disszertáció. ELTE BTK. Szolnok, 1985–1986.
- Cseh 1986* – *Cseh János*: Adatok Kengyel környékének V–VI. századi települési viszonyaihoz (A gepida telepkutatás történetéhez). *Archaeologiai Értesítő*, 111. Budapest, 1986. 2. 190–206.
- Cseh 1987* – *Cseh János*: Megjegyzések egy Tisza-menti gepida településről (Adalék. A tiszaszőlősi és a tiszafüredi telep kézi malmai). *Múzeumi Levelek*, 55–56. Szolnok, 1987. 3–27.
- Cseh 1991* – *Cseh János*: A kora-népvándorláskori (gepida) telep. Régészeti ásatások Tiszafüred-Morotvaparton. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár, 32. Szolnok, 1991. 157–225.
- Cseh 1997* – *Cseh János*: Egy település a Gepida Királyság korából a Tisza mentén. Appendix: Tanulmányút keretében egy 6. századi gepida településen Csomaköz mellett. Gepida régiségek a Közép-Tisza-vidékről, III. Szolnok, 1997. (kézirat)
- Cseh 1997–1998* – *Cseh János*: Kora népvándorlás kori település Kengyel község nyugati peremén (Csalog Zsolt ásatása és a szerző megfigyelései nyomán). Kézirat. Szolnok, 1997–1998.
- Cseh 1998* – *Cseh, János*: A settlement of the Early Migration Period on the western confines of Kengyel village (according to the excavation of Zsolt Csalog and the observations of the author). *Múzeumi Krónika*, V. Szolnok, 1998. december. 2. 9–10.
- Cseh 2000–2001* = *Cseh János*: Szolnok-Zagyvart. Gepida település a Kr. u. 5–6. századfordulójáról az Alcsi határrészen. Gépelt ill. számítógépes kézirat. Szolnok, 2000–2001.
- Dimitrijević–Girić 1971* – *Dimitrijević, D-Girić, M.*: Pesak pres de Bočar – nécropole gépide. Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie – Recherches et résultats. Beograd, 1971. 190–193.
- Finály 1884* – *Finály Henrik*: A latin nyelv szótára a kútfőkből a legjobb és legújabb szótárirodalomra támaszkodva. Budapest, 1884 (1991 – reprint kiadás)
- Gaiu 1993* – *Gaiu, Corneliu*: Așezarea din secolul al VI-lea de la Dipșa, jud. Bistrița-Năsăud. *Revista Bistriței*, VII. Iași-Rădăuți, 1993. 91–107.
- Horedt 1979* – *Horedt, Kurt*: Morești. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen. Bukarest, 1979.
- Kiss 1940* – *Kiss Lajos*: A tárgyak élete. *Ethnographia*, LI. Budapest, 1940. 446–453.
- Kovács 1913* – *Kovács I.*: A mezőbándi ásatások. Őskori telepnymok és temető, La-Tene izlésű temetkezés, népvándorláskori temető. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, IV. Kolozsvár, 1913. 265–429.
- Mrkobrad 1980* – *Mrkobrad, Dušan*: Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji. *Fontes Archaeologiae Iugoslaviae*, III. Monografije, 6. Beograd, 1980.

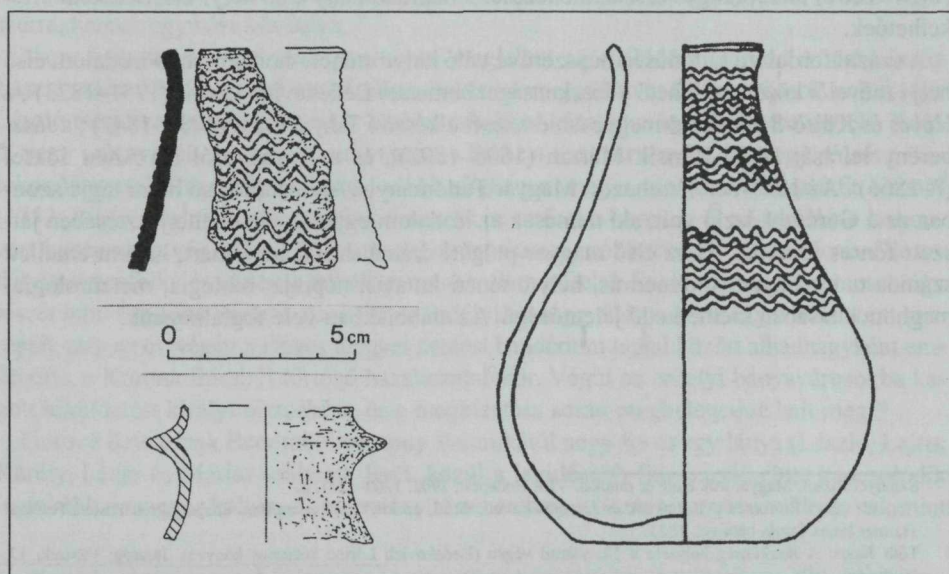
- Nagy 1970 – Nagy Margit:* Régészeti adatok a Közép-Tisza vidék V–VI. századi történetéhez. I. Doktori disszertáció, ELTE BTK. Budapest, 1970.
- Nagy 2005 – Nagy, Margit:* Szőreg-Téglagyár (Kom. Csongrád). Gepidische Gräberfelder im Theissgebiet, II. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae, 2. Monumenta Gepidica. Budapest, 2005. 120–202.
- Párducz 1950 – Párducz Mihály:* A szarmatakor emlékei Magyarországon III. Archaeologia Hungarica, új folyam XXX. Budapest, 1950.
- Rich 1862 – Rich, Anthony:* Illustriertes Wörterbuch der Römischen Alterthümer mit steter Berücksichtigung der Griechischen. Paris-Leipzig, 1862.
- Schmidt 1961 – Schmidt, Berthold:* Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle, 18. Halle, 1961.
- Schmidt 1970 – Schmidt, Berthold:* Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Katalog (Südteil). Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle, 25. Berlin, 1970.
- Schmidt 1976 – Schmidt, Berthold:* Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Katalog (Nord- und Ostteil). Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle, 29. Berlin, 1976.
- Tóth 1983 – Tóth Ágnes:* Gepida telepek az Alföldön. I–II. Doktori Értekezés, ELTE BTK. Budapest, 1983.
- Tóth 2006 – Tóth, Ágnes, B.:* Gepidische Siedlungen im Theissgebiet. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae, 4. Monumenta Gepidica. Budapest, 2006.
- Török 1936 – Török Gyula:* A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között. A Szegedi Városi Múzeum Kiadványai, VI. Szeged, 1936.
- Vries 1961 – Vries, Jan de:* Altnordisches Etymologisches Wörterbuch. Leiden, 1961. Wahrig 1990 = Wahrig, Gerhard: Deutsches Wörterbuch. Német Értelmező Szótár címszavakba foglalt részletes nyelvtani áttekintéssel. Készült számos tudományos és egyéb szakember közreműködésével. Teljesen átdolgozott, új kiadás. Budapest, 1990. Brockhaus 1930 – Der Große Brockhaus. Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden. Sechster Band. Leipzig, 1930. MNL 1977 – Magyar Néprajzi Lexikon. Első kötet. Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Budapest, 1977.
- MNYTESZ 1967 – A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára.** Első kötet. Főszerkesztő: Benkő Lóránd. Budapest, 1967.

*Gepida sírkerámia agyagpalackok a Kr. u. 5–6. században
a Tisza-Körös-Maros vidékén (a lelőhelyneveket ld. a bevezető szakaszban)
– az embléma a morotvaparti teleplelet rekonstruált formája*

Kr.u. 6. századi flaskák temetkezésekből a megye területéről. Szolnok-Szanda (balra) és Tiszafüred-Nagykenderföldek (jobbra) – méret nélkül

Településről származó palacktöredékek a Közép-Tisza térségében. Kengyel-Agyagbánya (balra fönt és jobbra a rekonstrukció); Szolnok (balra lent)

Bagi Gábor

Az akadémiai tudományosság első Jász-Nagykun-Szolnok megyei alakja

– adalékok gattájai Gorove László (1780–1839) életéhez és munkásságához –

A török hódítás felszámolása után hazánkban komoly erőfeszítések történtek a két évszázados gazdasági, társadalmi és kulturális lemaradás felszámolására. Az Alföld ugyan csak érezhető késéssel zárkozott fel a szerencsésebb országrészekhez, de a XVIII. század végére már számos tudományágnak itt is megjelentek az első képviselői, úttörői. Amíg a Közép-Tiszavidék katolikus részein sokáig a papság, illetve főképp a jezsuita szerzetesek tevékenysége emelhető ki, addig a református vallású területeket, főképp pedig a Nagykunságot már a világiasabb szemlélet jellemezte. Az egyes tudományágakat végigtekintve itt elsőként az európai jelentőségű matematikus, a jászapáti születésű jezsuita, Makó Pál (1723–1793) emelkedett ki, de mellette az irodalom terén jeleskedő Tisza menti nagybirtokos báró Orczy Lőrincről (1718–1789), a szolnoki Verseggy Ferencről (1757–1822), a jászberényi Mihálkovits Józsefről (1777–1839)¹, valamint a jászkunok történetírójáról, Horváth Péterről (1756–1829)² is meg kell emlékezni. Emellett a korszak nagy európai háborúinak is volt pozitív hatása, mivel a Kunhegyesről elszármazott báró Mészáros János (1737–1801) altábornagy visszaemlékezései a hadtudomány első helyi kísérleteként értékelhetők.

A századfordulóra különösen népszerűvé váló helytörténeti–honismertető irodalom első helyi művelői között említhető a Jászkunságot bemutató Bedekovich Lőrinc (1751–1823)³, a Heves és Külső-Szolnok vármegye ismertetését elkészítő Tahy Gáspár (1785–1842)⁴, a Jászberény leírását közlő Bartsik Márton (1805–1892)⁵, és a Jászapátiról író Antal József (?–1866)⁶. Az 1825-ben létrehozott Magyar Tudományos Akadémia első itteni tagja azonban az a Gorove László volt, aki nemcsak az irodalom egyes ágainak elterjesztésében játszott fontos szerepet, és az első magyar polgári drámát írójaként ismert, hanem emellett számos tudományág (történetírás, helytörténeti kutatás, néprajz, biológia, meteorológia) meghonosításában kiemelkedő jelentőségű. Az alábbiakban vele foglalkozunk.

1 Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. VIII. Budapest, 1902. 1260–1261. p.

2 Horváth Péter: Értekezés a' Kúnoknak és Jászoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotjokról. Pesten, Petrócai Trattner János Tamás betűivel. 1823.

3 Tóth János: A Jászkunság helyzete a 18. század végén (Bedekovich Lőrinc kéziratosa könyve). Jászsági Füzetek, 13. Jászberény, 1976.

4 Tahy Gáspár: Heves és Külső-Szolnok törv. egy. Vármegyék esmértetése, Egri várnak történet kivonása, s Egri Érsek Fő Megye érintése. In.: Tudományos Gyűjtemény, 1837. XII. 3–58. p.

5 Bartsik Márton: Jászberény városának esmértetése. Tudományos Gyűjtemény, 1827. IV. 31–44. p.

6 Antal József: Jász-Apáthy Várossának leírása. In.: Tudományos Gyűjtemény, 1827. XII. 25–31. p.

I. A Gorove család feltűnése, Gorove László ifjúsága

Az örmény eredetű Gorovék az általános vélekedések szerint a XVII. század végén telepedtek meg Erdélyben, mégpedig a jelentős örmény népességgel rendelkező Szamosújváron. A család kezdetben kereskedéssel foglalkozott. Sajnos az első néhány nemzedék leszármazása máig sem megnyugtatóan tisztázott. Nagy Iván alapvető munkájában azt írja, hogy a Rákóczi szabadságharcot követően Gorove András, valamint fia László már Békés megyében volt földbirtokos, majd e László és fia Kristóf 1760-ban nemességet kaptak Mária Teréziától.⁷ Ezt 1763-ban Békés, 1786-ban Heves és Külső-Szolnok, 1813-ban Pest és 1823-ban Temes vármegyében hirdették ki.⁸

Kempelen Béla fél évszázad múlva viszont arról tudósított, hogy a családalapító Gorove János volt, akinek három fia, László, Kristóf és Antal született. Antalnak ugyan nem maradtak férfi leszármazottai, ám László (?–1758 előtt) és Kristóf utódai később a család két ágát alkották. 1760. július 28-án Gorove Kristóf szamosújvári kereskedő anyja Gorove Lászlóné Papp Mária és lányai (Anna, Róza, Teréz és Rebeka), majd a következő év október 25-én a már halott László testvére Kristóf, a felesége Dániel Anna, valamint gyermekei (János, Antal és Tivadar) emeltettek nemesi rangra.⁹

Az elmondottak alapján valószínű, hogy Nagy Iván annak idején Gorove László Kristóf nevű testvérét a hasonló nevű fiával tévesztette össze, aki a nemességszerzés idején még alig tíz esztendő volt. Ugyanakkor a családalapító keresztnéve (András vagy János) egyértelműen máig nem tisztázott. Az azonban bizonyos, hogy a Gorove családnak utóbb mindkét ága birtokos lett Varsány pusztán (a mai Rákócziútfalván és Rákócziútfalun), de nem egyszerre, hanem egymást követően.

Nagy Iván szerint a család igen korán megjelent az Alföldön. Gorove András és fia László már a XVIII. század első felében Békés vármegyében is földbirtokosok voltak, bár László még Szamosújváron viselt közhivatalt, ahol városi tanácsosként említették. Talán ő, vagy valamelyik gyermeke vette tartósan bérbe a tiszavarsányi puszta egy részét a birtokos Magyar Kamarától, amit aztán utóbb alighanem meg is vásároltak. László fia Kristóf (1752–1801) már mint nemesember futott be jelentősebb karriert. Ő az iskoláit a kolozsvári Lyceumban végezte, majd Szamosújvár tanácsosa, utóbb főbírája lett. A Horia-féle erdélyi parasztfelkelés idején a felkelő románok ellen a Belső-Szolnok megyei nemesek egy részét mint kapitány vezette. Az 1790-es erdélyi országgyűlésen vármegyei követként szerepelt, míg az év végén a Heves megyei nemesi bandérium tagjai között alhadnagyként említették, a Korona Bécsből történő hazahozatalakor. Végül az erdélyi bányavárosokba kapott kiküldetést királyi biztosként, és e megbízatása során megbetegedve halt meg.¹⁰

Gorove Kristófnak Beodrai Karácsony Veronikától négy fia és egy lánya (László, Lajos, Károly, Lázár és Mária) született. Ezek közül a legidősebb fiú, László élete kapcsolódik leginkább a magyar kultúra és tudomány történetéhez, a tiszavarsányi birtokhoz, valamint

7 Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1858. IV. 422-423. p.

8 Nagy Iván i.m. 422-423. p.; Kempelen Béla: Magyar nemes családok. IV. Budapest, 1912. 336-337. p.; Orosz Ernő: Heves és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék Nemes családjai. Eger, 1906. 100-101. p.

9 Kempelen Béla: Magyar nemes családok. IV. Budapest, 1912. 336-337. p.

10 Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1858. IV. 423. p.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéhez. E (II.) Gorove László is Szamosújváron született, 1780. június 2-án. Az iskoláit Kolozsváron kezdte, és már itt kitűnt tehetségével. Számos művészeti és tudományág iránt érdeklődött. Élete során jól megtanult latinul, németül és olaszul. 1800-ban Pestre ment, az ottani egyetemen jogot tanulni. Az iskoláit kitűnő eredménnyel végezte el, majd 1802-ben, szülei halála után gazdálkodni kezdett. Véglegesen állítólag csak 1810-ben költözött az Alföldre, bár egyes adatok szerint már jobbára előtte is itt élt. Kiváló gazdasági szakemberként a bérelt és szerzett birtokokat, közte az 1823-ban királyi adományba nyert, és a családnak utóbb nemesi előnevét adó Temes megyei Gattáját (1910-től Gátalja, románul Gataia) is felvirágoztatta.

Az 1820-as években véglegesen a temesi birtokára költözött, ahol helyi magyar iskola alakításával elősegítette a vidéken a magyar nyelv ismételt meghonosítását. Gattájára a Kiskunságból, a külső-szolnoki részekről és Békésből hívott telepeseket, akiknek utódai máig ott élnek. Temes mellett Heves és Külső-Szolnok, valamint Békés vármegyék életében is tevékenyen részt vett, bár azokban tisztviselői hivatalt számos felkérés ellenére sem vállalt. Szabadidejét inkább irodalmi, történetírói, helytörténeti, valamint földrajzi és természetrajzi kutatásokkal töltötte, amivel aztán komoly hírnévre és jelentőségre tett szert.¹¹

Pillanatnyilag csak elszórt adalékok ismertek Gorove kultúra- és tudományszervező tevékenységéről. Már Erdélyben mindent megtett a magyar nyelvű színjátszás terjesztése érdekében, saját jövedelméből többször is juttatott adományokat erre a célra. Így 1808-ban a kolozsvári magyar színház fenntartására 50 forintot küldött, majd 1808. április 13-i levele nyomán Szamosújváron elhatározták, hogy a vagyonos polgárokhoz fordulnak támogatás végett.¹² Magyarországra költözve sokszor nála gyűltek össze a hazai irodalom legjobbjai, így egy alkalommal Szemere Pált, Vitkovics Mihályt, Kovács Mihályt, Horváth Istvánt és Ponori Thewrewk Józsefet említik pesti lakásán.¹³

II. Az irodalmár Gorove, az első magyar polgári dráma írója

Gorovét kezdetben főképp a kibontakozóban lévő magyar irodalom érdekelte. Tevékenysége a hazai drámaírás kezdő évtizedeihez kapcsolható, amely – az utólagos megítélés szerint – színvonalát tekintve igen kevés valóban értékeset alkotott, de kortörténeti szempontból mégis érdekes, és a reformkori nagy fellendülés megalapozójává vált. E korai időszakot hazánkban alapvetően a német hatás jellemezte: német darabokat fordítottak le, dolgoztak át magyarra és utánoztak. „A nemzeti lelkesedés és nagyotakarás buzog a gyöngé darabokból” – írták utólag.

A magyar színjátszás ekkoriban még nem támaszkodhatott sem nagyobb számú hazai színdarabra, sem pedig kizárólagos, uralkodó színjátéktípusra. A szomorújáték nem hódított jelentősebb teret magának, így az 1790-es években a hazai közönség főleg az érzé-

11 A későbbi Gorove-életrajzok alapja Sztrokay Antal: Emlékeszéd Gorove László lev. Tag felett. In.: A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. VI. 1840–1842. Buda, 1845. 23–30. p. Lásd még Ferenczy Jakab-Danielik József: Magyar írók. Életrajzgyűjtemény. Pest, 1856. 159–160. p.; Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. III. Budapest, 1894. 1302–1304. p.

12 Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, Ajtai Nyomda, 1897. 85–86., 171. p.

13 Egyes adatok szerint a családnak Pesten, a mai Váci utca 46. számú nagy bérház helyén is volt egy lakása.

kenyjáték felé volt nyitott, majd utóbb a figyelem mindinkább a vitézi játékok felé fordult. Az érzékenyjáték iskolát teremtő európai mestere, a német August Friedrich Kotzebue (1761–1819) volt. Ő ugyan idővel felhagyott annak művelésével, de munkái és utánozóinak drámái változatlanul műsoron szerepeltek, ideértve a magyarított áltörténeti érzékenyjátékokat is. Kotzebue és az érzékenyjáték hatása Gorove Lászlónál mindvégig kimutatható volt.

Gorove már 1796-ban Kolozsváron tanulórsaival színpadra vitte Kotzebue „Embergyűlölet és megbánás” című magyarra fordított darabját, ami az erdélyi színjátszás történetében is meghatározó esemény lett. Pesti tanulmányai során aztán hősünk alaposabb ismereteket szerzett. Haliczky András (1753–1829) a német, míg Dugonics András a magyar irodalommal ismertette meg, de Kazinczy Ferenc és Faludi Ferenc (1704–1779) munkái is hatást gyakoroltak rá.

E készítések nyomán Gorove a XIX. század első évtizedében maga is három önálló, öt felvonásos színművet (művet) írt. Ezek napjainkban már nem sorolhatók drámai irodalmunk ismert és nívós alkotásai közé, de kétszáz évvel ezelőtt a szerveződő magyar színjátszás fokozatos megerősödésében, fellendülésében mégis komoly szerepet játszottak.

Legkorábbi munkája „A' Jegyesek Carthágóban vagy A' nagy Scipio vitézi története”, egy hosszú, történeti jegyzetekkel vegyített, prózai elbeszéléssel egybefűzött, párbeszédbe szedett, műfajilag is igen sajátos, átmeneti történet. Saját mentségéül a szerző is csak annyit jegyzett meg, hogy „midőn ezt írom, tsak húszonnegy esztendő vagyok”.

Az utókor szerint a munkát érdekessé teszi, hogy Gorove Dugonics „leghívebb tanítványa, másrészt hogy az igazi történelmi regény”. Hőse Scipio Maior, a római hadvezér, cselekménye Új-Karthágóban (a spanyolországi Cartagena) játszódik 209-ben, a második római-karthágói háború idején. A háttér Scipionak a város elfoglalásáért Magóval, Hannibal öccsével vívott küzdelme, míg a mű tárgya a római hős szerelme a város urának húga iránt. Scipio a lányt a nejevé akarja tenni, de mikor meggyőződik arról, hogy az mást szeret, nagylelkűen lemond szerencsés vetélytársa javára. A szerző vázlatos korrajza teljesen légből kapott, a konkrét események a képzeleten alapulnak, és a mű nem több, mint a kor hősi, heroikus regényei, ahol a szétomló cselekményt csak a történeti jelleg tartja össze.

A szerző pszichológiai alapon törekedett felépíteni a cselekményt, szerette volna hősei tetteit lelki alkatukból levezetni, ám túlságosan egyszerű, leegyszerűsített sablonokkal élt, így durva intrikákkal, naiv, képtelen fordulatokkal és teljesen váratlan lelki átalakulásokkal, mégpedig épp a mély lélektani megokolások nélkül. Az anyagát Gorove teljesen Dugonics mintájára öntötte formába. A mű több darabra van osztva, ezek pedig kisebb „cikkekre”, sőt még ez utóbbiak címei is ott vannak az egyes részek élén, akár csak Dugonics regényeiben. Az elbeszélést csaknem teljesen párbeszédok pótolják, éppúgy, sőt még talán fokozottabb mértékben, mint a példaképnél.

A munka valószínűleg egy régi iskoladráma regénnyé való átírása. Talán csak a szerelmi mozzanata új, azt a forrásmunkában a barátság érzése pótolhatta. Eredetére utal a mű tárgya, a történeti keret, a naiv értékek, a rikító túlzások a személyek karakterének megrajzolásában, amelyek tipikusan e műfaj értékvilágából valók. Emellett feltűnő a tragikusan megalapozott bonyodalom váratlan, erőszakos elsimítása, a véres katasztrófa elkerülése,

amely elől az iskoladrámák rendre kitértek. Áruklodó a sokszor hangsúlyozott moralizáló tendencia, és hogy a regény a tipikus drámai szerkezetet mutatja: az egységes cselekmény egy helyen és egy nap alatt zajlik le.¹⁴ A darabot a szerző 1807-ben megjelentette nyomtatásban is.¹⁵

Szempontunkból jelentősebb a „Jetzid és Hába, avagy a féltés és meghasonlás” című „szomorújáték”, amely a hazánkban is népszerű Paul Weidmann (1740–1810), a korabeli bécsi népies színház szerzője egyik művének átírataként készült.¹⁶ Ez egyfajta hatalmi példázat, de alapvetően szerelmi indítással, egzotikus színhelyen. Az előbeszédben Gorove meg is fogalmazta céljait a darab kiválasztásánál. Ez a romantikus ember látásmódja, akit a téma kuriózuma, morális tanító célzata jobban érdekel, mint a formai jegyek. „Jelenvaló szomorújátékomnak tárgya és foglalattya Weidman Pálnál nékem megtetszván, azt magyar játszó színre azért alkalmaztam, mert abban a napkeletieknek különös szokásaik, hajlandóságaik, érzéseik, főképpen pedig a Mahomet vallásának mivolta kitetszik, nem különben az akkori igazgatásnak formája és az uralkodó hatalmának mekkorasága abban előfordul. Reményilem nem kedvetlen dolgot tselekszem, midőn a darabot tollam alá vettem, mert az ilyen különös esetek inkább magokra vonnyák a néző figyelmét, mint a hazabéli mindennapi történetek.”

A darab Palesztinában játszódik a IX. században, cselekménye romantikus sablonok füzére. A nagy Arab Birodalmat uraló Omajjád dinasztiából két testvér (Jetzid a kilencedik kalifa, valamint öccse Hessiám) kétszer is ugyanabba a nőbe szeret bele. Az első esetben Hessiám félreáll és Hába Jetzid felesége lesz, majd másodszor is kitér bátyja útjából. A pár házassága azonban nem boldog, és a szerelmi háromszög oda vezet, hogy több abszurd véletlen nyomán Hába megöli a férjét. A haldokló uralkodó végül mindenkinek megbocsát, és trónját öccsére hagyja, míg az öngyilkosságra készülő Hábát kifizia megjelenése gátolja meg szándékában.¹⁷

A darabot előbb Kolozsváron, majd 1808. augusztus 17-én és 1811. március 11-én Pesten is bemutatták.¹⁸ Az 1807. január 12-i kolozsvári előadásról a „Hazai Tudósítások” is beszámolt. „A magyar Nemzeti Játszó Társaság tegnap a számos nézőknek és főméltóságoknak jelenléteben Jetzid és Hába vagy a Féltés és meghasonlás nevű új, eredeti drámáját játszotta. Szerzője nemes Gorove László úr. A darab minden nézőknek, de főképen az olvasottabbaknak felette megtetszett, azért leginkább, hogy a néző nemcsak a dolgoknak kimenetele felett függőben tartatott, hanem még az egyik jelenésből sem tudta kihozni azt, hogy mi fog következni a másodikban. Ez a szüntelen várakozás és bizonytalanság oly figyelmetessé tette a nézőket, hogy minden ember csupa szem és fül volt. Nevezetesen az írásmódját, az abban előforduló pontos kifejezéseket magasztalták.”¹⁹

A szerző életében a kolozsvári bemutató volt a jelentősebb, mivel a darab előadása után a nézők „több darab írására serkentették, amit ő meg is ígért.”²⁰ Vizsgálódásunk szempont-

14 Császár Elemér: A magyar regény története. Budapest, 1922. 56–57. p.

15 A' jegyesek Carthágóban vagy A' nagy Scipio. Eredeti munka, és viitzi történet. Budán: A szerző költségével, 1807. 519 p.

16 Staud Géza: Orientalizmus a magyar romantikában. Budapest, 1999. 87.

17 Bayer József: Gattájai Gorove László drámái. I. Jetzid és Hába (1806). In.: Egyetemes Philológiai Közlöny, 1889. 273–281. p.

18 Bayer József 1889. 280–281. p.

19 S. Varga Katalin: Hazai Tudósítások. Magyar Hirmondó. Magvető, 1981. 227. p.

20 Bayer József: A magyar drámairodalom története: a legrégebb nyomokon 1867-ig. Budapest, 1897. I. 233. p.

jaból ugyanakkor mégis a mű 1806-os budai kinyomtatását kell kiemelnünk. Ennek előszava ugyanis 1806. augusztus 24-én Tiszavarsányon kelt, ami alapján nem lehetetlen, hogy maga a dráma – jórészt vagy egészben – Gorove László itteni birtokán íródhatott.²¹

Gorove legjobb műve azonban egyértelműen az 1807-ben kiadott „Az érdemes kalmár” című ötfelvonásos darab volt. Ebben már szakított az idegen, múltbeli témákkal, és az eredmény az első magyar polgári dráma lett. Ez történetét, hangulatát tekintve a német August Wilhelm Iffland (1759–1814) és Kotzebue által is népszerűsített polgári családdrámákhoz tartozik, és mondanivalóját tekintve a feudális előítéletek ellen irányult. Mindez annak ellenére figyelemre méltó, hogy a mű a saját korában nem keltett nagyobb érdeklődést, megjelenésének és bemutatásának nem volt számottevő visszhangja.

A főhős Romjleszt, a lengyel kalmár Luzini olasz gróffal érkezik a magyar generális gróf házába. Az olasz apja ugyanis a sebesült táborkot ápolta, amiért az a lányát, Ottiliát ígérte vendéglátója fiának. Romjleszt kezdetben lenézik, csak az öreg Rozsos strázsa-mester fedezi fel emberi értékeit. A gögös Ottilia kanárija pusztulásáért a szobalányát bünteti, akinek a leendő házassága is veszélybe kerül. A lányt csak Romjleszt közbenjárására veszi vissza szolgálatába, és megtanulja becsülni a kalmárt. Hatására a gróf is üzletet ajánl a főhősnek: vegye meg juhait, ökreit és tinóit, mivel a szűk esztendő miatt kénytelen azokat eladni. Romjleszt azonban az állatok megtartását javasolja, mivel fel fog menni az árak. Romjleszt leleplezi a gróf haszonleső intézójét is, ám elbocsátását megakadályozza, mert nem akarja családostól tönkre tenni. Közben Luzini a magyar nemesek iránti nyílt megvetése miatt mind ellenszenvesebbé válik, Ottilia és Romjleszt egymásba szeret, és mikor az utóbbiról is kiderül, hogy magyar nemes, már nincs akadálya a házasságuknak.

A kissé nehézkes, néha sablonos történet nem mérhető Shakespeare, sem Katona József mércéjével. Bonyodalomnak nyoma sincs, a főszereplő passzív megelője az eseményeknek, számos jelenet nem viszi előre a cselekményt. Gorove – akárcsak Kisfaludy Sándor a Dárday-házban – a boldog befejezést úgy éri el, hogy kisüti, az „érdemes kalmár” maga is bárónak született. A magyar téma mellett viszont új a polgári kor felé mutató látásmód is. A szerző a darabba a polgár–kereskedővel és a kereskedelemmel szembeni előítélet bírálatát szötte bele. Romjleszt az erényei, míg a nemesi, arisztokrata szereplők csak öröklött származásuk, hatalmuk, és nem saját érdemeik folytán részesülnek megbecsülésben. A főhős vendéglátóját okítja, hogy miképp lehet jó gazda, jó üzletember. Ez az, amire utóbb gróf Széchenyi István is felhívta a figyelmet.

A színmű jellegénél fogva az első magyar iránydráma, mivel célja a feudális társadalom egészének, illetve intézményeinek megváltoztatása, és a polgári társadalom megvalósulásának elősegítése.²² Utóbb Kolozsvárott többször bemutatták, a szerző pedig 1807-ben meg is jelentette a darabot.²³

Gorovének emellett egy kéziratföredéke is megmaradt a Nemzeti Múzeum kéziratárában. Ez az „Epáminondas Játékra Szolgáló Képfarmát Gorove László által” címet viseli,

21 Jetzid és Hába avagy A féltés és meghasonlás: szomorú játék. Buda: Landerer Ny., 1806. 154 p.

22 Bayer József: Az első magyar iránydráma *Az érdemes kalmár* (1807). In.: Egyetemes Philológiai Közlöny, 1889. 369–375. p.; Vajda László: Első polgári drámánk. In.: Budapesti Szemle, 1935. október. 33–63. p.; Uő.: Első polgári drámánk. Budapest, 1935. 34 p.; Sötér István: A magyar irodalom története. III. Budapest, 1965. 335. p.

23 Az érdemes kalmár: hazai történeten épült eredeti darab. Buda: Landerer Ny., 1807. 112 p.

és Pesten 1820. január 20-án íródott²⁴. E drámatervnek Epameinodas, a Kr.e. IV. században élt görög államférfi és hadvezér a hőse, aki Boiótiát a spártaiak elnyomás alól felszabadította, és a görögség vezető hatalmává tette.

A negyven éves Gorove ekkor már komoly önérettel és gyakorlati tudással mutatja meg, miként kell színdarabot írni, és talán nem is maga akarta kidolgozni a vázlatot. Jellemzőek a dramaturgiai nézetei, a színházról, a színpadról adott tanácsai is. „Próbáljuk meg az eredeti darabokat azzal meg sokasítani, hogy mutassuk meg ... az eredeti darabok készíthetősége szükséges módokat, és fogásokat.”

A vázlat Epameinodas első sikerét, a leuktrai csatát öleli fel az előzményeivel és következményeivel. A darab szerelmi motívuma is gyenge, a hős ellenfelének lánya (Cyrene) némán és viszonzatlanul szereti a hadvezért; így nem sok értelme van, a darab cselekménye szempontjából.²⁵ A töredék keletkezése egybeesik Gorove irodalmi munkásságának fokozatos lezárulásával. Érdeklődése természetesen nem múlt el teljesen, de már inkább az irodalomelmélet egyes témái foglalkoztatták. Ide kapcsolható a Tudományos Gyűjtemény 1820-as évfolyamában megjelent „Idylle (vagy a Pásztoroköltés) című dolgozata”²⁶, amelyben a műfaj történetét, jellemzőit, a szereplők típusait, tulajdonságait, megnyilatkozási formáit veszi sorra. Feltehetően hasonló szándékok vezették az asszonyi karakterekről készült, és végül kéziratban maradt dolgozatnak a megírásakor is.²⁷ Elszórtan ugyan később is jelentek meg apró cikkei, versei a Szépliteraturai Ajándékban (1822), de idővel ezek is abbamaradtak.

Gorove drámaírói korszakának lezárása, utolsó témához kapcsolódó alkotása már az erkölcsi és politikai nevelés szándékával készült. Nem lehetetlen, hogy megírás oka István fia születésében és nevelésében keresendő. A nagy terjedelmű „A férfinak tökéletességei” című könyv Pesten jelent meg 1823-ban, Petrózai Trattner János Tamás kiadásában.²⁸ A bevezetőben Gorove a polgári nézőpont alapján az egyes foglalkozási ágak egyenrangúságát hirdeti. Maga a mű a „tökéletesség” megszerzése, gyakorlása és elvesztése módozatait tárgyalja, részletes irodalmi és történeti példákkal. Utóbb Ponori Thewrewk József írt róla ismertetőt.²⁹

III. Gorove László, a történész és természettudós

Az 1810-es évektől a Tisza mellé költött ifjú birtokos figyelmét mindinkább felkeltették új lakóhelyének érdekességei, aminek eredményeként több új, korábban nem művelt tudományterülettel is foglalkozni kezdett. Mindazonáltal érdeklődése megváltozásának kezdetei a

24 Ma is megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában: Fol. Hung. 1363. Gorove László: „Epamininda, egy eredeti s valóságos története épülő néző játékra szolgálható kép-formátal. (Skizze.)” Pest 1820. f. 11v. M., lat. Autogr. 430 × 270 mm. Poss.: OSZK 1911–13.

25 Vértessy Jenő: Gorove László egy ismeretlen drámája. Erdélyi Múzeum, 1913. 412–425. p.

26 Idylle. (vagy a' Pásztoroköltés.) Tudományos Gyűjtemény, 1820. V. 53–82. p.

27 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára: Fol. Hung. 691. Gorove László: Asszonyi characterek. 1822. Egykorú kézirat. Cenz. pld. Buda 1822. 2 f. 420 × 260 mm. Poss.: Horvát István.

28 Ferenczi Jakab-Danielik József: Magyar írók. Életrajz-Gyűjtemény. Pest, 1856. 159–160. p.

29 Ponori Thewrewk József: A' Férfinak tökéletességei, szerette Gorové László. Pest. Petr. Trattner János Tamás, 1823. két allegóriás rézmetszettel, nagy 8.r., lap 336. Tudományos Gyűjtemény, 1824. VIII. 103–106. p.

jelek szerint korábról datálhatóak. Még 1799-ből való az a megmaradt kéziratörredék, amelyben a magyarországi besenyő betelepülés kezdeteinek történeti feltárását tűzte ki célul. A szerző azonban a munkát nem fejezte be, és a későbbiekben sem törekedett a téma teljes kidolgozására.³⁰

Gorove átalakuló tudományos tevékenysége 1817-től legjobban a kor legjelentősebb folyóirata, a „Tudományos Gyűjtemény” hasábjain megjelent tanulmányai alapján rajzolható meg, amelynek állandó és rendszeres írója lett. Első cikke az 1819-es évfolyam VI. számában megjelentetett „Az 1816-ban Januariusnak 29-ik és 30-ik napjain történt irtóztató fergetegnek egy szemmel látott tanú által készített le írása”, amely az időszak időjárásának egyik letragikusabb eseményének, a több száz életet és több százezer használatot elpusztító nagy időjárási katasztrófának a bemutatása. A 14 oldalas dolgozat a meteorológia tudományának első számottevő megyei alkotása, és nagyszámú, összegyűjtött helyi adata (a Törökszentmiklósnál megfagyott juhászok, a fegyverneki pusztán agy halomban elpusztult tehének, a gyalui puszta Körösbe fagyott több ezres birkanyája) alapján bizonyonnyal Tiszavarsányon készült.³¹

A meteorológia mellett azonban a biológia tudományának egyes helyi kérdései is felkeltették a figyelmét. Ugyancsak személyes élményei, és a varsányi tartózkodása ihlette a tégem ebben az évben, a Tudományos Gyűjtemény VIII. számában megjelent „Egy különös tűneménynek, az úgy nevezett Tisza virágzásnak le írása” című dolgozatát. Ehhez számos személyes megfigyelést is végzet, még 1818 novemberében. Vizsgálta a kérészek felépítését, életciklusuk során bekövetkező átalakulását, a folyómedernél készített járatait, természetes ellenségeit, és végül a rajzásuk lefolyását is. Tudunkkal ez a jellegzetes, Tiszához köthető, évenként ismétlődő esemény első részletes, tudományos igényű leírása.³²

Mindazonáltal ezt követően Gorove László munkálkodását mindinkább a történeti-helytörténeti kutatások jellemezték. Utolsó természettudományos munkája 1836-ban jelent meg. Ez részben már útleírás volt, és a Bihar megyei Kalugyer település környéki hőforrásokhoz kapcsolódott.³³

Gorove figyelmét évtizedes varsányi tartózkodása nyomán előbb a közvetlen környék (a volt Külső-Szolnok), majd Heves megye története keltette fel. A Tudományos Gyűjtemény 1820-as IX. füzetében jelent meg a „Szolnok Várának viszontagságai” című cikke³⁴, amit a X. és XI. számban „A' Szolnok vári viszontagságoknak folytatása” követett. Ezek az akkor még jelentéktelennek tűnő, de nagy jövő előtt álló Szolnok mezőváros első ismert történeti feldolgozásai, amelyeket még néhány további kiegészítés (folytatás) követett. Így az 1821-es évfolyam VI. füzetében „A' Szolnokvári viszontagságoknak folytatása. Szol-

30 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára: Fol. Hung. 1364. Gorove László: „Az bessenyei telepedésnek kezdete.” (1799). M., ném. Autogr. 442 × 275 mm. Poss.: OSZK 1911–13.

31 Az 1816-ban Januariusnak 29-ik és 30-ik napjain történt irtóztató fergetegnek egy szemmel látott tanú által készített le írása. Tudományos Gyűjtemény, 1819. VI. 57–70. p.

32 Egy különös tűneménynek, az úgynevezett Tisza-virágzásának leírása. Tudományos Gyűjtemény, 1819. VIII. 3–22. p.

33 Tekintetes Nemes Bihar Vármegyében 'a Belényesi Járásban kebelezett és a' Nagyméltóságú Nagy Váradí deák Püspökségnek Vaskói Uradalmához tartozó, Kalugyer helység határjában fekvő dagadó forrás és tájékának, úgy szinte Nagy Váradról odáig tett utazásnak leírása. Tudományos Gyűjtemény, 1836. VII. 84–96. p.

34 A „Szolnok várának viszontagságai” Tudományos Gyűjtemény, 1820. IX. 3–32.; X. 35–57. p.

noknak mivolta az utolsó században”, majd a VIII. számban „A' Szolnokvári viszontagságokhoz járuló Tóldalék”³⁵

E dolgozatok a honfoglalástól a török kiűzéséig összegzik a város történetét. Elkészítésükhöz Gorove a jelek szerint igen jelentős adatfeltárást végzett. Nemcsak a kisszámú hazai tudományos munkákat olvasta végig, de átnézte Szolnok városának helyben lévő levéltárát, az egri megyei levéltárnak a témához kapcsolódó anyagát, de bizonyos Pesten is kutatott. Számos oklevelet maga regesztázott és fordított, és olyan fontos problémákhoz is hozzászólt, mint pl. az erdélyi vajdák jogköre a magyar királyság korában. Bár munkája természetszerűen nem lehetett mentes egyes tévedésektől, ám tevékenysége révén Szolnok ebben a korban történeti szempontból a legjobban kutatott magyar települések egyike lett.

Gorove a Hevesbe a török hódítás idején beolvasztott Külső-Szolnok vármegye történetével is foglalkozni kezdett. Részben a Szolnokkal kapcsolatos munkáiból illesztette össze azt a kisebb válogatást, amit hamarosan saját költségen önálló kötetként meg is jelentetett.³⁶ Ezzel nemcsak Szolnok város, hanem Szolnok megye történetének első jelentős, máig is megkerülhetetlen kutatójává vált.

Érdeklődése azonban nem állt meg Szolnoknál. Gyaníthatóan a vármegyei közgyűlésen való részvétele nyomán fordult a figyelme Heves és Külső-Szolnok megyei, egyben pedig a régi püspöki (1802-től érseki) székhely, Eger felé. 1826-ban, a Tudományos Gyűjtemény III–IV. füzetében adta közre „Eger Városának Története. Eger régiségei a' Mohátsi veszedelemig” című dolgozatát, amelyet az évfolyam X–XI. számaiban, majd az 1828-as VII. füzetben folytatott, és a IX-ben zárt le. Ezt az egri helytörténészek máig a városukhoz kapcsolódó első jelentős történeti munkaként tartják nyilván.³⁷ Sokan utóbb ezt tartották Gorove legjelentősebb történészi produktumának, és kétségkívül máig erre hivatkoznak a leginkább. Jellemző, hogy amíg 1828-ban feltehetően a szerző maga adatta ki önálló kötetbe szerkesztve e témával kapcsolatos tanulmányait, addig az 1870-es években maga Eger városa érezte szükségét, hogy Gorove e könyvét újra megjelentesse.³⁸

Bizonyos az egri munka hatására írta meg a Tudományos Gyűjtemény 1830. évi V. számában megjelent „Samuel Aba Királynak Sáron (Tettes Ns. Heves Vármegyében) lévő Temető-Helye” című dolgozatát is, amelyben az Árpád-házi királyok közé bekerült rejtélyes uralkodó és a sári monostor történetét is tárgyalta.³⁹

Gorovét a helytörténet mellett idővel a magyar köztörténet számos kérdése is érdekelní kezdte. Nem tudni, hogy a közeli Jászkunság története irányította-e figyelmét a Német Lovagrendre, ám a Tudományos Gyűjtemény 1824. évi V–VII. füzetében „A' Német Vitézi Rendnek leábrázolása” címmel annak történetét foglalta össze.⁴⁰ Az 1830-as években e

35 A' Szolnok-vári viszontagságoknak folytatása. Tudományos Gyűjtemény, 1820. XI. 65–87. p.; A' Szolnokvári viszontagságoknak folytatása. Szolnoknak mivolta az utolsó században. Uo. 1821. VI. 38–62. p.; A' Szolnokvári viszontagságokhoz járuló Tóldalék. Uo. 1821. VIII. 45–82. p.

36 Külső Szolnok vármegyét érdeklő diplomatikai régiségek. Pesten: Trattner, 1821.

37 Eger Várossának Története. Egernek régiségei a' Mohátsi veszedelemig. Tudományos Gyűjtemény, 1826. III. 3–61. p., Eger Város' Története. Uo. 1826. IV. 3–54. p.; Eger városa történeteinek 3-ik folytatása. Uo. 1826. X. 3–58. p.; Eger városa történeteinek 4-ik folytatása. Uo. 1826. IV. 3–46. p.; Eger Várossa történeteinek Bérekesztése. Uo. 1828. IX. 3–28. p.

38 Eger várossa története. Pest, 1828. (Különnyomat a Tudományos Gyűjteményből. Újabb kiadása Eger, 1876.)

39 Samuel Aba Királynak Sáron (Tettes Ns. Heves Vármegyében) lévő Temető-Helye. Tudományos Gyűjtemény, 1830. V. 3–14. p.

40 A Német vitézi Rendnek leábrázolása. Tudományos Gyűjtemény, 1824. V. 3–55. p.; A Német vitézi Rendnek leábrázolása. Uo. 1824. VI. 3–34. p.; A' Német vitézi Rendnek leábrázolása. Uo. 1824. VII. 3–36. p.

témában készült dolgozatait is saját kiadású önálló könyvecskében jelentette meg.⁴¹

Ugyanakkor pillanatnyilag nem tudjuk meghatározni, hogy milyen szándék vezette a Tudományos Gyűjtemény 1827. évi IV. füzetében megjelent „Néhai Böszörményi Pál Úrnak, Sz. Kir. Debretzen Várossa' Fő Bírójának munkáji” című rövidke írása megjelentésekor. Ebben az 1825-ben elhalt debreceni nótárius oktató és történeti témájú dolgozatainak igyekezett utána járni, ám máig kérdéses a témaválasztás indítéka.⁴²

Ennél is nagyobb jellegű vállalkozásnak indult azonban, amikor Gorove 1836-ban az Akadémiától megbízatást kapott a bánági bolgár közösségek történetéről és leírásáról egy monografikus munka elkészítésére. Erre az ekkor már Temes megyében élő birtokosnak az Akadémián 1835. április 11-én a tárgyban tartott előadása adott okot.⁴³ Végül a témában egy tanulmányt és egy kis kiegészítést jelentetett meg a Tudományos Gyűjtemény hasábjain, bár elképzelhető, hogy a tárgyban kiadatlan kéziratok is lappanganak.⁴⁴ Utolsó ismert cikkében az alföldi szőlőskertekkel foglalkozott.⁴⁵

IV. Gorove László, az Akadémia levelező tagja

Gorove László munkássága e felsorolás alapján a mai olvasó számára talán nem tűnik igazán komoly teljesítménynek, ámde figyelembe kell venni, hogy a magyar tudományos élet alapjait még ekkoriban kezdték lerakni. Így válik érthetővé, hogy Gorove Heves és Külső-Szolnok, illetve a később megalakuló Jász-Nagykun-Szolnok vármegye történeti és természetrajzi kutatásának első jelentős személyévé, mondhatni úttörőjévé vált. Őt megelőzően a Közép-Tisza vidékén e tudományokkal még senki sem foglalkozott behatóan, így aztán hamarosan országosan is ismert és elismert személlyé vált. A magyar nemzetiség és nyelv ügyében szerzett érdemeiért 1835. szeptember 11-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé választotta, amelynek javára aztán 1839-ben (két fiútestvérel) egy 1000 ezüstdforint értékű alapítványt is tett. E tőke kamataiból négyévente felváltva 60 arannyal jutalmazták az „erkölcs-tudomány, széptan és a magyar művelődéstörténet” témakörökben kiemelkedő teljesítményű fiatal tehetségeket.⁴⁶

Alapítványát azonban Gorove nem sokkal élte túl, mivel 1839. március 11-én meghalt. Feleségétől, Rácz Mária Magdolnától két lánygyermeke mellett egy fia is született. Ez utóbbi Gorove István (1819. aug. 20. – 1881. máj. 31.), a későbbi politikus és miniszter, a

41 A' Német Vitézi Rendnek leábrázolása. Pesten: Petrózai Trattner Mátyás betűjével és költségével, [183?]. 122 p.

42 Néhai Böszörményi Pál Úrnak, Sz. Kir. Debretzen Várossa Fő Bírójának munkáji. Tudományos Gyűjtemény, 1827. IV. 124–126. p.

43 A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Budán, 1837. A Magyar Tudós Társaság Történetei. 1834. nov. 24-től 1835. szept. 16-ig. 76. p.

44 A' Bánági Bolgároknak hajdani 's mostani állapotuk. Tudományos Gyűjtemény, 1837. VIII. 3–65. p., Uo. IX. 3–63. p.; Egy a' Bolgárok történeteihez tartozó oklevél. Uo. 1838. VIII. 34–45. p.

45 Egy két szó a Tiszántúli kerti Szőlőkről. Tudományos Gyűjtemény, 1838. VII. 57–64. p.

46 Az alapítványt ismerteti a Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Ötödik kötet. Budán, 1842. 50–51. p.

család egyértelműen legismertebb tagja.⁴⁷ Meglepően hosszú kort ért meg Lászlónak a Károly nevű öccse (1785-1872) is, akit több vármegye táblabírájaként említettek, és Heves megye tisztkarában viselt különböző hivatalokat.⁴⁸

Édesapja alapítványi tőkájének növelésére Gorove István 1872. évi végrendeletében a Magyar Tudományos Akadémiára jelentős összeget hagyott, ami lehetővé tette, hogy évenként immár 100 aranyforintot osszanak ki az arra érdemeseknek. A díjazottak között olyan neves személyekkel találkozunk, mint Fraknoi (Frankl) Vilmos történész, Szász Károly, Szinnyi József irodalomtörténész és nem utolsósorban Jászi Oszkár. A Gorove alapítványt az Akadémia az első világháborút követően a Korona értékvesztése és az intézmény anyagi helyzete miatt 1925-ben szüntette meg.

Gorove István gyermektelenül halt meg, birtokát távoli férfiági rokonok, az 1760/61-ben nemességet nyert László testvérének, Kristófnak a család másik ágát alkotó leszármazottaira hagyta. Szolnokon utóbb főképp Gorove István kultusza vált jelentőssé, mivel neki tulajdonították, hogy a város megyeszékhely lett. Ennek eredményeképpen a szolnoki főutca (ma Kossuth Lajos út) 1894–1950 között a Gorove nevet viselte. Apjáról azonban mindinkább elfeledkeztek, mint ahogy a szocialista korszakban a család neve is mindinkább feledésbe merült.

Napjainkban Gorove László nevét a romániai Gátalján az 2002-ben alapított Gorove László Társaskör, míg Egerben egy utca őrzi. Szolnokon semmi ...

47 Ő középiskoláit Szolnokon és Gyöngyösön végezte, majd a pesti egyetemen jogot tanult. A magyar nyelv és irodalom előmozdítására, a gazdasági-társadalmi haladás segítésére társaskört szervezett, majd Gattáján gazdálkodott. A Temes megyei reformellenzék vezetőjeként a megyegyűlés konzervatív túlsúlyát nem sikerült megtörnie. Számos írása, majd 1842/43-as nyugati útját megörökítő két kötetes munkája alapján fiatalon az Akadémia levelező tagja, és az országos reformmozgalom ismert alakja lett. 1846-ban, Kossuth lemondása után a magyar ipar pártolására létrehozott Védegylet elnökévé választották, bár megyéje követválasztásán kétszer is vereséget szenvedett. Az 1848 nyarán Temes megye egyik parlamenti képviselője, akik Kossuthot támogatta. Az országgyűlés jegyzőként szerepe, befolyása is növekedett. 1848 októberében a Kossuth által Bécsbe küldött követek egyike, majd 1849 januárjában Debrecenbe távozott. A magyar alkotmányos jogok mellett végig kitartott, és a „békepárttal” szemben az önvédelmi harc, és a nemzeti függetlenség híve volt. 1849 áprilisában a Függetlenségi Nyilatkozat megszövegezésre választott háromfős bizottság tagja Kossuthal és Szacsay Imrével. Utóbb is Kossuth környezetében dolgozott, majd augusztusban a kormányzóval török földre menekült. Távollétében halálra ítélték. Több évig Franciaországban élt, de megfordult Angliában is. Végül az 1857-es amnesztia után tért haza. 1861-ben már Deák köréhez tartozott, majd a kiegyezés megkötésén munkálkodott. Utóbb a gróf Andrássy Gyula vezette első dualista kormány földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztere, aki statisztikai tanfolyamokat is szervezett. 1870-től a közlekedési tárcát vezette. Hivatalaitól a virilizmus (a legtöbb adót fizetők különleges jogosítványai) bevezetése, illetve egészségi állapota miatt vált meg. 1875. március 3-án ő elnökölt a Szabadelví Párt alakuló ülésén, amelyen Tisza Kálmán programját fogadták el, majd a párt első elnöke is. Tisztségéről hamarosan lemondott, és visszavonult a közéletől.

48 Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1858. IV. 423. p.; Kempelen Béla: Magyar nemes családok. IV. Budapest, 1912. 22. p.

Pénovátz Antal

Az 1849. évi „Nagy szaladás” emlékei az egyháztörténeti könyvekben

1848. december 2-án lemondadják V. Ferdinándot, és megkoronázzák az alig 18 esztendő Ferenc Józsefet. Ezzel egy időben a birodalmi vezetés valamennyi területen (Felvidéken, Észak- és Dél-Erdélyben, Galíciában, Bukovinában) támadásokat intéz, a birodalmi főereget pedig Windischgrätz vezérlete alatt Pest ellen indítja. A híre a magyar hadvezetés elrendeli, hogy a délvidéki hadak – a fővárost védendő – vonuljanak Pest alá. A bácskai hadtest parancsnoka, Vécsey Károly¹ tábornok 1849. január 17-én indult útnak. Elvonulásával azonban a délvidéki magyarság magára maradt, és a szerbek kegyetlenkedéseitől való félelmében, január utolsó napjaiban, rettentő zord, hideg időben kétségbeesett menekülésbe kezdett. Erre a kétségbeesett futásra, fejvesztett menekülésre utal, emlékszik még ma is (több mint másfél évszázad távlatából) a szaladás/nagy szaladás kifejezés emlegetésével a szájhagyomány. Akad persze írásos nyoma is a történeteknek. Ezek közül az egyik mindenképpen az a bejegyzés, amely az *Omorovitzai Ref. Eklésia* presbitériumi üléseinek határozatait tartalmazó II. *Protocollumban* található az egykorú edelényi Herceg Ferenc lelkipásztor megfogalmazásában a következőképpen:

1849-ik év első napján

a' Sz: tamási Szerbek Sáncza 's tábora ellenébe Verbászon felállított sánczok alol a' Pest felé gyors léptekkel nyomuló Cs. K. General Windisgräcz elébe felparancsolt Dommiguel (Don Miguel – P. A.) zászlóalj szállásoltatott helységünkbe; így a' gondnokválasztás szokás ellenére más napra halasztatott.

E' harczedzett Zászlóalj helységünkben örömmel fogadtatott 's magyarosan megvendégtetett. Úgy hogy dél után 2 óraker dob perdülésre kirukkolt vitézek megköszönni akarván szíves vendégszeretetünket a' Moroviczaik helyett a' pignoczaikat éltették, 's a' szállításukra önként kiállott kocsikat tisztjük vissza parancsolta, nem tartván tanácsosnak a' rettentő hidegben nehéz fővel kocsikoni utazást.

¹ Gróf Vécsey Károly az aradi vértanúk egyike, akit az emlékezetes verbászi tisztí gyűlésen tanúsított magatartása miatt – mellékbüntetésként, hogy végig nézze és szenvedje a többiek halálát – Haynau hadbírósa utolsó nap végeztet ki. Az ok, amivel Vécsey gróf a mellékbüntetést „kiérdemelte” a következő volt: A kormány Debrecenbe való költözése után úgy döntött, hogy a Bácskában és Bánátban állomásozó hadtesteket visszarendeli, és a magyar főerőt a Tisza középső folyásánál vonja össze. Ez az itt szolgáló (eredetileg) császári tisztek többségénél lelkiismereti válságot okozott, mivel a rájuk váró feladatok a továbbiakban már nem a szerb fölkelők, hanem a császári alakulatok elleni harc lett volna. Ezt az itt állomásozó csapatok Verbászon tartott tisztí gyűlésén ki is fejtették, és sokan – élükön gróf Esterházy Sándor hadtestparancsnokkal – ki is jelentették, hogy a császárra tett esküjüket nem szegik meg, és nem hajlandók a császári csapatok ellen harcolni. A felbomlással fenyegető helyzetet Vécsey Károly, Lenkey János és Baudisz József fellépése mentette meg, melynek eredményeként Esterházy vezérőrnagy és mintegy negyven tiszt távozott, de az alakulat megmaradt a magyar honvédség kötelékében.

Jan: 7-kén

Feketehegy és Verbász alol föltakarodván a' katonaság, Bácska és az alsóbb részek /:pars pro toto:/ a' szerbek rablásának 's gyilkolásának martalékul hagyatott. a'mint a' katonaság távoztával csak hamar ki is törtek Sáncaikból Verbászt és Feketehegyet rabolták és égették – a' menekülni nem tudó, vagy nem akaró lakosok közül többeket megöltek – köztük az úttán életét szaladással menteni akaró Kereszthes Jó'sef lelkészt agyon lőtték. Már Januar: 29-kén Topolyát égették és rabolták – lakosai közül többeket le öltek – köztök a' papi segédet kivégezték, a' plebánust hand'sárral annyira megvagdalták hogy a' fején 's nyakán ejtett tenyéryi sebek begyógyultával is hivatala folytatására alkalmatlan lett 's defitientiába tétetett. Báró Krei (Kray – P. A.) ő nagyságát Topolya földes urát ingre gatyára vetköztetve magokkal Bajsára hurcztolták. –

A feketehegyi (feketecsi) eseményekről megrázó részletek felidézésével számol be Szilády János lelképásztor *A feketehegyi reform. egyház 100 éves története 1785-től 1885-ig* címen írt egyháztörténetében. Ebből idézi Sárközi Ferenc *Az idők sodrásában* című kötetében² a következőket: „Néhány öreg nem akarta elhagyni a falut. Berhidai Keresztes József a magyar Református Egyház lelkésze a szaladás kezdetekor a magára hagyott betegekhez, aggastyánokhoz szaladt el, hogy rábeszélje őket is a menekülésre. Néhányat sikerült kocsióra ültetve menekülésre bírni. Esteledni kezdett mire a paplakba visszatért. Kunhegyesről a telepítés időszakában ajándékba kapott harangot már hetekkel előbb elszállították Soltvadkertre, ahol a biztonság kedvéért elásták. A legfontosabb hivatalos iratokat elvitték Halasra és Moravicára. Csupán csak személyes holmijait kellett magához venni, mivel feleségét és gyermekét már korábban elküldte Soltvadkertre.

Amint kiért az utcára, akkor vette észre, hogy a menekülés útvonala el van vágva. A parochia kertjén keresztül sem menekülhetett, mert a végszomszédságban lakó két sváb a magyar egyház régi ellensége volt, akik amióta felgyújtották a paplakot és jegyzőlakást, különös gyűlölettel viselkedtek a jegyzővel és a lelkésszel szemben. Mérlegelve a helyzetet, visszament a parochiára és várta a fejleményeket. Besötétedéskor felkereste a szerb csapat két tisztje, és azt ajánlották, hogy legjobb lesz, ha híveit követve ő is elmenekül, mert ki tudja, milyen garázdálkodó csapat követheti őket.

Berhidai Keresztes József megfogadta a jóindulatú tanácsot és (állítólag ingben, gatyában) a parancsnokok által megjelölt útvonalon menekült. Szabad útként a főutcat jelölték meg a tiszték az evangélikus imaházat érintve. Az evangélikus imaházzal szemközti kocsmában dorbézoltak a svábok a „Kossuth búcsú” örömeire. Bittlingmayer Péter, amikor meglátta a haranglábhhoz érkező magyar lelkészt, a kocsmaudvarból vadászpuskával a kezében és fálnak támaszkodva célba vette. Berhidai Keresztes József halálos sebet kapott és ott a helyszínen meghalt.”

Történt mindez (1849.) január 23-án.

2 Sárközi Ferenc: *Az idők sodrásában. Feketecs Művelődési Egyesület, 2000*

Pár nappal később, azaz (1849.) január 30-án Topolyán ismétlődött meg a vérengzés. Az ott-történekről nem került kezembe a fentiekhez hasonló részletes leírás, de a plébániai hivatal halotti anyakönyve az 1849. évnek 30. napjára 42 esetben az elhalálozás okaként *az ellenséges Ráczok által megöletett/ Ráczok által agyon lövetett/ Ráczok által megöletett/ Ráczok által el öletett polgár* megfogalmazást jegyzi be. A megöltek között van a moravicai lelkész által említett „*papi segéd*” *Wlojnits* (talán *Vojnits?* – P.A.) *János* 26 éves topolyai segédlelkész is. A handszárral agyonvagdalt topolyai „*plébánus*” szomorú sorsára csak abból következtethetünk, hogy a január 30-án megölt 42 ártatlan áldozat temetését *Fratrius Lőrincz* bajsai plébános végezte, és még a későbbiek során is vidékről (elsősorban Bácsról a Szent Ferenc szerzetesrend áldozópapjai) jártak a topolyai híveket a szükséges szentségekkel ellátni.

Nem a kegyetlenkedés áldozata ugyan, bár közvetve talán igen, Bellányi Péter és Német Anna – *Sz. Tamási lakosok Topolyára futottak* – Jusztina nevű egy esztendő leánya, akit Vargha Gaudencz Sz. Ferenczi áldozár Bácsbul temetett 1849. március 30-án.

Topolya földesurának, báró Kray Nepumuki Jánosnak az elhurcolása, kastélyának feldúlása, kirablása viszont semmiképpen sem minősíthető másnak, csak kegyetlenkedésnek.

A fent kiemelt rész: *Sz. Tamási lakosok Topolyára futottak*, és Herceg Ferenc omorovici lelkész beszámolójának alábbi sorai is jól alátámasztják, hogy a szóban forgó kegyetlen és zord téli napokban Bács vármegye magára maradt magyar lakossága a fenyegetésektől, kegyetlenkedésektől való félelmében futott, menekült, de nem: ki merre látott, hanem északnak Szabadka, Szeged, Mélykút, Halas, Csanád, Soltvadkert stb. felé.

Ez olvasható ki a tiszteletes úr beszámolójából is:

Proximus ardet Ucalegon – a közeli/a szomszéd Ucalegon (háza) ég – idézi Homeros Iliásából a Trója veszedelmére, a fenyegető vész közelségére utaló sort, majd így folytatja:

A' tűz világa, 's gyilkolás hallása népeimet megrémítette – kicsinyek nagyok sirása 's jajveszéklése közt a' gyülekezet nagy része Szabadkai Szállásokon, Mélykúton – Halason – Csanádon kereste menhelyét. Gondnokomat is a' pénztárral Halasra küldöttem – a' Jegyző, 's Anyakönyveket pedig a' Feketehegyi helység és egyház Jegyző és Anyakönyveivel miket hozzám biztosításul küldöttek föld alá rejtettem, – ezeket – az itthon zavarosban halászni maradtak ellen őrizni magamat hon maradásra határoztam. – Topolyáról a' rabló sereg ágyúikkal együtt Bajsára vissza vonult, 's ez úttal Helységünket mellőzte. –

De csak szusszanásnyi időre, mert

Febr: 25-kén

estve felé érkeztek helységünkbe Szeijn igen mívelt és szerény őrnagy vezénylete mellett a' Csajkisták 's velök a' gyülekezet őrsereg, mind jól készült szuronyos fegyverekkel. – Megérkeztükkel őrnagyuk az itthon szédelgő lakosokat dobszóval a' helység házához gyűjtötte, 's előttök katonáinak a' rablást kemény büntetés mellett meg tiltotta – sőt a' Magyarok közzül őroket is rendelt 's őket felhatalmazta hogy ha katonái parancsa ellenére táborukat ott hagyva rabolni mernének szabadon agyon verhetik. E' parancsal katonáit

ágyuikkal a' rom: cath: temető mellé helyezte – a' nemzetőröket pedig hozzájuk közel a Falu legfelsőbb részébe szállásoltatta – táborát helységünkkel pálinka, szalonna, és kenyérral elláttatta.

A rablást, fosztogatást tiltó intézkedésről egy 1849. február 21-én papírra vetett kiáltvány is tanúskodik, amelyen bal oldalon szépen virít a helység piros viaszpecsétje, jobb oldalon pedig a helység bírójának (Kiss János) és három esküdtjének (Györe József, Tóth István és Buzás Andrásnak) az aláírása. Az említettek által hitelesített okirat szövege a következő:

„Alolirtak hitelesen tészünk bizonytságot eröl: hogy a' Szerb tisztelt Kapitány Úr, általunk köz hírré téteti ezt: hogy mivel Pilaszanovits Lajos Urnak rendes lakása Baja városában vagyon – melly város a' Szerb Vajvodasági (sic!) hatóság alá önként adta magát;

Azon okból tisztelt Pilaszanovits Urnak Szállása – mindennemű ingó és ingatlan értékei – mindenféle veszélj – lopás – rablás ellen bátorságba heljheztetődött.

Ha pedig valaki mind e' mellett is Pilaszanovits Urnak legkissebb vagyonához nyúlni merészelné; – az tüstént halállal fog meg büntettetni. Kelt Omoroviczán 21. Febr. 1849.

A helység piros pecsétje

Kiss János mk Biró,
Györe Josef Esküt mk,
Tóth Istvány Esküt,
Buzás András mk Esküt”

Nitimur in Vetitum magis cupimusque negata – magyarul: mindig a tilosra törekszünk, és a megtagadott dolgokat kívánjuk – idézi Ovidius szállóigévé vált sorát Herceg Ferenc lelkész úr, majd beszámolóját így folytatja:

A'szerbek se maradhattak bőrükbe – a' házakat pénz, öltöny, 's fehérenemükből rabolni kezdték – mire köztük, 's az örök közt verekedés keletkezett, 3 szerb tisztára agyon veretett, 4 halálosan megsebesítetett, – a magyarok közzül bár közibéjük lődöztek - golyó vagy szuronyos fegyver által egy is legkissebb sérelmet nem kapott. – A' megrettent Szerbek még ágyuikat is őrizet nélkül hagyva eszeveszetten futottak szélyel, ughogy temérdek lerügött bocskorokat találtak más nap az utzákon, 's ha a' lakosok nagyobb része szélyel menekvőben nincs, 's ifjaink magokat rendes katonaság közzé be nem soroztatják 5 ágyút minden munitioval 's pénztárral csupa botokkal kezükre keritnek. – A' lármán tettes Szalmásy Gyula úrnál szállásoló tiszték megdöbbenve siettek Biránk Kis János helyettes Jegyző Decsi Dániel 's egy pár eskütt kíséretében a' csatahelyre, a' holtakat és sebesülteket a' helységházához vitték, és kísérték, kik is más nap míg koporsójok elkészült az udvaron szemlére kitétetek.

Míg embereiknek halálok, 's különösen 12 éves káplárjoknak elvesztésén felbőszült szerbek káromkodva az utzákon magyarokra lődözve, ágyuiknak a' falura szegezésével, nép kiirtásával fenyegetődve, rabolva sürtek forrtak /:engemet is lelkészt két ízben célba vetek:/: de bosszújoknak csak két lakos társunk lett áldozatja Szoboszlai János 20 éves ref: ifjú – és Márton takács rom: cath: / az alatt a' tiszték össze ültek és szigorú vi'sgát tartottak a' tett felett, és csupa gyanuból /:mert a' tettesek mint Józsa Bandi 's társai megugrottak:/: Szabó István, Sós István és Kis Sándor lakostársainkat, mint szinte helyettes

Jegyző Decsi Dánielt is ki egy sebesültet a' mult estve kíséret közben arczul csapott be fogattak, és vason Zomborba vitettek. –

A' mérget méginkább keverte, 's a' bosszút méginkább forralta Kun István csődörös vallásokat (értsd: vallásukat) sértő tudatlansági tette. Ki is miután a' koporsók megkészültek, rajtok vallásos szokás szerént a' gyertyák meggyújtattak – hogy ne égjenek minden haszon nélkül pipára töltött nálok rosszul égő kapa dohányját meggyújtotta. Meglátván a' Servián pap nyakon csípve farba rúgta, két Servián szuronyos fegyverrel üzőbe vette, a' kerítésen keresztül kergették, a' kukoricza szár kúpokát szuronyaikkal össze vissza szurkálva keresték – majd egy házba, hova csak ugyan szaladt, 's az ágy alatt ülő kotlos tyúkok mögé rejtőzött követték 's nézték is; de élte határa nem ott volt kimérve, 's halála neme meghatározva szemöket kikerülte.

Rettentő volt e' nap. Embereinket kiket elő utó találtak irgalom nélkül kardal, puska agyával ütötték, majd mejjöknek szegezve agyon lövéssel szúrással fenyegették, csizmáikat lábaikrol lehúzták, szűreik 's egyéb öltönyeikből kivetköztették, ki 'sebölték, marháikat, lovaikat, a' helység 2 csődörét is elrabolták, – 's mind ezeket birka türelemmel kéntelenítetett nézni és szenvedni a' fegyvertelen nép. De borzasztóbb volt az éjjre gondolni. A' bosszú, pálinka, és bortol hevült vérengző nép dühe nap nyugvásal kétségen kívül irtóztató vérengzésben törki, ha tisztjök, kétes lévén a' más szeméjén történeendő élet halál harcz kimenetele délután 2 órakor őt' is kivégzéssel fenyegető fegyelmetlen csordát Pacsérra át nem szállásolja. –

Hogy Pacséron mi történt, nem tudjuk, írásos adat – egy 1849. december 11-én tartott iskolai vizsgálatról készült jegyzőkönyv halvány utalásán kívül – ez ideig nem került elő. Az iskolai vizsgálatokról azt kell tudni, hogy évente kétszer: tavasszal és ősszel tartattak, a vizsgáló biztos pedig valamelyik szomszédos gyülekezet tiszteletese volt. Pacséron például 1848 márciusáig az a B. Kereszthes József feketicsi tiszteletes, akinek meggyilkolásáról a fentiekben már szóltunk. A szóban forgó jegyzőkönyv tárgyunkra vonatkozó tartalma pedig a következő:

1849-ben Tavasszal az akkori örökké gyászos emlékezetű körül állások vi'sgálatot tartatni nem engedvén – tartatott 1849. dec: 11-én melybe...

Olvassuk azonban tovább Herceg Ferenc tiszteletes úr beszámolóját!

Febr: 26-án

elmenvén rólunk az Isten ostora nagy léleketet vettünk; de tőlök békés maradásunk nem volt. Táboruk élelmezése, a' szünetleni szolgálat kocsiyal lóval, gyalog és lóháton szörnyen terhelték kevés számmal hon maradt lakosainkat. Majd

Mart: 2-kán

Cs. K. General Drágics ő nagysága Bajmokrol az ügyet 's hadi szerencsét veszélyeztető fegyelmetlen csordát táborából haza zavarván, a' Szivacz 's Bajsa felé vonulók helységünket kiméletlenül rabolták – férfiakat asszonyokat egyformán alsó 's felső öltönyeiktől, ágynemüektől megfosztották, az őket szállító kocsisokat ülésükből letaszították 's lovaikat elhajtották. – Engemet is lelkészt tettes Szalmácssy Gyula úr házába szorított 50 csavargó – 's míg Gyula barátom a' Speisban portionként méregette számukra pálinkáját, engem

Zongorázni készítették; 's az össze vissza handra mandrázott egyenetlen hangokon fegyvereik agyát vixolt padlóhoz verve össze vissza egyenetlenül ugráltak. Remek művészetemnek jutalma lön: hogy a' kalapomat fejemből, pipámat számból kérelem nélkül kivették, 's köszönet nélkül elvitték. –

Itt megjegyzem hogy ha tettes Szalmásy Gyula úr hon nem marad, 's a' Pacséron 's Bajmokon szállásoló tiszt urakat külömbféle jó borokkal, liqueurökkel, befőzöttek, méz 's más nyalánkságokkal el nem látja, 's a' bitangoló pór népet szinte naponként nem vendégli Omorovicán ház épen, ember életben alig marad. Türelmit sokszor igen sokszor el is vesztette a' külömben igen jó kedélyű 's elmés barátom a' napontai szentelen követelések miatt, – házát magtárát, kertben üveg házát és mindenét magyar, szerb rablóknak hátra hagyva magát szökésre elhatározá. De lakásom hozzá tettem át, őt' sorsunk jobbra fordultával bíztattam, 's kitarásra bírtam. –

A remény mintha kezdett volna valóra válni!

Mart: 4-kén (ugyanis)

Cs. K. General Dragics önagysága Bajmokról megindítá táborát Szabadka ellen – elő nyomulásokat a magyar örök hírül adák Gál Ezredesnek – ki is katonáit elrendezve ellenük vezényelte, Kaponyánál egymást ágyúkkal köszöntötték – rövid tüzelés után a' magyarok szuronnal rohantak. A' Szerb tábor a' leg nagyobb rendetlenségben a' leg rövidebb útát választva eszeveszetten szaladt Zombornak – A' kocsikról lemaradt 's eltévedt Horvátok még Pacséron is kenyérért kínálták fegyvereiket. Bár elfáradt 's kiéhezett katonáink őket nyomba nem üzhették; még is mennyire meg vetették ijedtüket bizonyítják a' magokrol nem levetett inkább lehasogatott zusepeis szűr 's bőr nadrágok, – az elfogott munitios szekerek, ágyúk 's köztök az igen csinos 24 fontos réz CSÍCSÓ.^{3]} –

A' Kaponyánál csatavesztettek, – ijedtökből Zomborba is vittek nem kis adagot. Ugyanis sarkokban lenni hívék a' huszárokat, sáncaikat vagyonaikat hátrahagyva szakadásig szaladtak, – Szerémben – a' vagyonosok Belgrádban vettek lélekzetet. Szerencsétlen főntebb megnevezett foglyainkat is mint szinte a' magokéit ott felejtették, kik börtönük ajtaját amazok örömben, ezek ijedtükben kifeszegték 's hazatértek.

Azonban korai volt még az öröm. A vészhelyzet még koránt sem múlt el teljes egészében, hisz – a' szárnyatlan vagy is pénztelen 's vagyontalan pórokat pedig egy Szerviant affectáló Sztójkovic nevezetű Zombori rácz' boltos Bajsán össze szedte 's azokkal nyugtalanított. – Mart: 9-kén két követe által helységünktől 150 kocsi kiállítását, nem tudom mennyi kenyér; 's szalonát követelt. – Megtagadás esetében helységünket megsemmisítéssel fenyegette. – 150 ember sem lévén falunkban – szentelen követeléseinek eleget nem tehettünk, eleget tenni nem is akartunk. Azon napon dél után 3 órakor 90 kocsin csordájával helységünk alatt megjelent, 's a' déli rész külső széleit körül égették – a' falut rabolták, – tűzhelyeiket

3 A Dragics és Stejin őrnagy parancsnoksága alatt álló szerb sereg legnagyobb bronzágyúja, amelyet a magyar források csicsóként/csicsaként a szerb források pedig Zsujaként emlegetnek.

4 Az egykorú nyelvhasználat a magyarországi szerbeket leginkább rácoknak nevezte, a szerbiaiakat pedig szervianoknak, azaz szerbeknek.

elhagyni nem akaró lakostársaink közül 13-mat agyon lőttek. – Én tettes Szalmássy Gyula barátommal Szabadkai szállásra Gyurgyinba menekültem, 's onnét szemlélttem lángba borult helységünk siralmas romlását. Esteli 6 órakor dobot üttetett a' lelketlen kutya fajzat 's Bajsára vissza vonult. Más nap

Mart: 10-kén

haza tértünk rombolt helységünkbe. Mint tisztelt Gyula barátom – én is ajtaimat bevagdálva – fehér edényeimet szobám közepin össze törve, – üst más réznemüket elrabolva – asztalaimat, archívumot felforgatva – irományaimat, könyveimet szélyel szorva találtam, miknek rendbe szedésihez még fogni se tudtam midőn lovas öreink nyargalva jelentik isméti jövetelüket. Lovasainkat rögtön szalasztottuk Pacsérra – a' kaponyai csata veszítésivel el szaladt szerbek gabonái, birkái, marháiknak össze szedése, 's Szabadkára szállítása véget kiküldött tiszt úrhoz – ki is dobot üttetett, 's míg gyalogait rendbe szedte 2 ágyút 60 huszár fedezetével megmentésünkre küldött. Már 138 ház istállókon, takarmányokon kívül égett midőn szölleink sarkánál a' 2 ágyú megdőrdült. Cso eto??!! Kocsikra kapva Ószivacz 's Bajsa felé elnyargaltak, úgy hogy huszáraink, sőt ágyú golyóink se korczolhaták be hívatlan vendégeinket.

A siker okozta öröm, meglegedettség a történeteket papírra vető tiszteletes úr stílusán is érződik. Olvassuk csak:

Hát Sztojkovics urammal mitörtént? Őt' a' rablásban elkésőt – kocsissa rablott hintáján 's lovain elnyargalván 3 bótos legínyivel kik Bulim basa czimet vettek fel – gyalog hagyta, 's gondolván: ha megadják is magokat többé Sz:János kenyeret aligha árulandnak életre halálra vinni elhatározzák – és a' huszárak előtt szivarra gyűjtva, szüntelen egyenként löve és töltve hátrálának annyira hogy tettes Pilaszanovics Antal úr erdejétől már csak dülő földre valának, 's ha oda bevihetik inokat verő nadrágjokat este lévén az idő annyi ember elleniben szerencsésen megmenekülnek. De a' tiszt úr huszáraival karéba kapva megrohantatta. 2 huszár halálosan megsebesült. Egyiket itt temettük el egy mart: 9-kén agyon lövetett rom: cath: asszonnyal a' Cath: templom mellett – a' másik vitel közben Szabadka alatt hunyt el – és egy ló is megsebesült – mind golyó által. Sztojkovics uram is társaival együtt agyon vagdaltatott, 's a' szállásról kijáró ebek kényelmes csemegéje lett. –

Közben 1849. március 15-én Kossuth Perczel Mórt nevezte ki a délvidéki magyar hadak élére, és Perczel nem is késlekedett az áldatlan állapotok felszámolásával. Kitzűzött célja Pétervárad felszabadítása volt. Célja eléréséhez azonban megfontoltan, lépésről lépésre haladt: Először (március 22-én) a Szeged környéki településeket (Szőreg, Szentivány, Deszk,) foglalta vissza, beosztottjai: Keményfi József honvéd százados Kiszombornál, Czintula Antal honvéd őrnagy Ókanizsánál győzedelmeskedett, majd másnap Gál László alezredes foglalta vissza Zentát. Továbbhaladtukban március 26-án Kúláról és Verbászról kergették ki a szerbeket, majd – áttörve a Ferenc-csatorna melletti védelmi vonalat – március 27-én Kiskérnél jártak, és két zászlóalj és két huszárszázadot egy üteggel sikerült is bejuttatniuk Péterváradra. A teljes siker azonban ezúttal elmaradt. Nem maradt el viszont a lázadás

fő fészke, a Szenttamás ellen vezetett támadás sikere. A sáncot védő szerbek ugyan sokáig ellenálltak, de végül is, április 3-án a magyarok kerekedtek fölül, és az addig szinte bevehetetlennek hitt tűzfészekből kikergették a szerbeket. Pár nappal később, április 7-én a nagy római sáncot rohamozták meg és vették be sikerrel.

Herceg Ferenc tiszteletes úr mindezt így foglalja össze:

E' történetek után a' Debreczenben székelő magyar kormány által a' bácskai hadjáratra Perczel Mór tábornok neveztetett ki, – ki fegyverével először is Péterváradra tört útat, és ezt az ostrom alól felszabadítván, 's élelmi szerekkel megrakatván, seregét – a' Bechtold tábornok, és Mészáros Lázár hadügy minister által többször ostromoltattott, 's a' külföld előtt bevehetetlennek híresztelt Sz. tamási sánczok ellen vezényelte, 's azokat April: 5-kén négy órai ostrom után kevés embere veszteséssel bevette – 4000 szerbek temetkezési helye lőn. Azután Turlyá, Nádaly, 'Sablya 's minden határőri helyeket egész Tételig bevén 's felpörkölvén, a' szerbek nyugtalanító rablásainak 's vérengzéseinek véget vetett.

Sz: Tamás bevételével a' Jegyző és Anyakönyveket a' földből felszedtem. A' Fekete-hegyieket minden hiba 's hijány nélkül kézbesíttem. A' szélyel menekvőben lévő híveim is haza szállongtak.

Ez még mindig a remény, a bizakodás időszaka volt. De két hónappal később, 1849. június derekán I. Miklós orosz cár Paszkievics orosz herceg vezetésével 200.000 fős hadsereget küldött a kutyaszoritóba került osztrák császár megsegítésére. A hatalmas túlerővel szemben a magyar sereg előbb július 31-én Segesvárnál, majd augusztus 9-én Temesvárnál szenvedett vereséget. A várható következmények világosak voltak, és Kossuth nem is habozott. 1849. augusztus 11-én lemondott, és teljhatalommal Görgey Artúr fővezért ruházta fel, aki augusztus 13-án az Arad melletti Világosnál az orosz csapatok előtt feltétel nélkül letette a fegyvert, s megkezdődött Haynau rémuralma.

A tiszteletes úr summázásában:

Aug: 13-kán

Világoson a' magyar fegyver lerakatott. A' magyar papírpénz megbuktával egyházam 269 v. forintot a' helység házánál beszámolt. A' magyar haza ostrom állapotba helyeztetett. Minden gyűlések eltiltattak. A fő és segéd gondnok a' hivataloktól felfüggesztettek. A' Superintendentiák egyedül a' superintendens urak - az egyházak a' Lelkészek igazgatására szorítottak.

A szabadságharc bukása után ugyanis, az önkényuralom a legszigorúbb büntetések terhe mellett kötelezett mindenkit a nép által Kossuth-bankónak nevezett Kossuth-pénzek beszolgáltatására. A begyűjtött Kossuth-bankókat azután nyilvánosan elégették.

Hiába volt azonban minden fenyegetés, a hazafias kegyelet – no meg a remény, hogy ezek valaha visszanyerik értéküket – a bankók nagy tömegét mentette meg a pusztulástól, és sok családban nemzedékről nemzedékre hagyományozódó becses ereklyeként őrizték, rejtegették őket.

De ereklyeként őriztek, rejtegették a szabadságharc eseményeire, a szabadságharccal kapcsolatos egyéb körülményekre, a benne résztvevő ismert vagy ismeretlen hősökre utaló, hősökhoz tartozó, kapcsolható legkülönfélébb tárgyi emlékeket is.

Bartha Júlia

Ibrahim, a kolozsvári diák, a török–magyar kultúra szolgálatában

A török–magyar történelem bővelkedik közös pontokban, a sors olykor hol baráti kapcsolatokat, már–már nemes gesztust gyakorolt a két ország között, hol pedig ismerve az oszmánok európai hódító szándékát, a másfél évszázadig tartó hódoltság állapotát hozta ránk. Tény, hogy a török–magyar kapcsolatok leginkább azzal jellemezhetjük, hogy magyar vesztes forradalmak, elbukott függetlenségi törekvések vezető török földön letek menedéket Thökölytől Rákóczin át Kossuthig. A tudomány és az irodalom művelői minden igyekezetükkel azon voltak, hogy megkeressék az ügyeket mozdító kulcsembereket, feltárják azokat a kapcsolódási pontokat, amelyek által kirajzolódhat a korabeli kép. Nagy lépés történt a 19. század második felében, ekkor alakult szivélyessé a két ország közötti kapcsolat, aminek eredményeként a magyar kutatók bejuthattak a törökországi levéltárakba és a könyvtárakba. Egy fiatal tudós, Karácson Imre az isztambuli könyvtárban rábukkant

Ibrahim Müteferrika képzelt képmása

Ibrahim Müteferrika memorandumára, a Riszále-i iszlámije című munkára, amit magyar nyelven is ismertetett. Tudományos értekezések a 20. század elejétől jelentek meg Müteferrikáról. A Rákóczi-kutatás kapcsán került a figyelem fókuszába Ibráhim Müteferrika, akit a török könyvnyomtatás megteremtőjeként tisztelnek Törökország-szerte. A sort a századfordulón Thaly Kálmán indította, aki Rákóczi rodostói éveinek dokumentumait kutatta fel és publikálta, közöttük a Fejedelem francia származású udvari nemes, Césár De Saussure naplóját és levelezését, amit eredetiben a Magyar Tudományos Akadémia kiadójánál jelentetett meg, magyar fordítással ellátva. A Rákóczi-kor kutatói érthető okokból nem Müteferrikára helyezik a hangsúlyt, de kétségtelenül hozzájárulnak ahhoz, hogy e különös ember életműve kirajzolódjék az utókor számára. Kutatók megjegyzik, hogy noha Rákóczi haláláig a Müteferrika 17 művet jelentetett meg, ami a maga korában kiemelkedő teljesítmény volt, hiszen az Oszmán Birodalomban az első nyomdát ő alapította, ennek ellenére nem nyomdászaként, hanem Rákóczi tolmácsaként és a Porta összekötőjeként, a magyar ügyek előmozdítójaként emlegetik a források. Okkal.

Pontosan nem tudjuk a születésének dátumát. Újabb források 1674-re datálják a születési évét, de mivel a magyar nevét nem jegyezte fel a memoárjában és eddig nem került elő olyan forrás, ami bizonyítaná a kilétét. Nem tudunk levéltári kutatást végezni, pedig bizonyára megtalálható az anyakönyvi bejegyzés, hiszen 1611-től a Magyar Királyság területén kötelező az anyakönyvezés. Más levéltári forrásnak is kell lennie, mert Ibrahim 18 éves volt, amikor kikerült a Birodalomba, vagy kalandvágyból, vagy elfogták a portyázó török csapatok, addigi életét a felnőtt kor küszöbéig szülővárosában élte. Bár tudjuk, hogy a *devsirme* (gyermekadó) révén is kikerültek a Török Birodalomba, és az ott nevelkedett gyerekek, ha tehetségesek, jóeszűek voltak, igen fényes karriert futhattak be. Erre a legjobb példa talán a hasonló nevet viselő Ibrahim nagyvezír esete, aki Nagy Szulejmán szultán nagyvezíre (katonai vezetője) volt és a Török Birodalom legnagyobb kiterjedése idején szolgált a szultán mellett, noha nem török, hanem görög származású volt. Ő is a *devsirme* révén került a birodalomba. Ibrahim Mütefferika már túl volt azon a koron, ami még a *devsirme*-be belefért, tehát nagyobb a valószínűsége annak, hogy az előző két verzió egyike révén kerülhetett török földre. Mivel akkoriban az erdélyi unitáriusokat igen sok atrocitás érte, templomukat 1689-ben bezárták, a kutatókban megfogalmazódott a kérdés: lehet, hogy önként emigrált a Török Birodalomba? A választ aligha tudjuk meg. Minden esetre megtalálta a számítását, mert igen szép politikai karriert írt le, életpályája nagyívú volt. Mütefferika (titkár és a Szultáni tanács dzsemaat tagja) lévén államtitkok tudója volt, komoly megbízásokat kapott a szultántól 1715-től. Különösen 1736–39-ben játszott komoly diplomáciai szerepet a török háború idején.¹ Dagesztánba és Lengyelországba küldték, de az Ausztriával folytatott tárgyalásokon is szerepet kapott.²

Mivel a Rodostóban Rákóczi fejedelem mellett egy Musztafa nevű tolmács is volt, valószínű, hogy Ibrahim effendi Isztambulban töltötte idejének nagyobb részét, ott képviselte a fejedelmet.

A családjáról sem tudunk igazán semmit, ami azért nagy veszteség, mert a kutatást megkönnyítené, hiszen az egyházi feljegyzésekben könnyebben nyomára lehetne jutni. Maga, az egyébként több önéletrajzi vonatkozást tartalmazó *Riszále-i iszlámija* című memorandumában csupán azt írja: „Én igénytelen, szegény szolga, Magyarországon, Kolozsvár városában születtem.” Az Oszmán Birodalomban a jóeszű fiatalember miután elsajátította a török nyelvet, (források bizonyossága szerint a latint és az arabot is)³ könnyen boldogulhatott, hiszen a tanult embert tisztelték és a Birodalomban, ha tehetsége volt valakinek egészen magas posztra is juthatott. (Elég Nagy Szulejmán szultán nagyvezírre Ibráhimra gondolnunk, aki görög származású volt, a *devsirme* (gyermekadó) révén került a birodalomba és a második ember lett a hatalmas közigazgatás élén.)⁴ Ilyenformán érthető Ibrahim Mütefferika előmenetelének az útja. A Birodalomban a boldogulás első lépése az iszlám hitre térés volt. Könnyű az iszlám felvétele, a követése is, hiszen nem kíván a hívektől teljesíthetetlen dolgot, csupán lelki odaadást és az iszlám öt alappilléreinek elfogadását,

1 Ibrahim Mütefferika diplomáciai tevékenységéről szép tanulmányt írt Tóth Ferenc a Magyar Tudomány folyóiratban. Tóth Ferenc 2011. 39–47.

2 Horváth József <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/limes/mutefferika.html> letöltés: 2011. 01. 25.

3 Halil Acikgöz (Isztambuli Egyetem Nyelv – és Irodalom Tanszékének tanára) szíves közlése. Isztambul, 2011. május 4. Bartha J. feljegyzése.

4 Matuz József 1990.

ami valljuk be egy 18. században élő, amúgy is vallásos ember számára nem elfogadhatatlan feltétel. Hogy miért az *Ibrahim* nevet kapta? Talán mert Ábrahám volt a keresztnéve, vagy mert a keresztény próféták nevét az iszlám vallás is elfogadja és szívesen használja a törökösített változatát, de az is lehet, hogy az egyistenhit megalapítóját, Ábrahámot mind a keresztény, mind az iszlám vallás prófétaként tiszteli, s így adott, hogy a keresztény hitről muszlimmá vált fiatalember az Ibrahim nevet kapja. Ez megint olyan talány Müteferrika élettörténetében, hogy amíg valami hitelesnek mondható forrás nem kerül a kutatók kezébe, nem tudjuk meg az igazságot. Az iszlám hitre térés első lépéseként nevet kap az ember. Nem is kell azonnal vallást váltani, a közösség *megnevezi* az illetőt, ezzel jelezvén, hogy befogadta őt.⁵ Noha Cézár De Saussure jól ismerhette a Rákóczi udvarában élő fiatalembert, nem tartotta fontosnak feljegyezni, hogy mi volt az eredeti neve.⁶

Müteferrika minden politikai érdeme mellett a könyvnyomtatásban elért igencsak figyelemre méltó eredményeit elismerte a világ. A könyvsajtó megjelenése Törökországban különösen hatott és a vállalkozás nem is volt könnyen induló, hiszen ott, ahol társadalmi rétegek élnek abból, hogy kézzel másolják az írást, a könyveket, ahol külön illusztrátorokat, miniatúra-festőket képeznek arra, hogy megörökítsék a kor történéseit, nem aratott egyértelmű sikert egy nyomda. Az világ azonban utóbb elismerte a nyomda munkáját, az 1789-ben olaszul megjelenő török irodalomtörténet (Litteratura Turchesca, G. Toderini munkája) felsorolja Ibrahim Müteferrika valamennyi nyomtatványát.

Kalandos élete a szépírókat is meghihlette időnként. Magyarul László-Bencsik Sándor írt róla az ifjúságnak szánt Nagy magyarok idegenben c. munkájában.⁷ Orlin Sabev 2004-ben bulgáruul kinyomtatott Müteferrika életmű újraértékeléseként, bővített kiadásban Istambulban is megjelent 2006-ban. Ibrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaası serüveni (1726–1746) címmel. Újabban Solmaz Kamuran tíz évi kutatómunka után írta meg szépírói erényeket megcsilllantó művét Müteferrikáról.⁸

A sajtó is időről-ídőre igyekezett a hírek között szerepeltetni az isztambuli könyvnyomtatás történéseit, különösen a 200. évforduló kapcsán, de ezek a híradások felületesek, gyakran pontatlanok voltak.⁹ A 20. század második felében újra az érdeklődés homlokterébe került a török könyvnyomtatás atyja.¹⁰ Alig van olyan török kultúrával foglalkozó kutató, akit valami módon ne érintene meg a Müteferrika-jelenség. Guttenberg török megfelelőjének tartja a kutatás.¹¹

A magyar sajtóban Ibrahim Müteferrika elismertetéséért a legtöbbet Horváth J. József tett, amikor összefoglalta mindazt, amit az elmúlt száz év kutatástörténete eddig elért.¹²

5 Magam is megtapasztaltam, 1992-ben Kazakisztánban egy kedves családnál, akik megneveztek a maguk módján. Aykerim lett a nevem, s ha az iszlám vallást is felvenném, bizonyosan ezt a nevet használnám. A névadás mágiájának törvénye szerint amit megnevezek, az aminek nevezem...

6 Thaly Kálmán. 1909. vö: Antal László. 1999., Horváth J. József. 2004.

7 László-Bencsik Sándor 1971. 16–23.

8 Solmaz Kamuran 2010.

9 Lampért Géza 1929. 12–1; Clauser Mihály 1935. 94. p.

10 Szabó-Pap L. 1973. 129–132. p.

11 Nedret İslî isztambuli (Galatasarayi) antikvárius közlése, aki maga is tart 5. db. könyvet Müteferrika nyomtatványai közül. Isztambul, 2011. május 4. Bartha J. gyűjtése.

12 Horváth J. József Török füzetekben részletesen leírja Müteferrika életét, összegzi az eddig megjelent munkákat. Alapmű a Müteferrika kutatásban.

A török sajtót is foglalkoztatta a nyomdászat különös sorsú alapítója.¹³ De a hívatásos kutatók is időről időre megjelentetnek tanulmányokat, ami a tudományos érdeklődés homlokterében tartja Müteferrikát. Necati Gültepe, az Állami Levéltár igazgatóhelyettese a források legjobb ismerője, maga is meglepve tapasztalta, hogy a források időrendje milyen szépen kirajzolja Ibrahim Müteferrika hivatalos pályafutását, s maga is elemezte a megjelent 17 művet.¹⁴ Müteferrika életének fontosabb állomásairól, 23 levéltári dokumentum került elő eddig a török archívumokból. Mind mind az életének egy fontos állomását dokumentálja, szinte nyitott könyvvé teszi a pályaképet. A közben zajló eseményekről természetesen más forrásokból, leginkább követjelentésekből vagy egyéb történelmi leírásokból tudhatunk. Nézzük, miként mutatják a források Ibrahim efendi életét!

Az első okmány 1715. szeptember 30 – december 26-ig tartó időszakra vonatkozik, spáhiént (lovass katonaként) a 41. hadtestbe sorolják, zsoldot kap.¹⁵

1716. április 18-án (iszlám időszámítás szerint 1128. Rebiüláhir hónap 25. napján) a szultáni udvar a szultáni testőrségébe választják, müteferrikává nevezik ki. Az erről szóló okmányt a levéltár őrzi, az életét bemutató hatalmas vállalkozás Co, kun Yilmaz és Fikret Saricaoğlu munkájában közzé tette.¹⁶ A müteferrika igen bizalmi státusz volt, a dzsemaat tagjai szultán jelen voltak, ahol a szultán kihirdette a parancsait, vagy diplomáciai esemény történt, a nagyobb ünnepeken pedig a testőrséget adták. A dzsemaat tagjai turbánviseletükben is különböztek más, a birodalom egyéb tisztségviselőitől. Voltaképpen a viseletük színe és a turbán formája már messziről elárulta a társadalmi státuszukat. Igen nagy tiszteletnek örvendtek. Számos miniatúra megjeleníti ezeket az ünnepeket, ahol jól látni a rangsort és a viseletet is. Hiteles ábrázolások ezek, amik művészi fokra vitték a karakterek megjelenítését is.

1716. november 30-tól 1717. június 30-ig Nándorfehérváron volt a magyarok mellett teljesítette a szultáni udvartól kapott feladatot. Ez nyilvánvalóan az volt, hogy a Rákóczi emigráció rodostói útját előkészítse. Itt gyülekeztek a Rákóczi szabadságharc menekülő csapatai. A porta megbízásából Bécsben is tárgyalt Szavolyai Jenő herceggel. Az a tény, hogy a szultán megbízásából jelentős külpolitikai döntések előkészítésében részt vehetett, részint tolmácsként, részint európai műveltséggel bíró emberként, igen érdekessé teszi a személyét. A szultáni udvar feltétlen bizalmát kellett élveznie.

1720. november 2-től 1738. június 18-ig II. Rákóczi Ferenc vezérlőfejedelem titkára és tolmácsa volt. A fejedelemhez Edirnében csatlakozott, és mellette maradt annak haláláig, majd Isztambulban folytatta a magyar ügyek képviseletét. Nagy valószínűséggel nem tartózkodott állandóan Rodostóban Rákóczi mellett, Isztambulban lakhatott. A fejedelem igen elégedett volt a szolgálataival, amit a halála előtt Sadrazam Hekimoglu Ali Pasához írott levele is tanúsít, abban legmegbízhatóbb tolmácsának említi és a pasa figyelmébe, kegyelmébe ajánlja, mintegy rábízva a továbbiakban.

13 İlk Türk matbaasin dair yeni vesikalar =Hayat, 1928, Gercek Türk matbaaciligi, Istanbul, 1929.

14 Necati Gültepe szíves közlése. Isztambul, 2011. május 4. Bartha J.

15 Fikre Saricioğlu–Coskun Yilmaz 2009. 130. p.

16 Fikret Saricaoğlu–Coskun Yilmaz 2009. 121. p.

1724. január 23-án műtefferrikaként 50 akcseapidíjat vett fel. Ez tisztességes fizetésnek számított. Nyilván nem havibérük volt, hanem vagy éves jövedelmük vagy egy-egy feladatra külön fizetést kaptak, mert a következő okmány egy év múlva arról tudósít, 1725. október 7-én, hogy a kiadásainak fedezésére 54 akcséra emelték aapidíját. Részletes kimutatás is előkerült Ibrahim efendi pénzügyi helyzetéről.¹⁷

1729. május 29-én újabb 100 akcséra emelték aapidíját.

Egy 1736-ban írott levél szerint Lengyelországba küldték titkos megbízatással, a török-orosz háborúval kapcsolatban. Hivatali feladatot is kap.

1737-ben, február 6-án a felemelik a műtefferrikaapidíjat 120 akcséra.

1738. február 2-án az ágyútalpasok írnoának nevezik ki.

1739. januárjában, 1740. decemberében és 1742. december 17-én kelt okmányban megerősítik a kinevezését.

1743-ban felmentik a feladat alól. Ezzel a tüzérek írnoa újabb megbízatást kap, egy másik levéltári forrás már arról tanúskodik, hogy 1744. augusztus 22-én Yalovába rendelik egy írnoház építési tervének felügyeletével.

Életének legnagyobb állomásához 1744. november 14-én érkezett: a Díváni hümáiyün a szultáni tanács tagja lett. Óriási ívű pálya ez, amit minden bizonnyal hűségének, tudásának és szorgalmának köszönhetett. Szép jövedelmet is tudhat magának, amint azt az 1745. november 25-én kelt forrás igazol.

Gyászjelentés a következő okmány, ami egyértelművé teszi a halála dátumát: 1747. február 6-án kelt, 73 éves korában halt meg Ibrahim Műtefferrika. Ez a levéltári forrás azért rendkívül fontos irata a Műtefferrika-kutatásnak, mert miként a születési éve, úgy a halála idejében sem voltak egységes állásponton a kutatók. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a sírkövére 1745 -ös dátumot rótták. Valószínűleg a régi sírkő elkopott arab betűs írásának rossz olvasatából származik a számok tévesztése.¹⁸ Isztambul Aynalikavak temetőjébe temették a Kasimpasa Kulaksiz Dzsámival szemben. Azonban 1942-ben sírját áthelyezték a Mevlevi Dervisek Kolostorának sírkertjébe.¹⁹ Mellé tették a nyomdaalapítástól vele dolgozó jóbarátját és nyomdászmasterét, Kirimli Abdullah Efendit, aki 1732-ben tért meg teremőjéhez.²⁰

Némely kutató véleménye azt erősíti,²¹ hogy Ibrahim Műtefferrika unitárius papnövénydek volt, a nyomdatechnikát is ismerhette, hiszen abban az időben Kolozsváron már működött két nyomda is. 1689-ben Kolozsváron a legfontosabb az unitáriusok nyomdája volt, írja a korszakot jól ismerő Mihail Kiss.²² Az ötlet, hogy nyomdát alapítson a birodalomban és ezzel beírja magát a történelembe, valószínűleg a szülőföldről származik. A történelmi körülmények kezére játszottak, hiszen bár jóval korábban már volt könyvnyomtatás a

17 Fikret Saricaoglu-Coskun Yilmaz 2009. 121. p.

18 Fikre Saricaoglu-Coskun Yilmaz 2009. 55. p.

19 Fikret Saricaoglu-Coskun Yilmaz 2009. 55. p. Nem tudni miért helyezték át a sírját, általában nem háborgatják a sírokat, legfeljebb, ha komoly városrendezési és építési tervek miatt vannak útban.

20 A Mevlevi Kolostor sírkertjében található kb. 70 sír jelenleg is restaurálás alatt áll, ezért a temető csak különleges engedéllyel látogatható. A sírokat megszámozzák és katalogizálják. 2011. május 5-én jártam ott.

21 Necati Gültepe levéltáros szives közlése. Isztambul, 2011. május 4. Bartha J.

22 Necati Gültepe kézírata nyomán. DAMNA 5834-11 adattári számon

Török Birodalomban, de 1483-ban II. Bajezid szultán megtiltotta, majd ezt a tilalmat 1515-ben I. Szelim megerősítette mintegy két évszázadig könyvnyomtatás nélkül volt a Fényességes Porta minden alattvalója. Ez nem azt jelentette, hogy nem voltak könyvek. Voltak. A másoló műhelyekben kézzel írott, a kalligráfiát művészi fokra emelő írnokok keze közül csodálatos vallási, vagy bölceleti témájú könyvek születtek. No és Koránok minden méretben és az írás művészetének minden lehetséges megjelenési formájában. Azonban a 18. századi Török Birodalom sem kerülhette el a reformokat, amiket egyébként az európai kapcsolatok révén maguk a szultáni udvar tanácsadói is szorgalmaztak. Az egyébként a műveltségéről és a reformjairól híres szultán III. Ahmet, a tulipán korszaknak nevezett időszakban maga is mellé állt a nyomda alapításának, az erről szóló engedélyt 1727-ben adta ki. A nyomda ügyének két magas rangú tisztségviselőt is megnyert, Sadrazam Nevsehirlí Ibrahim pasát és Seyhülislám Kirimli Abdullah efendit. Mindez azt bizonyította, a porta számára is fontos volt a nyomda alapítása, mintegy a műveltség jelképének, a birodalom világiasodásának jeleként tekintették. Szükség is volt a magas pártfogókra, mert a modernizálásnak nem volt feltétlen híve minden alattvaló, főként a kalligráfus műhelyekben dolgozó írnokok féltették a kenyerüket, valljuk be, okkal, hiszen igen szép megélhetést jelentett ez a munka az írástudók rétegének. De a haladás elkerülhetetlen volt. A nyomda 1727–32, majd 1740–42 között működött, viszonylag rövid idő alatt, hét év alatt szép munkákat adott ki, összesen 17 féle művet nyomtatott ki, amiből 13 könyv 1727–32 között, 4 pedig 1740–42 között készült. Voltak közöttük bölceleti művek, nyelvészeti témájú, és történeti munkák. Történeti munkái közül a leghíresebb a Muhtar as–Sahah – két kötetes arab–török szótár, amit Vankuli szótárnak is neveznek. Ennek egy szép példánya, amit a szultán számára készített, aranyozott díszítéssel (és egy másik, köznépi használatra szánt) megtalálható egy antikváriumban Isztambul Galataszeráj városrészében. A teljes Mütefferika életmű pedig a Nemzeti Könyvtárban sorakozik. Az első könyvek 1000–1200 példányban jelentek meg. Különösen nagy érdeklődésre tarthatott számot a legelső könyve, a *Risâlle-i Islâmiyye*, amit 1710-ben nyomtatott, s amelyben az a kevés személyes adat, amit tudhatunk róla, megtalálható. Az iszlám felvételének, a valláshoz való viszonyát írja le.

A Kátib Celebi-nek a tengeri háborúról írott műve, amely 5 gyönyörű rézmetszetes térképet is hoz. 1730-ban orientalisztikai témájú könyveket is nyomtatott, a Tercumen tarihi sey yah, az 1720-as afgán, perzsa háborúról szóló könyvet. A történeti munkákban, különösen érdekesek a haditechnikáról szóló illusztrációk, városok, védművek támadási tervének rajzai, ami a kor haditechnikáját kutatók számára még ma is tart meglepetéseket. A hadművészetről szóló munka a nyomda kilencedik kiadványa volt 1732-ben, I. Mahmut szultánnak ajánlotta. Nyugat-India története (*Tarihi Hindi Garbi*) különlegessége az, hogy egy Ptolemaiosz Klaudiosz utáni csillagászai térképet is közöl. A csillagászat az Oszmán Birodalmon belül igen fejlett volt, mondhatni a mindennapok részévé vált, hiszen a Ramazán idején fontos volt a Nap lementének pontos meghatározása, a böjtöt akkor törhették meg, amikor a Nap lebukott a horizonton, egy perccel sem előtte, s enne kiszámításához pontos csillagászati és matematikai ismeretekre volt szükség. Különböző városokban és a Birodalom különféle részein ez természetesen más-más időpontban következett be. A

hajózás, nemcsak a haditengerészet miatt, hanem a fejlett és igen kiterjedt kereskedelmi hajózás miatt is a jó csillagászati térkép minden kincsnél többet ért, hiszen a tájékozódás szintén a csillagok állása alapján történt. Történeti nyomtatványai között kiemelkedően fontos a közép-ázsiai bálvány és hódító, Timur Lenk története, ami *Tárihi Timur gürgán* címen jelent meg. A *Tárihi Misrilcedid* az ó és új Egyiptom történetét mutatja be. Ugyan-ebbe a vonulatba sorolandó a *Kalifák rózsakertje* című munkája, ami Bagdad történetét írja le.

A történeti munkákon kívül nyelvészeti könyvek, szótárak is kikerültek a nyomdából. A franciák különösen pártfogolták és nyilván anyagiakkal is segítették a nyomda működését. Nekik szánta a *Grammaire turque* című török nyelvkönyvet, korabeli politikai segédletnek számíthatott az *Usulühi kem finizamilümen* című könyve, ami a népek kormányzásához való alapvető ismereteket közli. Latin forrásokat is szívesen használt munkáihoz, a *Füyüziati miknatisiyye* a mágneses kisugárzásról szóló, 23 levélből álló tudományos ismeretterjesztő munka.

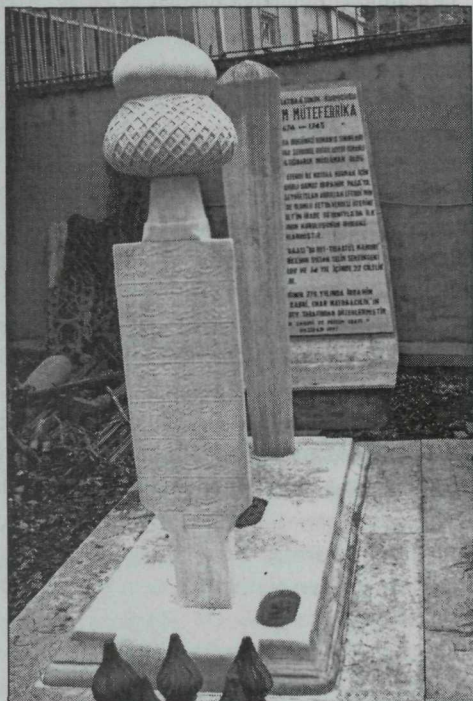
A leghíresebb és mondhatjuk legnépszerűbb könyve a *Cihanüma*, amely a világ földrajzában igazítja el az olvasót. Arab, perzsa és latin műveket használt forrásként a mű megírásához.

Ibrahim Müteferrika munkásságának második szakaszában egy történeti sorozatot indított, aminek első kötete a *Tarihi Rasit*. Szerzője Mehmet Rasit Efendi, birodalmi történetíró volt. Voltaképpen a kortársak számára foglalta össze az Oszmán Birodalom történetét. A sorozat befejező kötete a *Tarih i Celebizáde* 1721–1741 között született Seyh Asim Efendi tollából. Az Ahvali gavazat der diyari Bosna című történeti könyv szerzője Omer Efendi, az 1736–39-es boszniai háborúról ad leírást. Az utolsó ismert nyomtatványa egy kétkötetes perzsa nyelvkönyv melynek szerzője Suuri Hasan Efendi, címe: *Kitabi lisanül Acem*.

Amilyen nagyívű volt Ibrahim Müteferrika politikai pályája, olyan a művelődéstörténet terén elért sikere is. A könyvkiadó és nyomdász egyben, akkoriban nyilván nem vált el ez a két terület egymástól. Olykor szerzőként is beírta magát a könyvészet történetébe. Hálás neki az utókor. Egy tartalmas, különleges kalandokkal teli pálya ért véget 1747. február 6-án. A törökök csodálatos módon adóznak emlékének. Isztambulban két szobra áll, egyik a Könyvbazár által ölelt téren (Sahaflar Çarsisi), a másik az Aranyszarv öböl mellett a Bindirdirek téren. Rodostó emlékparkot nevezett el róla, amelyben a székelyek szép ajándékként fából készült egészalakos szobor emlékeztet az egykor élt törökké lett kiváló magyar emberre, aki a könyvnyomtatás révén műveltséget vitt a török földre.

Ibrahim Müteferrika szobra Isztambulban

*Ibrahim Müteferrika sirja
a derciskolostor kertjében*

Irodalom

- Bartha Júlia:* Lále. Hagyományok a mai török társadalomban, az emberélet fordulójának Népszokásai. Szolnok, 2006.
- Berkes, Niyazi:* İlk Türk matbaası kurucusunun dini ve fikri kimliği Belleten, c.26. 1968. 715-737. p.
- Clauser Mihály:* Az első török nyomda magyar vonatkozása. In. Könyvtári Szemle. 1935. 12. sz. 94. p.
- Fikret Saricaoglu-Coskun Yilmaz:* Müteferrika. Basmacı Ibrahim Efendi ve Müteferrika matbaası. Istanbul, 2009.
- Hopp Lajos:* Ibrahim Müteferrika In: Magyar Könyvszemle, 1974. 1-2. sz. 126-131. p.
- Horváth J. József:* Ibrahim Müteferrika Magyarországon In: Török Füzetek. 2003. 1. sz. 11-12. p., 2003. 2. sz. 11-12. p.
- Horváth J. József:* Ibrahim Müteferrika Magyarországon. Ponticulus Hungaricus - 2004. VIII. évfolyam 1.szám január forrás:
<http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/limes/muteferrika> (2011.01.25.)
- Kâmuran, Solmaz:* Macar Tefrika-i Müteferrika Istanbul, 2010.
- Karácson Imre:* A sztambuli mecset magyar vonatkozású kéziratai. In: Századok 1911. 3. sz. 196-199. p.
- Karácson Imre:* A Rákóczi-emigráció török okmányai. Bp., 1911.
- Kós Károly:* Ibrahim Müteferrika (Írtam és részben törökből fordítottam.) Hármaskönyv. 1969. 49-58. p.
- Lampért Géza:* Az első török nyomdát magyar ember állította fel 200 éve. In: Pesti Hírlap Vasárnapja. 1929. február 24. 12-13. p.
- László-Bencsik Sándor:* Nagy magyarok idegenben. Bp., 1971. 16-23. p.
- Matuz József:* Az Oszmán Birodalom története. Bp., 1990.
- Necati Gültepe:* Ibrahim Müteferrika (D.1674 ö.1747) İlk Türk matbaasının kurucusu, yayimci, Osmanli devlet adami ve aydini. 2011. (Kézirat. Lelőhely Damjanich János Múzeum Néprajzi Adattára 5834-11 sz.)
- Szabó-Pap László:* Ibrahim Müteferrika. In: Élet és Tudomány 1973. 3. sz. 129-132. p.
- Tóth Mária:* Gecmisten günümüze resimlere türk haritacilik tarihi. Ankara, 2004. (Könyvismertetése)

Rideg István

A mítoszteremtés vágya Barbaricum–Karcag múltjából

– avagy egy népmonda négy feldolgozása

Györffy István: *A lőzérhalmi eset* (1906), Szűcs Sándor: *Bengecsek halma* (1944),
Körmendi Lajos: *Bengecseg* (2001); Makra Sándor: *A szolnoki bég vérdíja* (1972)

Körmendi monda-mese-történetgyűjteményének, *A táltos kincsének* (2004) egyik alapkérdése, hogyan lehetne mítoszt teremteni Barbaricum–Karcag múltjából: hogyan lehetne művészi erővel felnagyítani a közösség cselekvéseit a múltban. Hogyan lehetne megindítani a kunok történeteiről való gondolkodást? Körmendi tehát 2001-től kezdve felfrissíti, kiegészíti, modern eszközökkel korszerűvé, élvezhetőbbé teszi a hagyományt. Sem a koncepciójával, sem a nyelvvel nincs hiba. Körmendi a mai kun emberekhez, gyerekekhez szólóan ír modern, jó stílusú és hasznos, a helyi közösséghez kapcsolódó elbeszéléseket.

Maga mondta Elek Györgynek 2004 augusztusában, amikor Berecz András ének- és mesemondó bemutatta *A táltos kincset* a karcagi városi könyvtárban: „*van, aki fontosnak tartja azt, hogy a számára minden alapvető élményt nyújtó szülőföldet írásaiban is megörökítse (...) Ennél fogva szívesen vettem az önkormányzat ösztönzését, hogy a mondákat, meséket írjam meg most, és ne mondjuk tíz év múlva (...) Úgy gondolom, A táltos kince történetei sajátos világot rajzolnak fel a kunsági, pontosabban karcagi életről.*”¹

A kötet 30 története élén a török–tátár világ három költőiesített mondája áll: a *Bengecseg* (2001), a *Mákos Balázs* (2001) és az *Apavára* (2001). Körmendi népibb, költőibb, közvetlenebb, életesebb bojtárfattyút, Mákos Balázst, Klárát teremt, mint néprajztudós elődei és példaképei: Györffy István, Móra Ferenc, Szűcs Sándor. Mert ha elődeinket jobban látjuk, talán magunk szerepét és a jövőnket is jobban látjuk. És a mítosz a legalkalmasabb arra, hogy megmutassa, ki a jó és ki a rossz.

Ami a Bengecseget illeti, ugyanazt az 1735-ben már ismert népmondát dolgozta fel Györffy István (*A lőzérhalmi eset*, 1906), Szűcs Sándor (*Bengecsek halma*, 1944) és Körmendi Lajos. Mindhárman lebilincselően.

Györffy István írása tárcaszerű, szemléletes, olvasmányos. Megtartja a népi előadó romantikusan színező mesélőkedvét, és a mikszáthi anekdotikus humorra emlékeztető módon adja elő az érdekes történetet.

„A Lőzér halma alatt agyonvertek egy törököt.” Ezzel a hatásos felütéssel kezdődik a monda. Azonban csakhamar csevegő hangnembe vált át a szöveg. „A töröknek is török voltán kívül az volt a hibája, hogy valami jóféle arab ló fickándozott alatta.” S így a végzete „két karcagi gulyásbojtár volt.” „Lőzér halmánál megcsípték (...) egy hajítófa halántékon találta és holtan bukott le lováról.” Tapodoz a neve.

1. Elek György: Könyvbemutató a városi könyvtárban. A táltos kince. Karcagi Hírmondó. 2004. augusztus 19. 4. p.

A humor átszővi az egész Györffy-írást. „Karczagon cifra lakodalom van. A nemzeti tanácsot táncoltatják. Maga Izmail húzza a nótájukat. A nemes város akkor sem állott valami serény adózó hírében, mert külön levelet küldött neki a bég. A kun ember akkor is csak olyan volt, mint most. Nem hitte, hogy személyesen eljönne Izmail. Pedig hát úgy történt. Már Turgonyban felingerelték valami panasszal, aztán meg egy nap alatt evickélt át Karczagra a Karajánoson. Olyan volt, mint egy öntött ürge, mikor Karczagra betoppant kíséretével.”

Györffy aránylag kevés párbeszédet használ. Humora lakonikus. Még a ravasz karcagi bíró, Karacs Péter nevét is humorban pácolva ismerjük meg. „Ha már Péter gondol valamit, az csak jó gondolat lehet (...) Odavezetik őket a hullához. –> Ki ölte meg ezt az embert? <–> Nem tudjuk < (...) >A határ a Lőzér halom teteje. Ettől nyugatra kezdődik a határ.<> Hát melyik falué ez a föld, ahol a vitézem elesett?<> Ladányi határ<–> mondja a bíró.” Ebben a török világban még a gyarlósággal vegyes furfang is érdem, ha a karcagi közösség érdeke úgy kívánja. „El voltak készülve rá, hogyha Ladány magáénak nem vallja a határt, akkor az egyik esküdt Nádudvarénak vallja. De bíztak a szomszéd kapzsiságában. Reggel már ki is állította a ladányi tanács a levelet, melyben pecsétjével és aláírásával bizonyítja, hogy a karczagi tanácsnak igaza van, a határ az övék.” Így aztán Izmail bég Ladányon vette meg a vérdíjat. A török világ után aztán „Valóságos kis csaták folytak le a peres határreszen, egymás nyáját erőszakkal elhajtották, egymás pásztorait kölcsönösen agyonverték (...) végre is aztán a kunoknak adott igazat a törvény, mert a nádor volt a főbírájuk.”

Mikszáthosan bölcs a Györffy-írás befejezése is, jelezve, hogy idővel lecsillapultak a kedélyek. „Így dőlt el a nagy per, mely közel nyolcvan esztendeig tartott, mely egy török halálával kezdődött, de sok magyar pénzbe és vérbe került./ Régen volt. Már-már a monda ajkán is lassan-lassan elnémult e történet, csak az öreg molyette, fakó vallatási jegyzőkönyvek szűkszavú feljegyzései őrzik tovább.”² Györffy észreveszi, hogy az elkezdődött legendásítás félbemaradt.

A monda másik változatát – amely arról szól, hogy „miért hívják ezt a dombot Bengecsek halmának” – Szűcs Sándor dolgozta fel. A *Bengecsek halma* című novella rövidebb, mint a Györffy-írás, s jóval hatásosabbak benne a párbeszéddek is. Ám a néprajztudós precízsege még szükségesnek érzi dokumentálni a novella műfajához már kevésbé illő mondamondók neveit is. Az egyik „egy karczagi öreg juhász, Demeter István”, a másik a ladányi származású „Fekete Balogh János – egy fehér hajú, fehér bajuszú öreg csász.”

Szűcs Sándor már másként hallja a mondat, mint Györffy. Másként is írja meg. Nála kibővülnek az események. Nem is karczagi, hanem szoboszlói bojtárok voltak a törökpusztító tettesek. Györffynél még több a bűn: a gyilkosságban is és az átverésekben is bűnösök a karcagiak. Szűcsnél csak a törökök és a ladányiak átverésében.

---

2. A lőzérhalmi esetet Györffy István saját bevallása szerint még gyermekkorában hallotta Bakó Bálint karcagi lakostól. Valószínű, hogy az ecsezugyi tanyájukban, ahová tanulmányi nehézségei miatt az apa kivette a fiát az első gimnáziumi osztály után, és paraszti munkát végeztetett vele. A tárcaszerű feldolgozás 1906-ban jelent meg a Nagy-Kunság című lapban. Györffy István: Nagykunsági krónika. Karcag. 1984. Jegyzetek. 29. (137–138. p.), Bellon Tibor utószava: 146. A lőzérhalmi eset. 49–54. p.

A szolnoki Sásvár bég (és nem Izmail) elégedetlen azzal, hogy a szoboszlóiak az évi adójukon felül „csak tíz darab szép címeres marhát” küldtek neki ajándékkul. Ezért bosszúból megbízza Bengecseket, a harácsolásban gyakorlott cseribasit: „hozd el nekem azt a gulyát, amelyiket ez a sötét két vénség az angyalházi legelőn felejtett!”. Bengecsek és tíz marcona szpáhi „Angyalházapusztán közrefogtak néhány bojtárt, és elindítottak velük egy jókora gulyát.” A Hortobágy karcagi gázlójánál, a Fullasztónál az egyik szoboszlói bojtár és társai rámennek a törökre. „A hosszú és súlyos ónos fákkal nyergükből levert, fülig sáros törököt a mocsárba taposta a lármától megriadt szilaj gulya.” Bengecsek megfutamodott, de „A halom tetején utolérte az egyik bojtár fickó,” és bezúzta „a koponyáját a hosszú ónos fa nehezebbik végénél.” Itt pillantotta meg, a halom tetején, Bengecsek hulláját Sásvár bég. A határ letagadásának lényege ugyanaz, mint Györffynél, csak Szűcs Sándor több párbeszédet ír.

A karcagi ravaszság Szűcs Sándornál is bocsánatos bűn: „már szidták, huncutolták a karcagiakat, de fizettek, mert muszáj volt. Bezzeg birtokba is vették a drága áron szerzett legelőföldet, annyi gulyát, nyáját hajtottak rá, amennyi csak ráfért (...) Amikor a törököt kiverték az országból, a karcagiak pert indítottak a visszaszerzéséért, és ők is járatták jószágaikkal.”

A virtus meg egyenesen érdem Szűcs művének belső világában: „ha a karcagiak és a ladányiak legeltetés közben találkoztak egymással, akkor istent emlegetve megmarkolták a táblás rézfokos nyelét. Amelyik fél gyengébbnek bizonyult, annak >vérét felnyalta a kutya a gyepről< – mint mondták.”

A leglényegesebb különbség Györffy és Szűcs feldolgozása között az, hogy Szűcs Sándor a „százados per” lezárását erőteljesebb dikcióval oldja meg, mint Györffy. A kun szabadságjogokat érvényesítő nádori beavatkozást Györffy éppen csak említi. Szűcs viszont nagy művészi erővel dolgozza ki a novella zárlatában.

Annak ellenére, hogy mindkét elbeszélés igen élvezetes, Szűcs Sándor jókai és mikszáthos hagyományokat folytató légkörteremtő íráskészségét erőteljesebbnek érezzük, mint Györffyt.

„Az nem lehet, hogy a perlekedő feleknek egyaránt igazuk legyen! – Nagyságos nádor uramnak is igaza van – bölintott a bíró, megértvén, hogy melyik félnek lehet csak igaza.

A peres földet így csatolták vissza a karcagi határhoz. A ladányiak nehezen és csak sokára, nemzedékek váltakozása után törődtek bele a bíróság ítéletébe. Azt a dombot azonban ők is Bengecsek halmának mondják, nehogy elfelejtődjék annak a töröknek a neve, aki a halálával olyan galibát okozott, amibe késő unokák feje is belefájdult.”³

Körömdi novellája, a *Bengecseg* először a Magyar Naplóban jelent meg 2001-ben (jan.– febr. – márc. 18–21.).

Körömdi Lajos művészi céljainak elérése érdekében meglehetősen szabadon kezeli az 1735-ös mondát, éppen úgy, mint az ókori görög drámairók, Aiszkhülosz, Szophoklész és Euripidész is a mindenki által közismert thébai mondakört. Csak az a dolga, hogy szabadon és másképpen értelmezve korszerűsítse a cselekményt és a jellemeket, hogy a korához szóló legyen a hagyomány.

3. Szűcs Sándor: Régi magyar vízivilág. Magvető Kiadó. Bp. 1977. Bengecsek halma. 130–136. p.

Körmendi a novellája előtti rövid vignettában közli a legfontosabbakat. „*Bengecseg: határrezs Karcag keleti részén. Először egy 1720 körüli asszonyzállási határperben említik (...) Kun eredetű szó, jelentése: örököske. A Bengecseg-halmot rizstelep építése miatt elhordták.*” Becsülettel megemlíti a hely jelentőségét: „*A vízszabályozás előtt e halom mellett folydogált a Hortobágy, melyen itt volt egy gázló, s ezért a területért hosszú határpercek folytak Karcag és Püspökladány között. Ma Karcaghoz tartozik.*” Tisztelettel említi meg a nagy elődök munkáit. „*Szűcs Sándor Régi magyar vízvilág című könyvében ír erről és a halomhoz fűződő mondáról Bengecsek halma címmel. Györffy István a monda egy másik változatát dolgozta fel A lőzérhalmi eset című művében.*”

Körmendi már nem tapad olyan tudósi makacssággal a kunsági–karcagi rekvizitumhoz, mint Györffy és Szűcs tették, ezért kivirágoztathatja a Bengecseg-motívumot. Tudja, hogy „*a 13. században Magyarországra betelepült kunok török népek számitanak.*”⁴

Bengecseg nevének jelentése – Örököske – Körmendi novellájában kapja meg a legnevesebb jellemet. Uj Péter *Zádor és Ágota* (1828) című széphistóriájában Bengecseg még Zádor túrkevei vitéz áruló szolgálja, aki pénzért akarja megmérgezni urát. Bengecsek Szűcs Sándornál török vitéz, akit a szoboszlói bojtárok ölnek meg. (Írtuk: Györffynél Tapodoz cselebi volt a megölt török neve.) Körmendinél viszont ő egyenesen az a bojtárfattyú, aki megöli a törököt. A törököt, akinek Körmendi nem is ad tulajdonnevet: ő csak „*A hóka lovon ül durva arcú pogány*”, „*a drabális pogány*”, „*a nagy dahó pogány*”, „*A hatalmas termetű török*”. Már ez is egyfajta népi szemléletű indulati ítékezés, deperszonalizáció: megfosztani valakit a nevétől, még nevet se érdemeljen. Mert sokkal fontosabbak az ellen-szenves tulajdonságai, mint a neve.

Már látjuk: Körmendi felhasználja az eddigi feldolgozások előnyeit. Györffytől elfogadja, hogy „földi”, tehát karcagi legyen a törökpusztító, mert jobban tetszik neki a györffys kun öntudat. Szűcstől (s egyben Györffytől) elfogadja, hogy „szolnoki” legyen a bég, de Szoboszlót felcseréli Debrecennel, hogy nagyobb távlatot adjon a nagykunsági eseményeknek. Szűcsnél a szoboszlóiakra gerjedt haragra Sásvár bég, mert „csak tíz darab szép címeres marhát” küldtek neki ajándékba. Körmendinél „*Szolnok várában Mehmud bég fogadta a Debrecenből hozott harácsot*”. Látjuk, Körmendi merészen kicseréli a bég nevét: Izmail vagy a magyaros hangzású Sásvár helyébe Mahmudot ír. Körmendi bátran változtat a helyszínen. Amíg Györffynél Izmail bég még a határban, a Lőzérhalmon vert sátrat, Körmendinél Mahmud bég már egyenesen a község szívében, a főtéren. Körmendi feleslegesnek ítéli meg a nádori (rex ex machina) beavatkozást, mert a történetet nélküle is „fel tudja emelni.” Körmendi is névtelenül hagyja a karcagi bírót, akárcsak Szűcs Sándor. Annak ellenére, hogy novellájában a bírót kapja a legnagyobb szerepet. De Körmendi ezzel a névtelenséggel őt nem lefokozza, mint a törökkel tette, ellenkezőleg, a bírót névtelenségével kitűnően általánosít, szinte azt szuggerálja, mind ilyenek voltak a karcagi bírók. S hogy a bojtárfattyúnak neve van, az nemcsak azt jelenti, hogy az író költői meggondolásból napfényre hozza ezt a gyönyörű nevet, hanem azt is, hogy a népfít kiemeléssel erkölcsileg egyenrangúvá teszi az előljárójával, a város első emberével.

4. A pusztai fiai. Kazak költők versei Körmendi Lajos fordításában. Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 1996. Körmendi Lajos: Kalandozás a kazak irodalom történetében. 55. p.

Körmendi remekében először a nyelvi bátorságot emeljük ki mégis. Az író 53 ízes „kun tájszót” emel be a szövegbe. (Mellesleg: az ő novellája a leghosszabb terjedelmű.) A népi életmód, a népi viselkedés jellemzésére szolgál ez az archaizálás. A hangulatemelő, dúsitó tájszavak java része ugyan más helyeken, településeken vagy akár általánosan is ismert, de van közöttük néhány, amelyik inkább csak a „rétes vízivilág” pásztorembereinek életmódjához kötődik. Mint például a „*karimás kása*” (főtt köleskása tejjel leöntve), „*fűaljt gyűr*” (a mezőn feje alá gyűri a szűrét), „*sappog*” (tehetetlenül jön-megy), „*laponyag*” (a környezetből alig kiemelkedő hely, enyhe domborulat), „*dahó*” (durva, értetlen), „*kacabajka*” (munkában használt kiskabát), „*csetkása*” (vizinövény), „*fikós*” (olyan tojás, amelyben már kismadár van), „*csorbacsík*” (csikófogait kihullatott kisgyerek), „*tögyellik*” (nagy esőfellegek gyülekeznek), „*kutyaguránc*” (önfejű, makacs ember, akit nem lehet meggyőzni). Aztán: a törökök természetesen törökül beszélnek. (Körmendi magyar mondatait dr. Bartha Júlia orientalista fordította törökre.)

Ezért aztán nem véletlenül, így, az *Elfelejtett szavak a krónikás tenyerén* címmel ír recenziót *A táltos kincseről* Kocsis Csaba a Bárkába. Azt írja: „Az egyre fogyatkozó tájnyelv féltő őrzője, a Nagykunság jelenkori krónikása, a Karcagon élő Körmendi Lajos.”⁵

Németh István Péter pedig a *Kunkék éjek ölelése* című recenziójában hozza többször is szóba, szeretettel, az író nyelvi leleményeit. „A Bengecsegről és Mákos Balázsról szóló szöveg – a kötet elején – igazán virtuóz. Maga a két történet is érdekesítő, akár a többi elkövetkező, ám ahogy elmondja az író, az az igazi stílusbravúr. A magyar népnyelv nagykunsági tájszavai keverednek itt a hajdani török mondatokkal.” „Ha az angol, francia, német ect. műfordítók anyanyelvükön meglelik a sappog, laponyag, bakafántos, dahó, csetkása, csorbacsík, kukorifia, istenvilágubtig, kutyaguránc, bőrsák, köce, kóducsipa, vaszka szavak közelítőleg pontos megfelelőit, akár körülírásait, bizony mondom, a kíváncsiak majd olyan kalauzt vehetnek a kezükbe, ami a Nagykunság szellemi és lelki térképének újonnan színezett, de hű nyomatát tartalmazza. A táltos kincse a magyar olvasók számára pedig a megbízható gyönyörűség. L. Ritók Nóra borítórájával és illusztrációival jó kézbe venni e kötetet.”⁶

A nagykunsági, karcagi tájnyelvről Körmendi így nyilatkozik Elek Györgynek: „*Úgy gondolom, a tájszókészlet a magyar népnek nagyon nagy kincse, ami már teljesen feledésbe merül, mert az új nemzedékek jórészt a gagyin nőnek fel. Úgy gondolom, ha csak néhány gyereket vagy fiatalabb felnőttet megfog egy-egy szó a régi kunsági népnyelvből, már akkor is érdemes volt használni őket.*”

Körmendi megtartja a szerkezet konvencionális hármasságát, de ezen belül friss, élénk mozzanatokból építkezik. Miközben költőien megszemélyesíti a tájelemeket. Ember és táj paralel módon mozognak, de nem csak hangulati színezésről van szó, annál sokkal több történik, mert a tájnak kifejezetten emberarca van. Szokványos meseszerűség lenne ez? Nem. Szepes Erika a *Mifelénk* elemzésekor már felfigyelt rá: „Körmendi, teljesen egyedülállóan a líránkban, alakká változtatja az érzést.”⁷ Hasonlóan kivetítés történik itt, a

5. Kocsis Csaba: *Elfelejtett szavak a krónikás tenyerén*. Körmendi Lajos: *A táltos kincse*. Bárka. 2005. 1. sz. 116. p.

6. Németh István Péter: *Kunkék éjek ölelése*. (Körmendi Lajos: *A táltos kincse*) Napút. 2004. 8. 3, 5. p.

7. Szepes Erika 2006. június 6-án előadást tartott Karcagon a Városi Csokonai Könyvtárban Körmendi Lajos rejtett és vállalt vallomásai címmel. Ott hangzott el ez a megállapítás.

novellában is, mint az említett versfüzérben, csak itt nem az emberalakba, hanem a természeti, illetve tájlelembe történik a vetítés. Ebben a remekműben az emberi érzés expresszionista módon vetül ki a tájba, és ezt az ember lelkiállapota alkotta tájat látja az ember (illetve az olvasó). Körmendi tája itt, – de a *Mákos Balázs* és az *Apavára* című novelláiban is – úgy viselkedik, mint az ember. Körmendi tája aktív, erőteljesen hangsúlyoz, sőt: helyenként összegez. Körmendi említett novelláiban a természet emberként éli meg az emberrel történő eseményeket, és mivel ez a táj kun táj, mindig segít a kunoknak, mert ő is ellensége a töröknek (az *Apavára* esetében a tatárnak). Egészen zseniális megoldás: a szél menekül, a szél figyelmes, a nap együtt érző, a szél fél, az ég veszélyt jelez. „*Elinalt a szél, mint aki begazolt.*” „*Csak a szél karattyolt naphosszat, ők meg sem szólaltak.*” „*A nap felpislantott az ég alján, aztán – mint aki nemszeretem dolgot lát – gyorsan egy felhőt húzott az arca elé.*” „*Nyomukban nyugtalanul sappogott a szél.*” „*A szószátyár szél felkapta az imát, s repítette a pásztorok felé.*” „*Felfortyant a drabális pogány, előkapta a handzsárt, s úgy ordított, hogy még a nádas is farolni kezdett.*” „*A felrezzent szél riadtan eliszkolt a mocsarak felé.*” „*A távolban felmordult az ég. / – Tögyell – nézte az ég alját Karcagújszálása első embere.*”

Körmendi a nagyon szépen és következetesen végigvitt párhuzamos vágásokkal (amelyek az ember és a táj szimbiózisát mutatják), a filmszerű felvillanásokkal jellemzi is a történetbeli cselekvéseket. Rögtön értékeli. Ez a módszer sajátos balladás hangulatot tud kölcsönözni az eseményeknek. Belelátunk a tájba, benne látjuk az embereket a tájban, de belelátunk az emberekbe is. A novella szerkezete is gyorsan pergő, filmszerű.

Első részében összefonódik az expozíció és a bonyodalom. Azt látjuk, az író a tájra testálja azt, amit a debreceniek éreznek Szolnokon, a török előtt. Expresszionista áttétellel a táj kommentál. (Az egyszerűsítés kedvéért nem idézzük a török nyelvű mondatokat.)

„*Szolnok várában Mahmud bég fogadta a Debrecenből hozott harácsot.*

– *(Csak ennyit hoztatok, kutyák?) – ordította.*

Elinalt a szél, mint aki begazolt.”

A bég hamarosan parancsba adja a katonáinak: „*(Hozzatok ide a Hortobágyról, amit ott találtok!)*”, „*Útközben szedjete össze pásztorokat, majd ők idehajtják!*”

A novella második része – a cselekmény kibontakozása és a tetőpont – hat jól elkülöníthető mozzanattól áll.

Az első jelenet az öreg számadót és bojtárát, Bengecseget mutatja be az emberarcú természet közreműködésével. A szél, a zápor, a felhők, a hold, a nap úgy cselekednek, hogy teljes szinkronban vannak az emberekkel. Ebben a harmóniában „emberként” karattyol a szél, őgyeleg a hold, a nap ódalog. Mert itt minden a kunok által humanizált.

„*Csak a szél karattyolt naphosszat, ők meg sem szólaltak. Ették a karimás kását, nézték egy kicsit a tüzet, aztán fűaljt gyürtek, lefeküdtek.*

Zápor kerekedet, de hamarosan elvonultak a felhők.

Girhes hold őgyelgett az égen.

Az öreg felneszelt álmából. Fülelt.

A nap olyan kényszeredetten készült fölkelni, mint a fáradt pásztor, ha megrugdossák a talpát: még előódalogni sem akaródzott neki.

– Talpra, hé!

Bengecseg felpattant, s csak akkor engedte le az ólmos botot, amikor megbizonyosodott róla, hogy a számadója áll előtte.

A tapasztalt öreg pásztor a lódobogásról meg tudja állapítani: lovasok jönnek, és azt is, hogy pogányok, sőt: hogy nyolcan vannak. Hogy mit éreznek a pásztorok, azt a táj közli, hüen, velünk. *„A nap felpislantott az ég alján, aztán – mint aki nemszeretem dolgot lát – gyorsan egy felhőt húzott az arca elé.*

A második jelenet a harácsolni indult szpáhik nehéz haladását mutatja a sárban, majd segélykérő imájukat. Őket „látva” a „kun” szél előbb aggódik, majd készségesen segít a pásztoroknak. *„Nyomukban nyugtalanul sappogott szél.”* (A lábjegyzet szerint tehetetlenül jött–ment.) *„A szószátyár szél felkapta az imát, s repítette a pásztorok felé.”* Vagyis: a szél jelzi a törökök jöttét. Az író így érzékelteti azt, hogy a pásztorok igen éberek.

A harmadik mozzanatban a törökök már megparancsolják Bengecseknek, menjen velük. A számadó undorral szól a magyarul beszélő bice „törökhöz”. *„– A pogány kutyája lettél, hékás? – kérdezte az öreg.”* Bengecsegnek nincs ínyére éhomra menni. A bice fordít, és a drabális pogány ordítására megijed a nádas, megijednek a kutyák, csak a számadó és a bojtárfattyú nem. Itt az író kivételes lehetőséggel él: az egyik tájelem (a nádas) az emberekkel ellentétesen viselkedik. A másik tájelem viszont (a nap) éppen olyan kelletlen, mint Bengecseg.

„Felfortyant a drabális pogány, előkapta a handzsárt, s úgy ordított, hogy még a nádas is farolni kezdett.

A komondorok farkokbehúзва inaltak el.

– Eriggy! – morogta az öreg.

A bojtárfattyú hosszan kászálódott.”

„A nap, mintha nem kéne haladnia, lassan lebzsel az égen.”

A negyedik jelenet sorsfordulás. Már Ladány felől jönnek visszafelé a Hortobágyról harácsolt gulyával. A gázlónál Bengecseg – hiszen neki van jobb helyismerete – súg valamit a többi legénynek (van közöttük „ladányi bojtárfattyú” is). Bengecseg előbb a bice magyart öli meg, utána a hatalmas termetű törököt. Az író gazdaságosan, művészi sűrítéssel dolgozik, itt sem a tettet részletezi, hanem a tett elkövetésének körülményeit, a helyszínt, a táj adottságait.

„Itatás után megindították a gulyát a halom felé. Függyönt vont köréjük a felvert por.

Bengecseg a bice magyarra engedte rá az ólmos botját.

– Pogányok kutyája! – sziszegte fojtott hangon.”

„A levegőben kavargó szürke masszából váratlanul bukkant elő Bengecseg, s mielőtt a pogány a handzsárt felemelhette volna, lesújtott.

A tetemetek bevitték a mocsárba, a vízbe lökték, a barmok egy részét keresztülhajtották rajtuk, s a törököket beletaposták az iszapba.”

A gulyát visszafordították a Hortobágy felé. Elégedettek lehetek magukkal, mert még a tájelem változása is ezt fejezi ki. *„A nap mosolygott odafent, mint egy csorbacsík gyerek.”*

Az ötödik jelenet előtt már huzamosabb idő telt el, hiszen már nem kisebb hatalom, mint maga „a Kunság fölött piramiskodó Mahmud” „happárezott” Karcagújszállása főterén.

A MÍTOSZTEREMTÉS VÁGYA BARBARICUM-KARCAG MÚLTJÁBÓL

Ótöle tudja meg a bíró, hogy „a Hortobágy folyónál, de már az innenső oldalán, agyonütöttek néhány törököt, egynek meg is találták a holttestét.” (Ne felejtjük, nyolcan voltak, de a bíró nem tudja a számukat.) A veszedelmet, a drámai feszültséget a következőképpen érzékelteti a széljárás változása.

A máskor izgága szél most a nagy fa alatt heverészett álmatagon. Öblös karosszékében szuszogva bóbiskolt a bíró is. A súlyos, ázsiai nyugalmat velőtrázó kiáltás törte meg.

„– (Gyere ki, te kutya!)”

„– (Állj elem vagy csóvát vetek a házakra!) – harsogta a pogány vezér.

A felrezzent szél riadtan eliszkolt a mocsarak felé.”

Körmendi bravúrosan teremti meg azt a lélektani szituációt, amikor a bíró éles esze a „végveszedelemben” életmentő lesz, amikor egyaránt becsapja a kapzsi szolnoki török béget és a kapzsi ladányi magyarokat. (A ladányiak kapzsisága később derül ki.)

„– (Felelj!) – tette a handszárt a nyakára egy katona.

A bíró először csak csak nyefegett, aztán köntörfalazott, majd a türelmetlen béget és a fegyver csillogó pengéjét látva, ijedtében eszébe villant egy gondolat.

– Fizeitünk! – jelentette ki.”

„A Mahmud elégedetten elmosolyintotta magát.

– Fizeitünk, ha mi tettük. De az a terület nem a mienk.”

„– Hanem?”

– A ladányiaké.”

A táj, az ég is jelzi a ladányiakra háritott veszélyt.

„A távolban felmordult az ég.

– Tögyell – nézte az ég alját Karcagújszállása első embere.”

A hatodik jelenet a tetőpont. Amíg az előbbi jelenetben a félelem szülte fufang érzékelése volt az írói cél, itt már a karcagi bíró szellemi, erkölcsi fölényének kifejezése. A ravaszbíró a megtévesztés valóságos arzenálját produkálja. (Az olvasó közben izgatottan várja, hogyan dől el Karcagújszállása sorsa.) A bíró először körülményeskedik, esküdözök, fogadkozik, hogy teljen az idő.

„A bíró várakozás közben szépen kicirkalmazta a beszédét, még istenkedett is a basának, hogy Karcagújszállásán embert ölni!...”

Majd, miután látta, hogy Mahmud bég ügyet sem vet rá, nőttön-nő az önbizalma. Már csipkelődik is. „Még ha török is az illető, ilyet nem szoktunk elkövetni, békés nép lakik erre... – Még a gyanútól is megrökönyödik az ember! – jelentette ki.”

A bíró jól megfontolt közérdekből megalázkodik, hízeleg, miközben azért aggódik, nehogy valamiféle ifjú elhamarkodottság keresztülhúzza a tervét. Végül a hazardírozó ember magabiztosságával neveti ki a béget. Körmendi igyekezett kihasználni a kun figurákban rejlő lehetőséget. Mindezt az összetettséget egyetlen gazdaságos bekezdésbe sűriti.

„A bíró kiókumulálta magában, hogy mikor térhet vissza a futár, s úgy vélte, már nem kell sokáig húznia az időt. Addig is mézes orcával gabszulált, hajlongva gabszulózott a pogány előtt, s magában abban reménykedett, hogy valami vérmes fattyú legalább ezt a kontyos futárt nem tökitette el az úton. Nézte a béget, aki úgy ült a szőnyegei és a párnái közt, mint a szotyos szilva a földön. Elvagyorodott a kurta lábú kun.”

„ – Minek örülsz, hitetlen kutya?
– Hogy megmutatkozik az igazság.”

Miként a bíró, szándékosan cselekszik a természet is. „*Kiléptek a sátorból. Odakint a szél fincoltatta az ördögszekeket. Fürkészték a távot.*” A bíró számítása bejött. „– *Igazat mondtál, kutya! A ladányiak fizetnek – ismételte a tolmács.*”

A novella befejező, harmadik része a megoldás. A győztesen magára maradt bíró fellélegzik, és felszabadultan sommázza a véleményét az önfejű törökről. „– *Kutyaguránc ember ez a Mahmud! – sóhajtotta.*”

S befejezés nagytotáljában előjönnek az emberek, s beszélnek a történeteket. Egyszerre két legenda is születik az ajkukon az eredményes cselvetésekről. Az egyik a fizikai fortély megtestesítőjének, Bengecseg bojtárfattyúnak a legendája. A másik a szellemi fortély megtestesítőjének, Karcagújszállása első emberének, a „köpcös”, „vastag nyakú” bírónak a legendája. „*Egy Bengecseg nevű legényt emlegettek, aki a társaival elaltatott néhány pogányt az egyik halom mellett. Dicsérték a bírót, hogy milyen jól kivágta magát a szorult helyzetből, s ezzel megmentette Karcaghújszállása házait a tüzes csóvákától.*” A népi igazságszolgáltatás rögtön a helyére teszi a dolgokat: a „bojtárfattyúból” „legény” lesz, a néhány törököt pedig nem megölték, hanem eufémiás kifejezéssel „elaltatták”.

A befejező sorok pásztor életformából vett hasonlata, természeti képe a török hatalmas bosszúját sejteti velünk. „*Már tutult a szél, mint valami kelekótya csűrűs. Az égen nagy fekete felhő-konda tolongott. Vihar galázolta a nádast, / Arra keletre, Ladány fele, cudar világ lehetett: csörgött-csattogott a tüzes korbács a tájnak a hátán.*”

Körmendi művészetében pályakezdése óta megszokottan vonzó, magas színvonalú a tájelemek, főleg a szél, a vihar ábrázolása. Nagy empátiával fejezi ki az állattartó kun nép természetlátását. Tudja, a pásztor nép legszebb képei a foglalkozásával kapcsolatosak. Ki mint él, úgy ítél. Erre a kun örökségre már első kötetében, a Barbaricumban (1981) rátaál. A Mifelénk ciklus egyik darabja, (A vihar) így kezdődik: „*Amikor a vidék ködmönén végigvág az égi kancsuka, az embe/-rek már tudják, egy fehér bika csavar egy fekete / bikát a fellegek között.*” Élete végén történelmi regényt tervez. A *Zádor és Ágota földjén* (2004) című regénye első fejezetének végén a kitörő vihar érzékeltetése szintén felejthetetlen. „*Az ég mordult egyet, bömbölni, dúlni kezdett a szél, előbb csak megmozdultak, de hamarosan már vágtaztak a fellegek, s úgy tülekedtek az égen, akár egy bivalycsorda.*”⁸

Körmendi Bengecsegje rendkívül hatásos szerkesztéssel és nyelvi leleménnyel születik meg. Az ő keze nyoma a monda legművészebb, legmarkánsabb feldolgozása.

Nagy bátorság volt Györffy István és atyai barátja, Szűcs Sándor munkássága után ehhez a mondához hozzányúlni. Gondoljunk csak bele: Györffy István a népi írók és Körmendi Lajos előtt is óriási tekintélynek számít. Illyés Gyula szerint – olvashatjuk a karcagi múzeum falán – „A magyar nép tudósa volt. Szeretném úgy is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne.” Váratlan halálakor a népi írók véleményét Szabó Pál fogalmazta meg a Kelet Népében, 1939-ben: „egyedül vívta a magyarság harcát a nemzetnevelés dőbbenetes politikájában”. Szabó Pál idézi Györffy István híres és okos axiómáját is: „A ma-

8. Körmendi Lajos: Zádor és Ágota földjén. Eső. 2004. 3. sz. 34. p.

gyarság nem a test, nem a vér, hanem a lélek kérdése.”⁹ Szűcs Sándorról pedig azt mondja Körömdi Elek Györgynek: „*Szűcs Sándor nagyon veszélyes, mert jól ír, és még most is hatással tud lenni az emberre.*”

Körömdi azonban bízott a koncepciója erejében. Abban, hogy még ő is tud valamit hozzátenni a témához. Nézzük csak: a feldolgozásaikban a szereplők félik a törököt, de le is nézik. Györffynél az elbeszélő narrátor kárörvendően mosolyogja meg Izmail béget, mert öntött ürgeként evickélt át (az Arany János is megénekelte) Karajánoson. Szűcs is a hovatarozás öntudatával ironizál, még ha keserűen is: Sásvár „nem volt hosszan túró ember. Minden hamar kellett volna neki, mint cigánynak a lágy cipó.” De Körömdi is tudja a helyét: nála egyenesen a bíró agyába látunk, aki előbb szotyos szilvának nézi a béget, majd amikor elhárul a veszély ki is mondja róla, amit gondol: „*Kutyaguránc ember ez a Mahmud!*”

Érdekes, mindhárman rejtve hagyják a történet feltételezhető, valós idejét. Elek György feldolgozta Karcag város történelmét. Munkájában azt írja, hogy „1580 nyarán Sehszűvár (>Sasvár<) szolnoki bég portyája végződött kudarccal, Nádudvarnál szenvedett súlyos vereséget.”¹⁰ A novellaidő tehát a 16. század második fele.

Körömdi kunjai Szabó Pál hajdúival rokonok. Körömdi a *Bengecsegen* Szabó Pál *Ahogy lehet* (1962) című történelmi regényéhez hasonlóan azt mutatja fel, hogyan lehet együtt élni a törökkel, a hódítóval. Úgy, hogy mindenképpen megmaradjunk. Ha kell, gulyásfattyúként pásztorfegyverrel, ólmos bottal agyonverni a törököt. Ha kell, bírói ravaszással túljárni mind a kapzsi, erőszakos, bosszúálló török eszén, mind a nyereszkeskedni vágyó szomszédon. Körömdi Lajos írói célja nagyon hasonló a Szabó Páléhoz. Amit tehát Czine Mihály Szabó Pálról írt a történelmi témáival kapcsolatban 1971-ben, az 2001-ben Körömdi Lajosra is érvényes. „Mintha csakugyan biztatásul írta volna Szabó Pál a nagy történelmi változások kinját átélőknek: amely nép a török időket is kibírta, mindörökre megmaradhat.”¹¹

Körömdi Lajos és Szabó Pál írásai a kun illetve a hajdú múlttól abban is megegyeznek, hogy nemcsak a koncepciójuk, hanem a nyelvük is kifejező. Körömdi a neologizmussal, az „édes karcagi nyelv” behozatalával szintén a szemléletbeli különbséget emeli ki, mint Szabó Pál a hajdú mentalitást kifejező nyelvvél (például: „szádorog”). Körömdi szebbnél szebb költői szövegeiben a hősök a kunsági, karcagi tájhaza karakán jellegét erősítik. Körömdi A táltos kincsében hasonlót cselekedett, mint barátja, a kunok szobrása, Györffi Sándor, amikor Magyarakára, a kis-hegyesesbori kunhalom tetejére 1995-ben odaálmodta a Kun emlékhelyet.

Körömdi ugyanazzal a tovább élő-életetett karcagi hazafisággal írta meg a Bengecseget és a többi török-tatár világbeli történetét ebben a könyvében, amit a karcagi kunokban a biharugrai hajdúivadék, Szabó Pál korábban észrevett „(...) Karcag >a világ közepe< (...) s ráadásul: ezek a Kunok! Méghozzá a Nagykunok. Györffynek ismered a könyvét, nyilván. Egy kicsit >elromantizálta<, de akik a valóságot tudják, azoknak kedvesebb így.”¹²

10. Elek György: Várostörténet ötvenkét tételben. Karcag város története 1506-1950 között. Karcag. 2008. 32. p.

11. Czine Mihály: Szabó Pál alkotásai és vallomásai tükrében. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1971. 255–256. p.

9. Szabó Pál: Györffy István és a nemzeti művelődés. Kelet Népe. 1939.

12. Szabó Pál levele a szerzőhöz. 1965. november 2.

Végezetül, az igazság kedvéért, megjegyezzük, hogy a mondának van még egy negyedik feldolgozása is. Makra Sándor türkevei születésű református lelkész 1972-ben adta ki történeti regényét az ifjúság számára. A címe: *A szolnoki bég vérdíja*.

A regényben 1562-ben ígéri meg a karcagújszállási Pethő Bálint számadó, hogy visszafogadja a volt bojtárát, Vastag Lackót, aki mellesleg táltos is, mert a jobb lábán hat ujjja van. Szolnokon Szegedi Kis István raboskodik. Váltásdíjához Pethő Bálint számadó juhász és a bojtára, Vastag Lackó is hozzájárul. 1563-ban Ballaszentmiklóst (Törökszentmiklós neve) 150 főnyi paraszt megostromolja, de Baj aga és Sehsuvar janicsárjai lemészárolják őket. (Sasvárból Baj aga csinált janicsárt, így lett a neve Sehsuvar.) Sehsuvar Péterturgonyszállítás (Kisújszállás neve) határában elfogja Vastag Lackót, majd Szajolban elrabolja Bige Rozikát, Lackó szerelmét, hogy a szolnoki Izmail bég háremébe szállítsa. Azt reméli, hogy ezért majd Izmail az időközben gutaütötte Baj aga helyébe őt nevezi ki várparancsnoknak. Izmail azonban nem őt, hanem Mahmudot teszi meg Ballaszentmiklós parancsnokává. Hűségéért viszont Sehsuvar az ő helyettese lesz Szolnokon. Vastag Lackónak sikerül megszöknie. A nádasban Rozika testvérével, Andrissal találkozik. Izmail Tapodozt azzal az üzenettel küldi el Péterturgonyszállításra, Karcagújszállásra, Ladányba, Debrecenbe, hogy ő személyesen fog elmenni a harácsért. Tapodozt a Lőzérhalom tetején Lackó és Andris fogják el. Andris elkapta a kantárszárát, Lackó pedig a karikásostorral lerántotta a törököt a lóról. Andris előbb egy fához kötötte a lovat, majd elvette a török kardját, és levágta vele a fejét. A ló Andrisé lett.

Tapodoz fejét egy karóra húzták. A karcagi elöljáróság ladányinak mondja a halmot. „A ladányi esküdtek valamennyien, élükön a bíróval, Allahra vallják, hogy Lőzérhalom mint községi legelő ősidőktől fogva a ladányiaké.”¹³ Izmail a Lőzérhalmon verte le sátorát, onnan zúdul rá Ladányra, ahol megkorbácsoltatja a bírót, Ladányi Ferenc uramat. Arra a rossz híre azonban, hogy a karcagi gulyát ellopták, és őt vitézének a fejét vették, Izmailt is megüti a guta. Sehsuvarról Andris kiváltja Rozikát.

Makra Sándor regényében, látjuk, ismerős nevek merülnek fel. Makra tanulmányozta a kort, tud Györfly elbeszéléséről is. A népi elbeszélő fordulataival él, és a mindentudó elbeszélő szerepét vállalja fel. Nem mindig szerencsésen. Sokszor feleslegesek a túlíráások. Például: „Miután a legények sorát rendbe tettük, kanyarodjuk vissza a szolnoki török várba” (105. p.), „egyik szavamat a másikba ne öltsem” (182. p.), „Elégedjünk meg annyi magyarázattal” (187. p.), „Amit ezért kaptak, azt jobb, ha le se írjuk. / Ehelyett azt mondom el” (201. p.). Makra Sándor anakronisztikus kifejezéseket is használ. Például: „A két bojtár ott feküdt a Lőzérhalom tetején, az ákásfa tövében.” (114. p.) Hazánkban az akácfa Tessedik Sámuel honosította meg a 18. században. Vagy: „úgy a begyébe szedett, mint a baromfi a tengeriszemeket” (211. p.) – Magyarországon a tengeri is 18. századi meghonosodás. Olykor meseszerűek a nagyotmondások, vagy inkább ostobaságoknak hatnak, akár az ifjabb olvasók előtt is. Például: „Akkora lyukakat vágtak a kazalba, hogy a lovak is beleférhettek.” (132. p.), „a lovak patáját óvatosságból szalmába csavarták, nehogy a lódobogás elárlja őket.” (133. o.) Makra Sándor némely szava magyarázatra szorulna. Például: „– Egy árva bakmát se tudunk”. (167. p.) A bakma jelentése: semmi(ség).

13. Makra Sándor: *A szolnoki bég vérdíja*. Móra Kiadó. Bp. 1972. 22 o. p.

A MÍTOSZTEREMTÉS VÁGYA BARBARICUM-KARCAG MÚLTJÁBÓL

Igaz viszont, hogy helyenként Makra Sándor is nagyon találó tömörséggel beszélteti a szereplőit. A következő példánkban a szűkszavú dialógust követő írói magyarázat is helyes, mert mintegy beavatja az olvasót, érthetővé teszi a párbeszédet.

„– Honnét?

Ne féltsük a két legényt, készen vannak a semmitmondó válasszal:

– A szikről – így Lackó.

– Úgy hát?

– Úgy.

Az öreg tovább puhatolódzott:

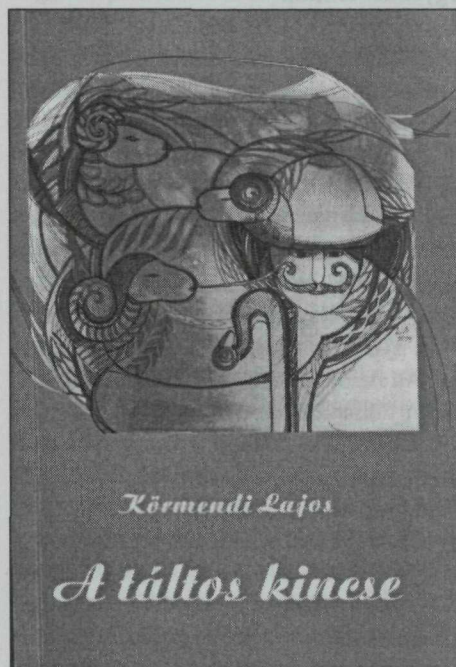
– Oszt mi végre?

Andris felelt:

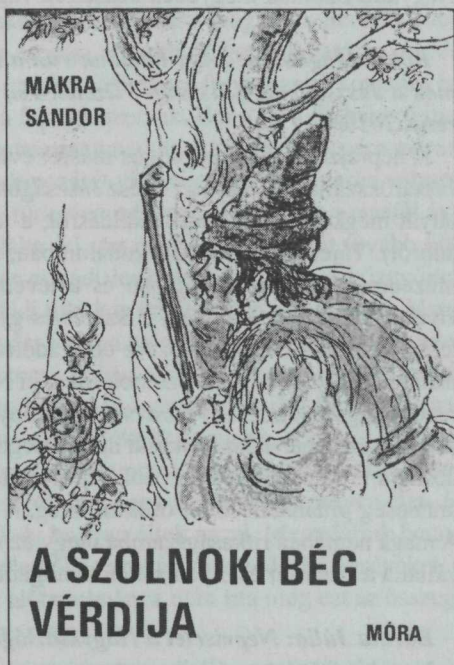
– Csak úgy.

– Értem. – Már tudniillik azt értette, hogy eddigi helyükön nincs tovább maradásuk, övök lett az egész puszt a kerek ég alatt.”

Mégis, Makra Sándor munkája korántsem olyan igényes, mint Györrfy Istváné, Szűcs Sándoré vagy Körmendi Lajosé. Közülük Körmendi teremtette meg Barbaricum-Karcag múltjának modern, a mítosz szerepéhez közelítő novellaváltozatát.

Körmendi Lajos: *A táltos kincse*
(könyvborító)

Makra Sándor: *A szolnoki bég vérdíja*
(könyvborító)

Könyvek a Jászkunságból

A 21. század elején ellentétes folyamatok zajlanak le a kultúrában (is). A rendszerváltás óta mintha megnőtt volna az emberek önkifejezés iránti igénye, az információ átadás-átvétel soha nem látott méreteket öltött. Megszaporodtak a közösségek lapjai (városi, falusi újságok), a helytörténeti és memoár-irodalom. Igaz, a könyvkiadási dömpingben nem mindig csak színvonalas kiadványok kerülnek napvilágra. Ugyanakkor nagy múltú folyóiratok szűnnek meg vagy éppen kiadási nehézségekkel küzdenek, írók, költők, tudósok panaszkodnak, hogy nem jut el munkájuk a célközönséghez. A nagy múltú nyomdák termékei mellett megjelent az elektronikus úton való közzététel. Mintha a világ is efelé terelné az olvasókat. Szó se róla, ennek is megvannak az előnyei: gyors információszerzés, a terjesztés, hozzáférés lehetőségeinek kitágulása. Igaz, még a technikai megvalósítás tartóssága nem annyira bizonyított, mint Gutenberg találmányáé. Így tehát egyelőre maradjunk a nyomtatott könyveknél. Emeljünk le könyvespolcunkról a legutóbbiak közül néhányat, amelyek Jász-Nagykun-Szolnok megyében készültek vagy megyénket érintik!

Kókai Magdolna: *„Ágy lábában van a másik...”. Születés körüli szokások és hiedelmek a Jászságban. (Jászsági Füzetek 46.) Jász Múzeumért Alapítvány kiadása. Jászberény, 2010. 119 p.*

A néprajzkutató–muzeológus másfél évtizedig gyűjtötte kutatási témájához az anyagot Jászárokszálláson, majd az egész Jászságban. A 20. században születettek minden korosztályát megkérdezte a gyermekáldásról, a terhességről, a szülésről, a kereszteleőről (névadóról). Tájékozódott a szakirodalomban, az önkéntes gyűjtők által írt dolgozatokban, a múzeumok adattári anyagában és a levéltár írásos forrásaiban. A népi szokásvilágot a Gyermekáldás és terhesség, a Szülés és gyermekágy és a Névadás és kereszteleés fejezetekben mutatja be a szerző. Az elfogadott és tiltott gyakorlatra, magatartásra is hoz példákat. A szülés módjait a Szolnok Megyei Néprajzi Atlasz alapján mutatja be. A bábák szerepét hangsúlyozza. Tevékenységül bizonyítékeként dokumentum-másolatokat is közzétesz. A keresztnévadás szokását nemzetségtáblák adataival is bemutatja. A csecsemőhalandóságra is kitér. Emléüket sokszor a családi síremlékek őrzik. A kereszteleés és névadó ünnepség pillanatait fotók örökítik meg. A gyermekviseletről is árulkodnak a fényképek. A maga nemében ritkaságszámba megy ez a könyv. Jó hogy a Jász Múzeumért Alapítvány vállalta a kiadását és olyan sokan támogatták.

Bartha Júlia: *Népviselet a Nagy-kunságon. (A szerző kiadása) Karcag, 2010. 126 p.*

Nem kis feladatra vállalkozott a néprajzkutató–muzeológus, amikor a 13. században betelepült kunok régészeti–történeti–néprajzi szórványadataiból megpróbálta rekonstruálni egy népcsoport viseletének alakulását az évszázadok folyamán. Mind a könyv kivitelezése, mind képmellékletei gondosan válogatottak és igényességre vallanak. Igaz, vannak közöttük

már ismert, sokszor publikáltak is, de különösen a családi archívumok képei (a karcagi Bartha és Dusa család, a kunhegyesi Víg Márta és Oláh Lajos anyaga). A szakirodalom áttekintése után – amelyben jelentős hely illeti meg Györffy István karcagi születésű néprajzkutatót – foglalkozik a pásztorviselettel, a felsőruhákkal és a redemptus (parasztpolgári) viselettel. Ezekre gazdag levéltári adatot talált. A múzeumokban őrzött ruhadarabok leg-szebb példányairól készült fotók is bekerültek a könyvbe. (Kozma Károly és a szerző felvételei) A kunsági kisbunda–rajzok Dorogi Márton munkásságát idézik. A szerző figyelmét nem kerülték el a viselet–kiegészítők (gyűrűk, párták, főkötők, tüszők, lábbelik), a haj- és bajuszviselet sem. Végül jegyezzük meg azt is, hogy a kunsági viselet rekonstrukciója igényként merült fel napjainkban (új ünnepek, hagyományőrző táncsoport, kórus, bandérium). Ezen igény kielégítésére a jászkun redempció 250. évfordulója, a kunok betelepülésének 750. évfordulója alkalmából többen (rendezvényszervezők, szereplők, varrónők stb.) már jelentős lépéseket tettek. Ez a könyv azonban nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az újabb generációk pontos ismereteket szerezzenek a Nagykunság viseletkultúrájának történelmi hagyományairól.

Pozsonyi Zoltán: *A Felsővályi Vincze család története. Karrierék és konfliktusok egy nagykun familia életében (1745–1867)* L'Harmattan Kiadó. Bp., 2010. 228 p.

A történész legfontosabb forrásai a levéltárakban vannak. Jász–Nagykun–Szolnok megyében különösen az egykori Jászkun levéltár anyaga ad lehetőséget a kutatásra. A 18. századtól a Kerületekben és a településeken is gondos iratképzés folyt. Szabályozására és ellenőrzésére mindenkor figyelmet fordítottak a felsőbb szervek. Bár a II. világháború itt-ott sok kárt tett, de Túrkeve teljes anyaga épségben megmaradt. Az eredmény nem marad tehát el, ha a kutató e város anyagának tanulmányozását tűzi ki célul. Szerencsés választása volt tehát Pozsonyi Zoltánnak, amikor egy túrkevei redemptus család egy–másfél évszázados élettörténetének felgöngyölítését vállalta fel. Az anyag gazdagságát tovább növelte, hogy a kiválasztott Vincze család a saját családi levéltárát is beadta a közgyűjteménybe, amelyből a hétköznapi világ, a családi titkok is feltáruhtak a kutató előtt. Megjegyezzük, hogy más közgyűjteményekben (Győr–Sopron megyei és Hajdú–Bihar megyei Levéltár) is végzett anyagfeltárást a szerző. Pozsonyi Zoltán a levéltári kutatás mellett részletesen tanulmányozta és felhasználta a szakirodalmat. Így módszertanilag is kitűnő családtörténeti könyv született, melyet a téma iránt érdeklődőknek ajánlunk. A könyv nemzetiségtáblákkal, bibliográfiával, forrásokkal ellátott mű. Nemcsak leír, felsorakoztatja a dokumentumokat, de elemez is. Pontos képet ad arról, hogy egy kisvárosban milyen élet- és karrierlehetőségei voltak egy gazdag családnak és hogyan éltek azzal. Megtaláljuk benne a kismemesi, de az öntudatos redemptus szemléletből és szokásból eredő különbségeket, a régi és az új harcát is. A szerző több megjelent előtanulmánya után írta meg ezt az összefoglalást, amely megjelenését azonban már nem érte meg.

Bartha Júlia (szerk.): Kunok és jászok 770 éve a Kárpát-medencében. A Jászkunság kutatása 2009. Kiadó: Kun Összefogás Konzorcium és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szolnok, 2011. 356 p.

A könyv a 2009-ben Karcagon megrendezett Jászkun Konferencia (melyet 1885-ben rendszeresen megrendeznek változó helyszínekkel a Jászságban, a Kis- és a Nagykunságban) nyomtatott formában is megörökített változata. A történelem folyamán kiváltságos, önálló közigazgatási egységben élő népcsoport kutatói mint már annyiszor, most is bizonyították, hogy van mit mondaniuk az ittlakóknak és a téma iránt érdeklődőknek. 21 kutató tárta fel legújabb kutatási eredményeit a népes közönség előtt. A régészek (Selmeczi László, Pálóczi-Horváth András, Örsi Zsolt) nagy- és kiskunsági ásatási eredményeik alapján rekonstruálták a középkori falut. A nyelvészek (H. Tóth Imre, Baski Imre) a kun és jász nyelvméleket elemezték nem feledve elődeik (Németh Gyula, Gaál László, Mándoky-Kongur István és mások) tevékenységét sem. Kutatástörténeti összefoglalásokat a néprajzosok, (H. Bathó Edit, Bartha Júlia) és történészek (Bánkiné Molnár Erzsébet) egyaránt adtak. Izgalmas népességtörténeti adattal szolgálnak a 13. századi nomád betelepülésről csakúgy, mint a török kiűzése utáni népességmozgásokról vagy éppen a 18. század végi bácskai kitelepülésekről a kutatók (Fodor István, Tóth Péter, Bagi Gábor). A Jász–Kun Kerületek működésének bemutatásához hozzátartozik egyes választott személyek (kapitányok, képviselők) archentológiája is, melyre most több kutató (Papp Izabella, Elek György) kísérletet tett. Mások (Szilágyi Miklós, Bárh János, Örsi Julianna) a jogszokás, a belső törvények és a hivatalos jogrend kérdéseit feszegették. A tárgyi kultúra keleti (ősi) elemeire is többen (Selmeczi Kovács Attila, Novák László) rámutattak csakúgy, mint a folklorizálódásra (Nagy-Molnár Miklós). Egyes felvetések kellően alátámasztottak voltak, mások hipotézisek maradtak. Van tehát mit kutatniuk a tudósoknak – különösen, ha az eddig még nem vizsgált területek is a látószögbe kerülnek – az elkövetkezendő években, évtizedekben.

Bathó Edit – Papp Izabella (szerk.): Szülőföldünk a Jászság. Helytörténeti olvasókönyv. Kiadó: Jász Múzeumért Alapítvány. Jászberény, 2011. 448 p.

Nagy munkát vállalt az a 8 szerző (Bathó Edit, Papp Izabella, Selmeczi László, Kókai Magdolna, Besenyi Vendel, Farkas Ferenc, V. Juhász Nyitó Klára, Buschmann Ferenc) és két szerkesztő (Bathó Edit, Papp Izabella), akik fáradozása árán megszületett ez a tartalmas kézikönyv. Az olvasókönyv bemutatja a Jászföld természetrajzát, történetét és néprajzát egyaránt. Hosszú évtizedes kutatómunka áll minden szerző mögött. Most lehetőségük nyílt arra, hogy összegezzék a kutatási eredményeiket. Szükség van az ilyen összefoglaló munkákra, hiszen a szakmai könyvekben, folyóiratokban közzétett részeredményekről nem mindig szerez tudomást a szélesebb közönség. Ezúttal sikerült külső (hazai és nemzetközi) forrásokat is elnyerni a könyv kiadásához. A Jászsági települések pozitív hozzáállását bizonyítja, hogy történetük és értékeik bemutatásával ők is felvállalják a kutatási eredmények népszerűsítését. Ami az igényt illeti, azt mutatja a hagyományörzés és identitástudat ápolása. A könyv további hasznos információkat nyújt a jászsági irodalomjegyzékekkel is. A szerzők, a szerkesztők és a kiadó egyaránt bízhatnak benne, hogy mind a szakmai közönségnek, mind a lakosságnak hasznos olvasnivalót nyújtottak át ezúttal is.

Örsi Julianna: Jegyzőgenerációk. A vidéki értelmiség szerepe a mezővárosi fejlődésben. Alföldi Könyvtéka 6. szám. Kiadó: Túrkevei Kulturális Egyesület. Túrkeve, 2011. 250 p.

A helytörténeti monográfiák, írások általában bemutatják a lokális közösségek irányítóit (a tanácsot, a bírót, a szenátorokat), az iskolatörténetekben a tanítókról, az egyháztörténetekben a papokról olvashatunk. Kevesebb figyelem fordul azonban a törvényesség helyi őreire, a jegyzőkre és egyéb jogi végzettségű egyénekre. Pedig a közigazgatás és az igazságszolgáltatás nélkülük nem folyhatott volna, nem folyhatna szakszerűen. E kulcsemberek tevékenységét tárja fel a szerző néhány nagykunsági értelmiségi család életpályáját nyomon követve. Megállapítja, hogy elsősorban a török elleni küzdelemben nemességet szerzett ősök tanították fiaikat ismert református kollégiumokban (főleg Debrecenben, Sáropatakon), akik hazai és európai műveltséggel felvértezve vállaltak állást, funkciót a nagykun településeken. A betelepült több generációs értelmiségi családokhoz csak lassan nőtt fel (termelődött ki) egy belső értelmiségi réteg. Az előnyt azonban a régi betelepülők meg tudták őrizni, hiszen meglévő tudásukat, kapcsolati és vagyoni tőkájüket ügyesen tudták alkalmazni a jászkun jogrendben is. A redemptus családokba való beházasodás pedig erősítette, stabilizálta a helyzetüket. Az értelmiségi foglalkozásuk között is nagy volt az összefonódás. Igaz, nem voltak sokan, de akik kamatoztatni tudták erejüket, azok a helyi pozíciók után kerületi tisztségeket is betölthettek. Szerepük volt a települések mezővárossá nyilvánításában és fejlődésében. Egyesek eljutottak a képviselőségig. Előfordultak közöttük olyanok is, aki a tudomány művelésével próbálkoztak. Bár időközben (a 20. században) a család dicsfénye megkopott, de a kései utódok ma is büszkén gondolnak elődeikre és ápolják emléküket. A könyv a családtörténeti kutatóknak is hasznos módszertani segítséget ad.

Szendrei Eszter: Törésvonalak. A rendszerváltás hatása Túrkeve társadalmára. Alföldi Könyvtéka sorozat 5. szám. Kiadó: Túrkevei Kulturális Egyesület. Túrkeve, 2011. 350 p.

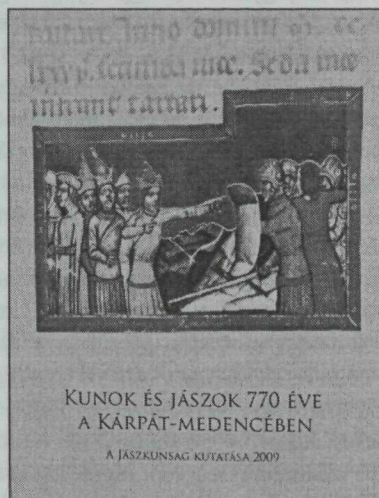
A 20. század végén történész szemmel is fordulat következett be Magyarországon és Középkelet-Európában: megszűnt a szocialista államberendezkedés és a régi/új formáció a polgári állam kezdte meg működését. Az országgyűlés meghozta az alaptörvényeket, de a helyi közösségeken múltott, hogy hogyan éltek/élnek a lehetőségekkel. Különösen izgalmas ezt vizsgálni az évszázadokon kiváltsággal rendelkező, majd a mezőgazdaság szövetkezetesítésében élenjáró nagykun településeken. A néprajz–kulturális antropológia művelői közül még kevesen vállalkoztak erre a feladatra. Szendrei Eszter – a jól kutatott és dokumentált – Túrkeve társadalmát vizsgálta meg abból a szempontból, hogy hatott a rendszerváltás az itt élő emberekre, családokra, közösségekre. A szerző a különböző tudományágak (szociológia, demográfia, statisztika, történettudomány és néprajz) eredményeit figyelembe véve, módszereit felhasználva komplex kutatást végzett 2001-től a terepen és közintézményekben. Mélyinterjúk készítése, megfigyelés, könyvészeti, statisztikai adatgyűjtés, különböző írott források és egyéb dokumentumok feltárása egyaránt hozzátartozott a módszeréhez, amelyek alapján aztán megszületett a könyv. A szerző 1990–2004 közötti időszakot egy szakasznak tekinti, amelyet behatóan vizsgál, de kitekint az Európai csatlakozás hatására is. Különös értéke a könyvnek, hogy elsősorban a rendszerváltás vesz-

tesei szemszögéből mutatja be a kisváros lakóinak életét. Kísérletet tesz a helyi társadalom átrétegződésének bemutatására és a kialakuló új családtípusok meghatározására. A mű abból a szempontból is értékes, hogy a néprajz jelenkutatási eredményeit felkínálja hasznosításra a többi tudományágnak és a társadalompolitika irányítóinak.

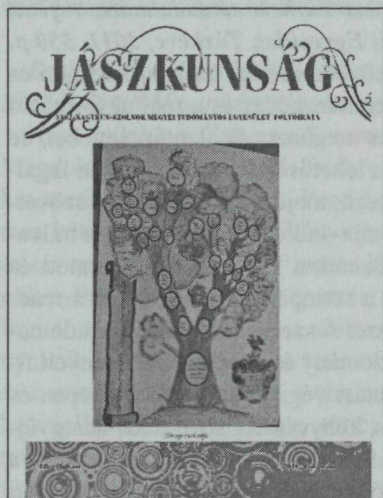
Örsi Julianna

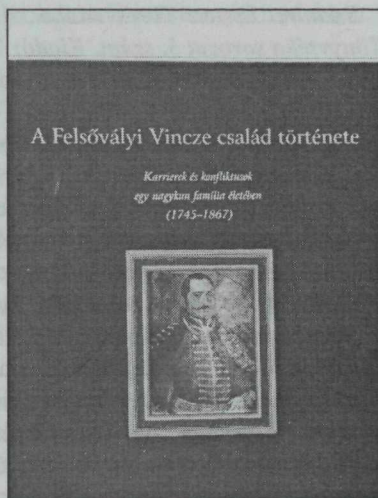
Kókai Magdolna könyve

Jászkun konferencia-kötet

Jászsági olvasókönyv

könyv a Vincze családról

Szabó László

KOZÁK ÖCSI

Egy múzeum, vagy bármely kulturális vagy tudományos intézmény nem azonos önmagával. Munkája éppenséggel nem azonosítható és mérhető az ott dolgozók egyéni teljesítményének összességével. Akkor tölti be hivatását, kezdik becsülni teljesítményét, ha kisu-gárgása, másokat tevőlegesen is megmozgató, munkára és gondolkodásra készítő hatása van. Mennél erőteljesebb, állandósultabb és kiterjedtebb ez, annál inkább megfelel hivatásának, s mások is becsülni kezdik. Egy intézmény és a benne dolgozók törekedhetnek erre; elhivatottak természetes igénye, tehernek sem látszó hétköznapi törekvése lehet mindez, de nem bizonyos, hogy eredménnyel is jár. Ehhez ugyanis partnerre, partnerekre is szükség van. Kellenek olyan emberek, igaz társak, akik maguk is hasonló módon gondolkodnak, akik befogadják, akik értik és megbecsülik a felkínált eredményeket, maguk is hozzá adnak valamit, továbbítják másoknak, kapcsolataik révén új meg új embereket, érdeklődőket vonnak be, nevelnek ki és kötnek fontos szálakat össze, mélyitenek el csatornákat. Akik megteremtik egy-egy műhely, intézmény holdudvarszerű auráját. Szerencsés az olyan intézmény, település, ahol mindig teremnek ilyen emberek.

Elmondhatjuk, hogy a nagy múltú, már a XVI. század első felében magasabb fokú iskolájával kitűnt Mezőtúr városában mindig akadtak a szellemnek ilyen emberei és mindig voltak megfelelő intézményei (gimnázium, egyház, céhek, iparos- és gazdakörök, művelődési ház), ahol megvalósíthatták elképzeléseiket, s egy nagyobb országos áramkörbe is be tudtak kapcsolódni, s küldeni tudtak felkészült tanítványokat a város határain túlra. Kozák Lajos órás mester iskolája és városa, majd Kozák Öcsi és Csalog Zsolt, a Törő Pál Honismereti Kör és a Damjanich Múzeum, a mezőtúri Városi Művelődési Ház és a Szolnok megyei Múzeumi Szervezet, majd a létrehozott Túri Fazekas Múzeum illetve a Mezőtúri Galéria és a Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága kapcsolata ilyen volt.

Amikor e sokrétű és bonyolultnak tűnő viszonyrendszert, amely egyben kronológikus sorrá is rendeződik felvázoljuk, akkor benne egy határozott kiindulási pontot jelent Kozák Lajos személye és neve. Ő az a mag, akinek személye és tevékenysége köré egy mind terebélyesebbé váló holdudvar képződik, s amelynek végeredménye a Túri Fazekas Múzeum megszületése, majd méltó környezetbe kerülése.

E városban közismert Móricz Zsigmond Badár Balázsnál tett látogatása után született cikk, s az, hogy a neves mester sem remélte, hogy a városban majd méltó múzeumi környezetbe kerülhet valaha az a céhláda, amin ő nedves agyagot tartott, s hogy ez a múzeum éppen az ő mesterségének, s az ő műveinek is őrzőhelye lehet. Természetes lett volna, hogy ezen a Móricz Zsigmond által megjelölt úton jut el a múzeum ügye a megvalósulásig. Ám nem így történt. Úgy látszik mégis csak Badár Balázs ismerte jobban pátriáját, mint Móricz. Sok elvetélt próbálkozás után Kozák Lajos indította el azt a hosszú folyamatot, amely végül a beteljesedéshez vezetett.

Ki volt Kozák Lajos vagy ahogyan barátai, jó ismerősei szólították Kozák Öcsi?

Mezőtúron szinte mindenki ismerte azt a kis szűk szobájú műhelyt, amely melynek egyszerű cégtáblája tudatta, hogy itt van Kozák Lajos Órás műhelye és boltja. Ki volt ugyan írva a nyitvatartási idő is, de legtöbbször – legalább én így tapasztaltam – jóval a zárórán túl ott lehetett a mestert megtalálni. Míg javígtatta, állígtatta az elromlott szerkezeteket, a munka eredményét gyakran megváro kuncaftokkal jóízűen elbeszélgetett. Akik ismerték, tudták, hogy mesterségét messze meghaladó ismeretei és műveltsége áll véleménye, töprengései és anekdotikus történetei mögött. Leginkább a múlt érdekelte. Nemcsak hatalmas határu városa történeti múltja, hanem a régmúlt korok földből előkerülő régészeti emlékei is. Már serdülő korában kialakult benne és tudásban gyarapodva egyre inkább megerősödött a régészet iránti érdeklődés, majdhogynem szerelem. Járt a határt, figyelte a városban folyó építkezéseket, csatornázási, kábelfektetési munkálatokat, s ahol az eke, az ásó kivetett valamit, azt – a legkisebb töredéket is – gondosan begyűjtötte, megtisztította, az összetartozó edény töredékeket egymáshoz passzítva restaurálgatta.

Nem adatott meg neki az, hogy beiratkozhaték az egyetem régészeti szakára. Nem azért, mert nem felelt volna meg a felvételin, hanem mert nem is jutott el addig jelentkezési lapja. A korabeli politikai légkörben nemkívánatosnak tartották repülő múltja miatt. Épp repülő korában tanulta ki az órás mesterséget, amely később nemcsak kenyérkereső foglalkozása lett, hanem műhelyének kis „klubja” teremtette meg azt a kapcsolatrendszert, támasztotta benne azt az igényt, hogy más módon, a Városi Művelődési Ház égisze alatt, a honismereti mozgalomba kapcsolódva foglalkozzék szerelmével, a régészettel. Érdeklődő barátaiból, diákokból hozta létre a Törő Pál nevet viselő honismereti szakkörét. Szakköri vezetőként immár társakkal kezdte járn Mezőtúr széles határát, szorgalmasan gyűjtögetve a felszíni régészeti leleteket, melyek immár a szakkör gyűjteménybe kerültek megfelelő lelőhellyel, koronkénti csoportosításban. A gyűjtemény egyre gyarapodott, s kis bemutató kiállításra is sort kerítettek. Emellett a szakköri foglalkozásokon egy-egy korról elbeszélgettek, olvasták a korra vonatkozó szakirodalmat is. Több ízben hívtak meg tanárokat, előadókat, akik egy-egy témáról szakszerűen nyilatkoztak, korrigálták esetleges félreértéseiket. Szorosabb kapcsolatot alakítottak ki Györffy Lajossal a türkevei múzeum vezetőjével, Kaposvári Gyulával a szolnoki Damjanich Múzeum igazgatójával. Ők gyűjteményeik szebb darabjait, hogy el ne kallódjanak (mert ennek veszélye fenn állt, s később sajnos több tárgy pusztulásához is vezetett) beszállították a múzeumukba. Györffy Lajos néprajzi értékű darabokat vitt el tőlük, Kaposvári Gyula régészeti leleteket.

1959-ben került Csalog Zsolt régész és néprajzos a szolnoki Damjanich János Múzeumba. Kaposvári Gyulától értesült Kozák Lajos munkájáról, terepbejárásairól, s az alakuló gyűjteményről. Még ebben az esztendőben felkereste Kozák Lajost, s szoros barátságot kötöttek. Segített a leletek pontosabb meghatározásában, adatolásában, együtt járták a határt, s vitte el a fontosabb lelőhelyekre. Kozák Lajos révén ismerte meg Csalog Zsolt a város ha-tárát, s belterületét. Ösztönözte további munkára, együttműködésre, sőt felajánlotta, hogy segítséget nyújt, amennyire ez módjában áll a régészeti szakra való beiratkozásra. A legfrís-sebb könyveket, tanulmányokat olvashatta Csalog Zsolt révén, s ezekből készült a felvéte-lire. Ám épp megint nem olyan időszak következett (1960–1962), amikor kinyílt volna előtte az egyetem kapuja.

Kozák Lajos Csalog Zsoltot sokban segítette a néprajzi tárgyak gyűjtésében, illetve a Szolnok Megyei Néprajzi Atlasz mezőtúri gyűjtésében. Ő pedig ösztönözte a szakkört néprajzi tárgyak gyűjtésére, főként a kerámia anyag módszeres feltárására. A sikertelen egyetemre való jelentkezés helyett más célt jelöltek meg. Olyat, amely elérhető, kivitelezhető volt. Alapítsunk végre múzeumot Mezőtúron! A Kozák Lajos által régtől fogva felhalmozott régészeti leleteket átválogatva, időrendbe állítva, megtisztítva, korhoz- és időhöz kötve már egy jó teremre való kiállítási anyag állt készen. Ehhez jött még a töredékek egész sora, amely egy leendő múzeum raktári anyagát jelentették volna. Emellett ott volt egy egészen gazdag néprajzi gyűjtemény, amelynek legszebb és legmódszeresebben összegyűjtött része a kerámia volt, de a paraszti háztartás, a konyha eszközei, néhány bútordarab, textília, s a pásztorélet és ezek nagyobb szerszámai is a szakkör birtokában voltak. Raktározási célra megkapták a Művelődési Ház (Ipartestületi Székház) udvarán álló hosszú parasztház három helyiségét, illetve a nagyobb tárgyak számára ezen épület padlását.

Vége sor kerülhetett arra, hogy a múzeum alapjait úgy is lerakják, hogy a közönség számára is tudományos alapozottságú, élvezetes, és didaktikus kiállítást készíthettek. A szakkör tagjai a Művelődési Ház némi anyagi segítségével rendbe tették a vályogfalú keresztpülete három szobáját: tapasztással rendbehozták a falat, oltott mésszel kimeszelték, a tárgyakat egy vázlatos forgatókönyv alapján, amit Kozák Lajos és Csalog Zsolt készített kiválogatták az összetartozó tárgycsoportokat. Néhány ócska iskolai padot, kimustrált asztalokat, papír dobozokat szereztek, s ezeket kresvászonnal bevonták, s eléggé csinos posztamenseket, kiállítási felületeket kaptak. A falakra színes dekorációs papírral kasírozott tablókat tettek fel, s néhol dekorációs papír hátteret tettek közvetlenül a fehér falra. Mivel Csalog Zsolt kitűnően rajzolt, fotózott, betűt irt rangos kivitelű kiállítás állt össze.

Egyik teremben a régészeti anyagot helyezték el. Itt többnyire a koronként elkülönülő eszközök, s alig teljes edények, inkább töredék cserepek kaptak helyet, hiszen nem ásatásból, hanem felszíni gyűjtésből származtak. A félig összeállított (restaurált?) edényeket a háttér papírra felvitt grafika tette egésszé. Úgy állították össze az anyagot, hogy az iskolai oktatás is hasznát vehesse: kőbalta, marokkő, pattintott vágóeszközök, csont-, majd bronz és vas eszközök maradványai – ezek használata rajzban is bemutatva, kiegészített állapotban. A teremben bemutatásra került még a város belterületéről előkerült néhány törökös cseréptöredék és kályhaszem töredék is.

A kis bejárati teremben – a ház pítvara – a háztartási eszközök, használati cserépedények kerültek bemutatásra, olykor funkciójukat is sejtető módon (pl. fazéktolóba helyezett lakodalmi főzőedény). Több fatárgy (húsvágó tőke, gyalogszékek, kasok, fakanalak, villák, dagasztóláb). A falon kerámia: tányérok, tálak, sótartó.

A harmadik szobában a mezőtúri kerámia addig összegyűjtött legszebb darabjai kerültek bemutatásra, nagyjából stílus korszakonként válogatva, inkább az esztétikai érzéket felkeltve. E gyűjtemény több darabja, illetve itt ki nem állított néhány szép példány Csalog Zsolt kérésére a Damjanich Múzeumba került. Általában olyanok, amelyeknek megfelelő párja megvolt a mezőtúri gyűjteményben is. Az elvitt kerámiák néhány szép darabja – immár kölcsönözve – a későbbi Turi Fazekas Múzeum állandó kiállításán ismét a közönség elé

kerülhetett. Sok–sok év munkája érett itt be, s mind Kozák Lajos, mind a szakkör, mind a Művelődési Ház elégedett lehetett. Minden készen állott, hogy előbb helytörténeti gyűjteményé, majd múzeummá minősítsék ezt az anyagot. Sajnos nem így történt.

Nem tudni miért, egy idő után megszűnt az a Törő Pál Honismereti Szakkör, amelynek meghívására először 1963. szeptemberében tartottam előadást. Erre azért emlékszem ilyen pontosan, mert Szücs Sándor bácsi nyugdíjas búcsúztatásának ünnepegeről vitt el saját kocsijával Kozák Lajos, hogy megtartsam népművészetről szóló előadásomat a szakkörben. Akkor láttam először az itt emlékezetből leírt kiállítást. Ezt követően nem jártam Mezőtúron hosszabb ideig, csak arról értesültem, hogy Kozák Öcsi már nem szakkörvezető. Majd arról, hogy ezt a kiállítást, amely a múzeummá nyilvánítás egyik alapja lehetett volna, lebontották. Ekkor jómagam történész státusban voltam, így sem a régészeti, sem a néprajzi anyaghoz nem volt közöm. A Jászsággal foglalkozván nem is igen jártam erre felé.

A lebontott anyag jó része elkallódott. Nem volt gazdája. Pár töredék ekkor és később is bekerült Szolnokra: többnyire a belvárosból előkerült fekete cseréptöredékek, néhány írókázott cserépdarab, s ma látható a Damjanich Múzeum állandó kiállításán. Szívesen adta őket, mert akkor ebből több doboznyi volt. Magam az egykori kiállítás anyagának töredékével csak akkor találkoztam – pár tárgyra emlékeztem –, amikor a várossá nyilvánítás 600. évfordulóján Molnár Sándorné, a Művelődési Ház akkori igazgatója megkeresett, hogy a jubileum alkalmából a zsinagógában rendezzek kiállítást. Dr. Varga Lajos, a Honismereti Kör vezetője mutatta meg, hogy milyen anyag áll rendelkezésünkre a kiállításhoz. Ennek egy részét már ő gyűjtötte, más része a régiből maradt meg. A még álló vályog épület padlásáról lehordtuk még a megmaradt anyagot, amiről ezek szerint csak én tudtam (eke, borona, kézi szerszámok: ásó, kapák, véka, stb.). Kérdeztem, hogy Kozák Öcsi miért nincs itt, de nem válaszolt senki. Így magam kerestem meg, s kérdeztem tőle néhány dolgot, de sajnos kiábrándultan nyilatkozott és nem volt hajlandó arra, hogy átjöjjön a közeli zsinagógába. Ennek ellenére én naponta megkerestem, s később is mindig, ha Mezőtúron jártam. Jókat beszélgettünk, régészetről, múzeumról is, s a régi szép időkről ...

E második kiállításból sem lett múzeum, ennek és anyaga is igen megfogyatkozott ...

Végül mégis meglett a múzeum, s Kerámia Múzeumként, majd Túri Fazekas Múzeumként jegyezték. Tehát a mórirczi gondolat jegyében születettnek vélhetnénk.

Mi azonban jól tudjuk, hogy a múzeum abból az egy magból csirázott ki és szökkent szárba, amit Kozák Lajos ültetett el.

Örsi Julianna

Beszámoló az MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület öt éves munkájáról 2006–2010

Az Egyesület alapadatai

Név: MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület

Cím: 5000. Szolnok, Kossuth tér 4.

Tisztségviselők:

Elnök: Dr. Habil. Örsi Julianna

Alelnökök: Dr. H. Bathó Edit, Dr. Nemes András, Dr. Tóth Albert

Titkár: Dr. Fülöp Tamás

Számvizsgáló bizottság: Dr. Ducza Lajos, Dr. Füvessy Anikó, Dr. Lengyel Lajos

Tudományos kutatás

Egyesületünk 2006-2008-ban konzorciumi tagként részt vett a „Nemzedékek kutatóúton...” című projekt kutatásaiban, amelynek célja az Észak-Alföldi Régióban a felsőfokú intézmények és a civil szervezetek kapcsolaterősítése volt. (Projektvezető a Szolnoki Főiskola volt.) Túróczyné dr. Veszteg Rozália csoportja (3 főiskolással) Az Életen át tartó tanulást vizsgálta az Észak-Alföldi Régió három, kiemelten hátrányos helyzetű kistérségeiben (Kunszentmárton, Berettyóújfalu, Nyírbátor). Terepmunkát, szakirodalom-feltárást, témafeldolgozást végeztek. Előadást tartottak Szolnokon, Mezőtúron és Túrkevéen. Publikációik jelentek meg a Jászkunságban, a „Mikroközösségek” kötetben és a „Nemzedékek kutatóúton” projektzáró kötetben. Sikeres Országos Diákköri Dolgozatot is írtak, amelyet a konferencián elő is adtak.

A nagy projekt másik témavezetője Kapás János Zsolt volt. A 3 fős csoport a mezőtúri és a kunszentmártoni kistérségben végzett kutatást a történelmi hagyományok és az identitástudat témakörben. Több előadást tartottak a Nemzetközi Vidékfejlesztési Konferencián (Mezőtúron), a Tudomány napján (Túrkevéen) és a zárókonferencián. Írásaik megjelentek a Jászkunságban, a Nemzedékek kutatóúton... projektzáró kötetben. A projektet Örsi Julianna irányította.

Muzeológus és levéltáros tagjaink a saját kutatási témájukat kutatták. Ezekre jellemző, hogy a kutatás középpontjában a társadalom, a lokális közösségek (kistérség, település) működésének vizsgálata (a múltban és a jelenben) áll. Közülük többen OTKA-támogatással végezheték a munkájukat. (Bagi Gábor, Bartha Júlia, Béres Mária, Pusztai Zsolt). A projektet Horváth László irányította 2008–2011 között. Egyéni kutatásokat végzett Cseh Géza, Fülöp Tamás, Szikszai Mihály, Bathó Edit, Gulyás Éva, Kókai Magdolna, Örsi Julianna, Szabó László, Vadász István. A kutatás középpontjában állt egyrészt a történelmi egyéniségek, a családtörténet, a civil szervezetek, településtörténet, másrészt a kultúra egyéb szegmenseinek vizsgálata. A jelen társadalom működésére koncentráltak a Főiskolákon oktató tagjaink

---

SZERVEZETI ÉLET

(Lengyel Lajos, Pető László, Várszegi Tibor, Bálint Sándor, Kóródi Mária, László Éva, Péntes Ibolya). A felsőfokú oktatásban, képzésben, továbbképzésben vállaltak külön feladatokat: Székely Péter, Tóth Albert, Túróczi Imre, Túróczyné Veszteg Rozália. Más tudományágak képviselői Nemes András, Csíkos Mihály, Szalay Annamária – orvostudomány, gyógyszerészet, művelődéstörténet, Kertész Róbert – régészet. A felsőoktatást segítő tankönyve jelent meg Lengyel Lajosnak és Szabó Lászlónak. Jegyzetet állított össze Örsi Julianna.

A más munkahelyeken dolgozó hivatásos és önkéntes helytörténetkutatók, gyűjtők, szakmai tagok az anyaggyűjtésen kívül jelentős pályaművekkel, dolgozatokkal segítették a szaktudományokat. (pl. Fodor István Ferenc és a Jászjákhalmi honismereti szakkör)

Konferencia

Két nagyobb konferenciát szervezett az Egyesületünk. Az első 2006 októberében. Ezen hazai és nemzetközi (Románia, Szerbia, Ukrajna) szakemberek tartottak előadást a „Mikroközösségek” témakörben. Ezen belül a család szerepét boncolgatta több kutató, mások a civil szervezetek helyzetével foglalkoztak. A konferencia-anyag kötetben is megjelent. Tagjaink közül előadást tartott: Kenyeres Sándorné, Lengyel Lajos, Nagyné Kiss Mária, Örsi Julianna, Szabó László, Szalay Annamária, Tóth Albert, Túróczyné Veszteg Rozália. Bathó Edit szekcióvezetést vállalt, Tóth Albert a kerekasztal-beszélgetés moderátora volt. Technikai segítséget a Finta Múzeum dolgozói nyújtottak.

A másik konferenciát a Hajnal István körrel és a Túrkevei Kulturális Egyesülettel közösen szerveztük 2008 nyarán „Hétköznapi politika a társadalomkutatás szemszögéből” címmel. Ugyancsak több tagunk tartott előadást (Örsi Julianna, Pozsonyi Zoltán). Külön szekcióban dolgoztak a Nemzedékek kutatóúton ... projekt résztvevői. Ez utóbbiban hangzott el többek között Kapás János, Márki Gábor, Örsi Julianna, Túróczyné Veszteg Rozália projektbeszámolója. A projektzáró kötet ugyancsak megjelent és kiosztásra került a Szolnoki Főiskola Mezőtúri Fakultása által 2009-ben rendezett tanácskozáson.

Az elmúlt években rendszeresen ismétlődő rendezvény volt a Tudomány napja megyei tanácskozása. Itt először szerepet kaptunk a rendezésben. A konferenciák programjaiból kiderül, hogy Egyesületünk tagjai rendszeres előadói voltak ezen rendezvényeknek. (2006-ban: Bagi Gábor, Bálint Sándor, Csíkos Mihály, Füvessy Anikó, Kálovics Mária, Kertész Róbert, Kóródi Mária, László Éva, Nemes András, Örsi Julianna, Vadász István; 2007-ben: Bagi Gábor, Bálint Sándor, Fülöp Tamás, Füvessy Anikó, Horváth László, Kóródi Márta, László Éva, Örsi Julianna, Péntes Ibolya, Szabó László, Vadász István; 2008-ban: Bagi Gábor, Bálint Sándor, Bartha Júlia, Bathó Edit, Fülöp Tamás, Kóródi Márta, László Éva, Nemes András, Túróczyné Veszteg Rozália, Vadász István; 2009-ben: Bagi Gábor, Bálint Sándor, Cseh Géza, Kóródi Márta, Nemes András, Péntes Ibolya, Pusztai Gabriella; 2010-ben: Bagi Gábor, Bálint Sándor, Fülöp Tamás, Kóródi Márta, Nemes András, Örsi Julianna, Péntes Ibolya, Túróczi Imre. Tagjaink közül Kádár Zoltánt és Vadász Istvánt kérték fel legtöbbször szekció elnökségre.

Nemes András évi rendszerességgel irányítja a Hetényi Kórház Tudományos Estje rendezvény szervezését és lebonyolítását. A Rozsnyai Mátyás emlékverseny és Kórházi Gyógy-

szerészek Szimpózium szervezésében részt vett Szalay Annamária, aki előadásokat is tartott.

Tagjaink ugyancsak részt vettek a Jászkun Konferenciákon (Kiskunfélegyháza, Jászberény), a Kun világtalálkozó konferenciáján (Karcag), és még számos tudományos tanácskozáson a megyében, az országban (Lengyel Lajos pl. szekcióvezető is volt és előadást is tartott Mosonmagyaróváron, Keszthelyen, Gyöngyösön) és külföldön. A Mindentudás Egyetemén tartott előadást Fülöp Tamás és Tóth Albert.

Nemzetközi együttműködések

Egyesületünk romániai és szlovákiai szakmai szervezetekkel kötött együttműködési megállapodást 2006-ban. 2007-ben Kolozsvárra utazott delegációnk (Bódi Erzsébet, Kapás János, Kenyeres Sándorné, Nagyné Kiss Mária, Örsi Julianna), ahová egyúttal könyveket vittünk. Bemutattuk a Mikroközösségek kötetet, valamint a régiós kutatási projektünket. Az egyik konferenciánkon több kolozsvári tanár és egyetemi hallgató tartott előadást 2007-ben. Kolozsvárott az Erdélyi Múzeumi Egyesülettel és a Kriza János Néprajzi Társasággal kötöttünk ismét együttműködési megállapodást. A kolozsváriak 2008-ban viszontlátogatást tettek. Az egyetemi hallgatónak a Nagykunságban, Örsi Juliannának Kalotaszegen volt lehetősége kutatni.

Az egyesület elnökének 2005-től, Bathó Editnek 2007-től a Felső-Bodroghözben, az Ung vidéken volt lehetősége kutatást végezni. Örsi Julianna két tanulmányt írt (Nagyvárkony társadalmáról és Kaposkelecsény kapcsolatrendszeréről), Bathó Edit pedig Kaposkelecsény viseletkultúráját dolgozta fel. A kutatás révén kapcsolatba kerültek szlovákiai civil szervezetekkel. Egyesületünk együttműködési megállapodást kötött a Prosperitas Alapítvánnyal és a Regionális Vállalkozásfejlesztési Szövetséggel Nagykaposton 2007-ben. Ezek az alapítványok segítették a kutatásokat. Később mi is vendégül láttuk a határon kívüli magyar szervezetek delegációját. Itt is megvalósult a kiadványcsere. Kiadványokat juttattunk el partnereinknek, a Nagykaposi könyvtárba és a Nagyvárkonyi Sínház kiállítóhelyre.

Kapcsolat a civil szervezetekkel, intézményekkel

Magyarországon legszorosabb kapcsolatban az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsággal voltunk. Közgyűlésére, elnökségi üléseire, egyéb rendezvényeire meghívtak bennünket. A Jászkunság kiadását minden évben támogatták. Egyszer a DAB vezetősége is ellátogatott Jász–Nagykun–Szolnok megyébe így is elősegítve egyesületünk társadalmi pozíciójának erősítését. 2006–2010 között egyesületünk töltötte be a DAB Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területi Testületi képviselőt.

2006-ban ugyancsak együttműködési megállapodást kötöttünk a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóságával, amely rendezvényeinkhez a helyszínt biztosítja. Ugyancsak együttműködési megállapodás segítette tagjainknak a kutatást a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban. Az elmúlt időszakban partneri viszonyban voltunk a Szolnoki Főiskolával, a Túrkevei Kulturális Egyesülettel és a Finta Múzeumért Alapítvánnyal.

Tagjainkon keresztül több helyi, térségi és országos hatókörű civil szervezettel vagyunk kapcsolatban. Többen szerepet vállaltak (vezetőség, tagság) azok munkájában.

A civil szervezetek képviselőjeként részt veszünk a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség országos és annak Észa-Alföldi Régiós szervezete munkájában.

Oktatás, tehetségondozás

Mivel tagságunk egy része főállásban, néhányan óraadóként dolgoznak a Szolnoki, a Jászberényi és a Budapesti Főiskolán, így természetes, hogy nagy gondot fordítanak a fiatal tehetségek tudományos munkára való felkészítésére. Egyrészt kutatóként bevonják a hallgatókat saját projektjeikbe, másrészt segítik a kutatási téma kiválasztását, annak feldolgozását. Egyesületünk pedig a megírt dolgozatok publikálására adott lehetőséget a Jászkunság hasábjain. Ugyancsak lehetőséget biztosítottunk a fiataloknak kutatótáborban való részvételre és megszerveztük bemutatkozó előadásait (Türkeve, Mezőtúr, Szolnok). A Jászkunságban 14 cikket jelentettünk meg a Debreceni Egyetem és a Szolnoki Főiskola hallgatóinak tollából. Ugyancsak publikálási lehetőséget biztosítottunk 4 debreceni doktorandusznak folyóiratunkban.

Tagjainkat a különböző főiskolák, egyetemek gyakran felkéri p.hd-jelöltek munkájának témavezetésére, minősítésekre.

Tóth Albert irányításával minden évben megvalósult a Hortobágyi Természetvédelmi Tábor, valamint a Balogh János Nagykunság – Nagy-Sárréti Tájökológiai Konferencia. Kapás János és Örsi Julianna tevékenyen részt vett a Mezőtúri Fakultáson 2007-ben, 2008-ban megrendezett Tájgazdálkodási Napok megrendezésében, Túróczyné Vesztegh Rozália a Szolnoki Főiskola konferenciáinak szervezésében segítkezett.

Kiadványok

Legfontosabb kiadványunk a Jászkunság című folyóirat, amelynek 2006–2010. között a 49–53. évfolyama jelent meg. Folyóiratunk egyik legrégebbi, vidéken megjelenő tudományos és tudománynépszerűsítő periodika. Minden tudományág képviselőjének írását fogadjuk, amelyik beérkezik a szerkesztőségbe és a színvonalnak megfelel. 2006–2010 között hétszer jelent meg (2006. 1–4. szám, 2007. 1–2, 3–4. szám, 2008. 1–2, 3–4. szám, 2009. 1–4 szám, 2010. 1–4 szám) összesen 1312 oldalon. Összesen 93 szerző 186 cikket, tanulmányt írt. Az átlag 2 írás szerzőként. Persze nem ilyen egyenlő a szerzői teljesítmény, mint ahogy a tudományszakok között sincs meg az óhajtott egyensúly. Valójában azonban erre a tevékenységre senkit nem lehet kényszeríteni, hiszen ráadásul mindenki önkéntesen (társadalmi munkában) végzi a szerzői és a szerkesztői munkát is. A Jászkunság főszerkesztője 2006-tól Örsi Julianna. Munkáját a szerkesztőbizottság segítette. (Szabó László, Bathó Edit, Fülöp Tamás, Nemes András, Tóth Albert, Márki Gábor, Fábián Péter). A Jászkunságban az átlagnál többet publikáló nevei: Örsi Julianna (33 írás), Szabó László, Fodor István (8–8 írás), Elek György (7 írás), Bagi Gábor, Bartha Júlia, Rideg István (6–6 írás), Fülöp Tamás, Egri Mária, Szent Ernő (4–4 írás), Földi Katalin, Ducza Lajos, Víg Márta, Pusztai Gabriella (3–3 írás).

A Jászkunság említett évfolyamain kívül a Mikroközösségek című konferenciakötetünket jelentettük meg. Tagjainknak önálló kötetei (Bartha Júlia, H. Bathó Edit, Ducza Lajos, Kókai Magdolna, Nemes András, Örsi Julianna, Szabó László, Tóth Albert) és tanulmá-

nyok, szacikkek jelentek meg különböző kiadóknál, illetve kötetekben. Rendszeres szerkesztői munkát végez Örsi Julianna, Bartha Júlia, Fülöp Tamás és H. Bathó Edit.

Tudmánynépszerűsítés

Már az előzőekben is kitűnik, hogy Egyesületünk tagjai sokat tettek a tudományok népszerűsítéséért. A helyi és térségi igényeket kielégítve számos előadást tartottak, népszerűsítő írásokat közöltek helyi, térségi, régiós és országos szaklapokban (Redemptio, Múzeumponct, Eső, Magyar Szemle, Néprajzi Hírek, Palócföld, Ethnica, Kisbíró stb.), egyéb kiadványokban (pl. kalendáriumok). Tagjaink különösen sokat tesznek a településszintű hagyományörző rendezvények megvalósításáért, népszerűsítéséért, a honismereti szakkörök eredményes működéséért, amit jeleznek országos és megyei díjak felnőtt és ifjúsági kategóriában. Tagjainkról lehetett olvasni, hallani a médiában (Új Néplap, Szolnok Tv, Magyar Nemzet, városi televíziók, rádiók). Kiadványainkat eljuttatjuk a könyvtárakba, múzeumokba, levéltárakba, a cserekapcsolatban lévő szervezetekhez, tagjainkhoz és szerzőinkhez.

Elismerések

Egyesületünk taglétszáma 67 fő. Ebből 28 fő minősített kutató. Különböző tudományágakat képviselnek: néprajz-kulturális antropológia, történettudomány, nyelvészet, irodalomtudomány, régészet, földrajz, közgazdaságtudomány, biológia, mezőgazdaságtudomány.

Egyesületünk tagjai között 1 akadémiai doktor (prof. Szathmári István), 2 MTA doktor (prof. Szabó László, Bánkiné dr. Molnár Erzsébet), 1 emeritus professzor (Lengyel Lajos), 1 habilitált doktor (Örsi Julianna), 23 kandidátus, p.hd. minősített kutató van. Ez utóbbiak közül a biológiai tudományok kandidátusa 1 fő, a földrajztudomány kandidátusa 1 fő, a néprajztudományok kandidátusa 4 fő, a történettudományok kandidátusa 2 fő. Tagjaink sorában tudunk még 7 egyetemi (bölcész és természettudományi) doktort, valamint 1 jogászt, 1 orvost és 1 gyógyszerészt, több önkéntes néprajzi és honismereti gyűjtőt.

A Magyaroktársaság Lovagkeresztje kitüntetéset kapott Örsi Julianna, a Magyar Lovagrend tagjai H. Bathó Edit, Füvessy Anikó, Szabó László, Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományáért-díjban részesült: H. Bathó Edit, Bartha Júlia, Bálint Sándor, Fülöp Tamás, Örsi Julianna, Szabó László. Szűcs Sándor. Alföld-kutatói-díjas Bartha Júlia, Örsi Julianna, Nagykunságért-díjas Örsi Julianna, Ducza Lajos, Tóth Albert, Bartha Júlia, Jászságért-díjas H. Bathó Edit, Szabó László. Többen megkapták Jász-Nagykun-Szolnok Megye Közművelődési-díját, illetve Pro Urbe kitüntetéseteket vehettek át.

Egyesületünk működéséről

Egyesületünk az alapszabályban foglaltak szerint működik immár 15 éve. Bevételi forrásunk a tagdíjak, a pályázatokon nyert támogatások és egyéb támogatások. Az elmúlt években különböző mértékben és módon támogatott bennünket az Nemzeti Fejlesztési Ügynökség, a Magyar Tudományos Akadémia (OTKA), az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága, a Nemzeti Kulturális Alap, a Nemzeti Civil Alap, a Nemzeti Évfordulók Titkarsága (a Balassi Intézet), Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat, Szolnok városa. Bankszámlánkat a Kunszentmárton és Vidéke Takarékszövetkezet vezeti, a könyvelést a

---

SZERVEZETI ÉLET

SZÁM-Ügy Kft végzi. Amint beszámolónkból is kiderül egyesületünk folyamatosan jelen van a tudományos kutatás, a tudománynépszerűsítés, az oktatás, a kulturális és a civil szervezeti élet számos területén. Hisszük, hogy eredményeinkkel gazdagítottuk az általunk képviselt tudományokat és hasznosan tevékenykedtünk Jász-Nagykun-Szolnok megye tudományáért, a tudománynépszerűsítésért és erősítettük azt a kapcsolatot, amely az oktatási, a közgyűjteményi és a kulturális intézmények valamint a társadalom (civil szféra) között van.

Megjegyzés: A beszámolót a közgyűlés 2011. február 22-én elfogadta.

Dr. Habil. Örsi Julianna
egyesületi elnök

KÖZHASZNÚSÁGI BESZÁMOLÓK

**Az MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület közhasznúsági beszámolója
a 2010. évről**

Az Egyesület bemutatása

- Elnevezése: MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület
- Alapítója: alapító tagok
- Bírósági nyilvántartásba vételének időpontja: 1995. 08. 14.
- Bírósági nyilvántartási szám: 1243
- Székhely: 5000. Szolnok, Kossuth tér 4.
- Tipusa: egyesület
- Közhasznú jogállása: közhasznú
- Célja: tudományos és tudománynépszerűsítő tevékenység, Jászkunság folyóirat megjelentetése

I: Mérleg (főbb adatok)

Az egyesület bevételei:

Pályázati úton (NCA) elnyert támogatás	100 E Ft
Könyvkiadásra támogatás	50 E Ft
Egyéb bevétel (bankkamat)	1 E Ft

Összes bevétel: 151 E Ft

Az egyesület kiadásai:

Anyagköltség, anyagjellegű szolg.	106 E Ft
Egyéb term-i, kezelési ktg.	42 E Ft

Összes költség: 148 E Ft

Az egyesület kötelezettségei:	
Tagi kölcsön:	223 E Ft

Az egyesület követelése:

Elutalt járulékok:	45 E Ft
--------------------	---------

II. Részletes értékelés

a.) Vagyoni helyzet

1. Ebben az évben két nyertes pályázatunk volt. A működésünket az NCA 100 ezer forinttal támogatta. A DAB a Jászkunság kiadására 50 ezer forint támogatást biztosított.
2. Vagyoni helyzet: az egyesület a mérlegben kötelezettséggént a költségek fedezetére nyújtott tagi kölcsönt szerepeltet.

b.) A költségvetési támogatás felhasználása

Az egyesület 2010-ben költségvetési támogatásban nem részesült.

c.) A vagyon felhasználásával kapcsolatos kimutatás

2010-ben nagyon takarékosan gazdálkodtunk. Legnagyobb kiadásunk a Jászkunság folyóirat megjelenítése volt. Ezen kívül a működésre fordítottunk még pénzt.

d.) Cél szerinti juttatás

Ebben az évben nem volt cél szerinti juttatás.

e.) Helyi önkormányzattól kapott támogatás és annak felhasználása

Sem helyi, sem megyei önkormányzati támogatásban nem részesültünk.

f.) A szervezet vezető tisztségviselőinek nyújtott juttatások kimutatása

Egyesületünk vezető tisztségviselői juttatásban nem részesültek.

g.) A közhasznú tevékenységről szóló rövid tartalmi beszámoló

Beszámoló az MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület 2010. évi munkájáról

1. Egyesületünk 2010. évben is az alapszabályunkban lefektetett közhasznú célokért dolgozott. A 67 fős tagságunkkal a megadott és gyakorlatban bevált formákban (közgyűlés, vezetőségi ülés, körlevél, meghívó, rendezvények) tartottuk a kapcsolatot. Létszámunk növelése továbbra is cél volt. Többen jelezték, hogy csatlakozni kívánnak az egyesülethez.
2. Kapcsolathálónk erősítése és bővítése továbbra is napirenden volt. Az együttműködés a Debreceni Akadémiai Bizottsággal folyamatos volt. Tagjaink révén kapcsolatunk a Természettudományi, a Műszaki, az Orvostudományi, a Történeti és a Néprajzi Szakbizottságokkal volt. Jász-Nagykun-Szolnok megye Önkormányzatával való kapcsolattartásban nem történt előrelépés. A kiírt pályázatuk csak irodalmi folyóirat megjelenítéséhez nyújtott segítséget. Jászkunság megjelenítésének támogatása érdekében továbbra is próbálkozunk a megye és Szolnok város támogatását is megnyerni. Ápoljuk a kapcsolatot a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományáért Alapítvánnyal, bár ebben az évben nem találkoztunk a pályázati felhívásukkal. 2006. és 2007. években együttműködési megállapodást kötöttünk a Kolozsváron működő Erdélyi Múzeum Egyesülettel – amelyet az MTA is befogadott szervezeti közé – és a Kriza János Néprajzi Társasággal. 2007. évben sikerült együttműködési megállapodásokat kötni szlovákiai szervezetekkel is. Ez utóbbi keretében 2010-ben dr. H. Bathó Edit gyűjtést végzett Kaposkelecsényben, amelyből megírta a

---

SZERVEZETI ÉLET

- tanulmányát. Dr. habil. Örsi Julianna lemásolta a falukrónikát és az iskolakrónikát, valamint 15 interjút jegyzett le 138 oldal terjedelemben.
3. Muzeológusaink (dr. Barha Júlia, dr. H. Bathó Edit, Gulyás Katalin, Dr. Bagi Gábor, Kapás János, Pusztai Zsolt) egész évben a Jászkun kapitányok nyomában című nagyprojektben dolgoztak ezzel is elősegítve a vidéki múzeumok társadalmasítását. Dr. Bartha Júlia szerkesztette a Kunok I. világtalálkozója konferenciakötetet, dr. Kaposvári Gyöngyi a múzeumi évkönyvet, amelybe több tagunk is írt. Kókai Magdolna megírta az „Ágy lábában van másik ...” Születés körüli szokások és hiedelmek a Jászságban című könyvét, dr. Bartha Júlia a „Népvisélet a Nagykun-ságon” című könyvét, amelyek meg is jelentek. Többen (dr. Szabó László, dr. Bagi Gábor, dr. Bartha Júlia, dr. Horváth László) dolgoztak egy tiszazugi projektben, amelynek eredményeit olvashatjuk „A Tiszazug néprajzi, történeti, földrajzi kutatása az ezredfordulón. Peremlétben? Félúton” című könyvben. Dr. Örsi Julianna fel dolgozta a karcagi Varró család két évszázados múltját.
  4. Levéltárosaink sokat segítettek a helytörténeti kutatók adatfeltárásában. Dr. Fülöp Tamás, dr. Cseh Géza, dr. Bagi Gábor, dr. Tóth Albert publikált a Levéltár évkönyvében.
  5. A helytörténeti kutatók, néprajzi gyűjtők több sikeres megyei és országos pályázatot készítettek. A jászsági honismereti kutatókkal rendszeresen tartotta a kapcsolatot dr. H. Bathó Edit. Ugyanő a Jász Múzeumért Alapítvánnyal és a Városvédő Egyesülettel, Kapás János a Finta Múzeumért Alapítvánnyal tartott szoros kapcsolatot. Dr. H. Bathó Edit ebben az évben is szerkesztette a Redemptio című időszakos lapot, amelybe több tagunk is publikált. Dr. Ducza Lajos főleg a kisújszállási városvédőkkel dolgozott együtt. Szerkesztője volt több városi kiadványnak. Több cikke megjelent a helyi kalendáriumban, a Kisbíró című újságban. Előadó volt a Nagykun-ságért díjasok 3. találkozóján dr. Örsi Juliannával és másokkal egyetemben. Az előadások megjelentek a Jászkun-ság 2010. évi számában.
  6. A Főiskola oktatói, munkatársai publikáltak a Szolnoki Főiskola kiadványaiban (A Szolnoki Főiskola Tudományos Közleményei, Economica című kiadványokban. Dr. Fülöp Tamás, dr. habil. Lengyel Lajos, dr. Tóth Albert, dr. Túróczyné dr. Vesztegh Rozália, dr. Várszegi Tibor és mások segítették a megyei felsőoktatást. Más hazai és küldölni intézmények is számítottak a munkájukra.
  7. Dr. Nemes András szervezésében ebben az évben is megvalósult a Kórházi Tudományos Napok rendezvény Szolnokon. Dr. Tóth Albert a Balogh János VI. Nagykun-sági–Nagy–Sárréti tájökológiai Konferenciát menedzselte Túrkevén és ezúttal is megszervezte a Hortobágyi Természetvédelmi Kutatótábort Ágota-pusztán. Ugyanő terepgyakorlatokat irányított és előadóként részt vett a Jász–Nagykun–Szolnok megyei tanárok továbbképzésében.
  8. 2010-ben is legfontosabb feladatunknak tartottuk a Jászkun-ság folyóirat megjelenítését, de anyagiak hiányában csak egy összevont számot tudtunk megjelentetni a Túrkevei Kulturális Egyesülettel közösen. Ebben az évben 30 szerző 39 írását jelentettük meg a Jászkun-ság folyóiratban.

BESZÁMOLÓK

9. Tudomány Napja Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tanácskozásnak tagjaink sorából előadói voltak: dr. Bagi Gábor, dr. Bálint Sándor, dr. Fülöp Tamás, dr. Kóródi Márta, dr. Nemes András, dr. Örsi Julianna, dr. Péntes Ibolya, dr. Túróczi Imre.
10. Továbbra is ápoltuk nemzetközi és hazai tudományos és tudománynépszerűsítő kapcsolatainkat (Románia, Szlovákia, Szerbia, Magyarország – tudományos társaságok, intézetek, múzeumok).
11. Egyesületünk ebben az évben is a civil szférát képviselte a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség és az Észak-Alföldi Régió Fejlesztési Ügynökség munkájában (dr. Habil. Örsi Julianna).

A Túrkevei Kulturális Egyesület közhasznúsági beszámolója a 2010. évről

Az Egyesület bemutatása

- Elnevezése: Túrkevei Kulturális Egyesület
- Alapítója: alapító tagok
- Bírósági nyilvántartásba vételének időpontja: 1990. 12. 27.
- Bírósági nyilvántartási szám: 632
- Székhely: 5420. Túrkeve. Attila u. 1.
- Tipusa: egyesület
- Közhasznú jogállása: közhasznú szervezet
- Célja: kulturális tevékenység
- Vagyon felhasználásának a módja

A Nemzedékek kutatóúton ... (ROP 3.3.1.) projekt utánkövetése

Működés, kiállítások, rendezvények szervezése, kiadvány megjelentetése, civil szervezetek érdekképviseleti munkája.

I. Mérleg (főbb adatok)

Az Egyesület bevételei:

Önkormányzattól kapott támogatás:	35 E Ft
Pályázati úton elnyert támogatás:	254 E Ft
Tagdíj bevétel:	12 E Ft
Egyéb bevétel:	1 E Ft
Összes bevétel:	302 E Ft

Az Egyesület kiadásai:

Anyagköltség:	263 E Ft
Megbízási díj:	80 E Ft
Megbízási díj közterhe:	18 E Ft
Személyi jell. Ráfordítás:	22 E Ft
Egyéb termelési kez-i kgt:	278 E Ft
Egyéb ráfordítás:	35 E Ft
Összes költség:	697 E Ft

II. Részletes értékelés

1. Vagyoni helyzet

Ebben az évben az NCA-tól és a helyi önkormányzattól kaptunk működési támogatást. Túrkeve város Önkormányzata 35 ezer forinttal, az NCA 100 ezer forinttal támogatta a működésünket. Sikeres pályázatunk ebben az évben a Nagykun Hagyományőrző Egyesületnél volt. 150 ezer Ft-ot kaptunk a Nagykun-ságért Díjasok III. találkozója és a Kutatóúton Euráziában című kiállítás megrendezésére.

Technikai eszközeinket a projekt érdekében használjuk. (2006. évi beszerzés), valamint díjmentesen kölcsönözzük a város civil szervezetei és kulturális intézményei programjainak a lebonyolításához. A technikai eszközökön kívül az évek során folyamatosan bővített történelmi ruhatárunk is nagy segítségére van a rendezvények sikeres és élményszerű megvalósításához.

Pénzünk az OTP-nél vezetett számlánkon van elhelyezve, amelyből a kiadásainkat bonyolítjuk. Az előző évi likviditási gondunkat tagi kölcsön bevonásával tudtuk rendezni. Ebben az évben sem javult a pénzügyi helyzetünk. A konkrét pénzügyi adatokat a mérleg tartalmazza.

2. Költségvetési támogatás felhasználása

Tárgyévben a szervezet a 2010. évre megítélt NCA működési támogatását – 100.000 Ft – kapta meg, amely 2010. 06. 01–2011. 05. 30. időszakra szólt. Ezzel most számolunk el.

3. Vagyonfelhasználással kapcsolatos kimutatás

A szervezet mindig törekszik arra, hogy az adott évben kapott bevételeket fel is használja közhasznú céljainak elérése érdekében. Az értékcsökkenés a tárgyi eszközök amortizációjából adódott.

4. Cél szerinti juttatások kimutatása

Szervezetünk cél szerinti juttatást nem nyújtott, így e soron továbbra sem történtek kifizetések.

Központi költségvetési szervtől, elkülönített állami pénzalaptól, helyi önkormányzattól, települési önkormányzatok társulásától és mindezek szerveitől kapott támogatások mértéke

Tárgyévben közösségünk a helyi önkormányzattól 35 ezer Ft támogatást kapott. Ezt működésre fordítottuk és el is számoltunk vele. Központi költségvetésből az NCA-n keresztül 100 ezer Ft támogatást kaptunk, amelyet 2010. május 30-ig felhasználtunk. Az APEH-től az szja 1 %-a címen ebben az évben nem kaptunk támogatást.

A közhasznú szervezet vezető tisztségviselőinek nyújtott juttatások értéke, illetve összege

Egyesületünk személyi jellegű kifizetést a vezetőségnek munkájáért nem eszközölt. Szervezetünk ez évben 34 ezer Ft-ot fizetett ki útiköltségtérítés címen, amely indokolt volt. (Erre főleg a civil szervezetekkel, egyetemi és főiskolai hallgatókkal való kapcsolattartás

miatt volt szükség.) Megállapítható, hogy a Szervezetnél indokolatlan kifizetés nem történt, nem nevezhető a költségtérítés juttatási formának.

7. A közhasznú tevékenységről szóló rövid tartalmi beszámoló

- 1.) Vállalt feladatunknak megfelelően 2010. évben is egyik fontos célítúzésünk volt a „Nemzedékek kutatóúton ...” ROP 3.3.1. projekt utógondozása. Ebben együttműködünk a Szolnoki Főiskolával, a Mezőtúri Fakultással, a Kossuth Lajos Tudományegyetemmel és az MTA JNSZ M. Tudományos Egyesülettel. A csoportvezetők rendszeresen találkoztak a kutatásban részt vett hallgatókkal. Elsősorban a projekt során felvett anyagok megbeszélésével, feldolgozásával, értelmezésével, következtetések levonásával foglalkoztunk. A projekt eredményeként eddig 14 hallgató tudott elhelyezkedni, amit jelentős eredménynek tarthatunk a pályakezdőket sújtó munkanélküliség miatt. Folytattuk egy kisfilm összeállítását a Nagykunság és környékének kulturális értékeiről. Évközben a Mezőtúri Fakultás megszűnt és az ottani projektfelelős is nyugdíjba vonult, ami kisebb fennakadásokat okozott.
- 2.) Népszerűsítettük a kiadványainkat. Felajánlottuk a helyi Önkormányzatnak, hogy további albumok megvásárlására van lehetőség. A „Kutatóúton Euráziában” című kiállítás kapcsán a „Múzeumi Tükörkép”-ből 50 darab szétosztásra került a város lakói között, amelyet dedikálhattak a szerzővel.
- 3.) Részt vettünk a Város napja rendezvényein. Megrendeztük a Nagykunságért-díjasok III. Találkozóját, ahol előadást tartott Novák László MTA Doktora, dr. Ducza Lajos helytörténet-kutató, Szent Ernő kisújszállási költő-grafikus, Örsi Julianna a Néprajztudomány kandidátusa. A Nagykunságért-díjasok életrajzát, munkásságát és az előadásokat megjelentettük a Jászkunság folyóiratban.
- 4.) Egy könyvkiállítást rendeztünk az eddig megjelent könyveinkből az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesülettel összefogva, amelyet bemutattunk a Petőfi Sándor Általános Iskolában a Város napján.
- 5.) Megrendeztük a „Kutatóúton Euráziában” című kiállítást a Finta Múzeummal együtt Örsi Julianna külföldi gyűjtő útjain készült fotókból és tárgyakból. Ehhez jelentős mennyiségű fotók lenagyítására volt szükség. A kiállítás Prof. Barna Gábor tanszékvezető nyitotta meg. A rendezvényen szerepelt a Chorda Kórus és az Egres Kiss Lajos Néptáncsoport.
- 6.) Az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesülettel karöltve megjelentettük a Jászkunság folyóirat 2010. 1-4. számát.
- 7.) Aktívan részt vettünk a Tudomány Napja Jász-Nagykun-Szolnok Megyei rendezvényén, ahol Örsi Julianna előadást tartott.
- 8.) Képviseltük a civil szervezeteket a Mezőtúri Kistérségi Fejlesztési Tanácsban.
- 9.) Részt vettünk a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség Bíráló bizottságának és a Regionális NFÜ munkájában.

Amint a fentiekből is kiderül, tehát ebben az évben több jelentősebb feladatot teljesítettünk. Az egyik a korábbi években megvalósított projekt utógondozása, a másik egy olyan

kiállítás létrehozása, amely segíti a világ népeinek hagyományos kultúrája iránti érzékenység kialakítását, a nemzeti értékek megbecsülését. A harmadik egy megtsztteltetés: a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség országos és régiós tevékenységében való részvétel, valamint a kistérségi érdekképviseleti delegációban való részvétel.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület 2011. évi munkaterve

1. Egyesületünk 2011-ben is az alapszabályban rögzített célokért, nevezetesen a tudományos eredmények eléréséért, a tudományos kutatás népszerűsítéséért, kiadványok (közte a Jász-kun-ság) megjelentetéséért dolgozik. Úgy igyekszünk kialakítani a munkatervünket, hogy abba tagságunk minden tagja tudjon munkálkodni, eredményeiknek fórumot biztosítunk. Tagjaink száma meghaladja a 60-at.
2. Ebben az évben soron következik a tisztújítás és ezzel egyidőben az alapszabály módosítás. Erre közgyűlést hívunk össze az év első negyedében.
3. A DAB tavaly ősszel tárgyalásokat folytatott a Szolnoki Főiskolával, hogy hozzanak létre egy megyei szakbizottságot. Ezzel a területi testületi munkánk megszűnik. Ettől függetlenül egyesületünk továbbra is partneri kapcsolatokat igyekszik fenntartani illetve ápolni az MTA Debreceni Akadémiai Bizottságával és a Szolnoki és a Jászberényi Főiskolával. Ugyancsak folytatjuk az együttműködést a különböző megyei és városi közgyűjtéményi, közművelődési, oktatási intézményekkel és civil szervezetekkel. Egyesületünk igyekszik jó kapcsolatot kiépíteni a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzattal, Szolnok és más megyei települések önkormányzataival, polgármesteri hivatalaival. Fontosak számunkra a Kistérségi társulások, a Jászok Egyesülete, a Kun-szövetség, a Györffy István Népfőiskola és más civil szervezetek.
4. A tudományos kutatás terén mindenki a saját maga elé tűzött célt valósítja meg, amelyet támogat egyesületünk. A szakképzett kutatók segítik az önkéntes gyűjtők, honismereti kutatók, szakkörök, pályázók, szakdolgozatírók munkáját. Lehetőséget biztosítunk mindenki számára a publikálásra (Jász-kun-ság), amely révén a közoktatásba is beintegrálódnak a helyismereti eredmények és a lokális kulturális értékek.
5. Ebben az évben várható, hogy a nemzetközi kapcsolatunk szlovákiai eredményeiről is beszámolhatunk, mert megjelenik a Kaposkelecsényről írt monográfia. A romániai kutatásunkból is tervezünk publikációt.
6. 2011-ben két konferencia szervezését tervezzük. Mivel 2011-et a római katolikus egyház a család évének nyilvánította, így felvéve a kapcsolatot az egyházakkal (római katolikus, református, izraelita, metodista, adventista) és tudományos kutatókkal megrendezünk egy ökonomikus családkonferenciát Szolnokon 2011. júniusban. A konferencia három szekcióba fogja össze a kutatókat és az érdeklődőket: A.) A történelmi család, B.) Hitélet és a család, C.) A család napjainkban. Rendezvényünkkel kapcsolódni szeretnénk a Váci Egyház megyei találkozóhoz.
7. Ősszel pedig egy olyan tanácskozást kívánunk megvalósítani előreláthatólag Karcag-on, amely a helyi közösségek kulcsembereinek szerepéről szól. Ebben partnereinkre

BESZÁMOLÓK

(Karcag Város Önkormányzata, Györffy István Nagykun Múzeum, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumszervezet, Túrkevei Kulturális Egyesület) is számítunk. E program keretében a magyar művelődéstörténet jeles személyeinek életútját követjük nyomon. Amennyiben igényt tartanak rá, segítjük a Jászok és a Kunok világtalálkozóinak, a különböző települési fesztiválok, város és falunapok kulturális és tudományos programjainak megvalósítását előadásokkal, kiadványszerkesztésekkel, tanulmányok írásával.

8. Kiadványainkat igyekszünk népszerűsíteni a helyi és megyei rendezvényeken. Felhívással fordulunk az iskolákhoz, hogy az oktatásban használják a Jászkunság folyóiratunkban megjelent írásokat így is segítve a szülőföld jobb megismerését és erősítve az identitástudatot, a magyar kulturális értékek megőrzését.
9. Ebben az évben is igyekszünk megjelentetni a Jászkunság 1–4 számát, amelybe várjuk tagtársaink írásait.
10. Továbbra is ápoljuk a kapcsolatot a különböző szakmai szervezetekkel (Pulszky Társaság, MAMUTT, Levéltári Egyesület, Tiszántúli Történészek Társulata, Magyar Néprajzi Társaság Magyar Orvosi Kamara, Magyar Gyógyszerész Kamara, Mezőgazdasági Kamara stb.)
11. Egyesületünk továbbra is képviseli a civil szférát és segíti a munkát a Nemzeti Fejlesztési Ügynökségben és az Észak-Alföldi Fejlesztési Ügynökségben.

Dr. habil. Örsi Julianna
elnök

Tisztelgés Kaposvári Gyula emléke előtt – Szolnok 2011. (Fotó: Szalay Anna Mária)

A család helye, szerepe a lokális társadalomban

– országos interdiszciplinális konferencia Szolnokon –

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület kezdeményezésére szeptemberben (16–17.) két napos tanácskozást szervezünk Szolnokra. A rendezésben partnerek az egyházak, a Megyei Múzeumszervezet és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya. Mintegy 50 kutató jelezte részvételét „A család helye, szerepe a lokális társadalomban” című konferencián. A különböző tudományágak (történettudomány, közgazdaságtan, néprajz, demográfia, szociológia, kulturális antropológia) képviselői és a családok helyzetével foglalkozó gyakorlati szakemberek, lelkészek vitatják meg a társadalom alapintézményének fejlődését, sajátosságait, jelenlegi helyzetét és fogalmazzak meg javaslatokat a fenntarthatóságára, erősítésére. Öröndetes, hogy a neves szakemberek mellett pályakezdő doktoranduszok is bekapcsolódnak az országos konzultációba. A konferencia anyaga a tervek szerint nyomtatásban is megjelenik és az Interneten – www.kulturaeskutatas.hu – is közzéteszik a szervezők.

A programban szerepel kiállítás, könyvbemutató és vásár, családi koncert, szolnoki (templomok, múzeum) és kenderesi műemlékek (Horthy-kastély, Panteon) látogatása is.

- J

Nagypapa unokáival – Szolnok 2011.

HÍREK

HÍREK

Új névvel, megújult vezetőséggel

Egyesületünk 2011. február 22-én, majd június 7-én közgyűlést tartott. A névből töröltük a Magyar Tudományos Akadémia nevét. Így a hivatalos nevünk Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület. Vezetőségválasztásra is sor került. Az elnök továbbra is dr. habil. Örsi Julianna. Az alelnökök: dr. Nemes András, dr. Szegő Ágnes és Fodor István Ferenc. A titkár: dr. Szalay Annamária. Az új elnökség a Jászkunság szerkesztőbizottságának tagjai. A főszerkesztő továbbra is dr. habil. Örsi Julianna. A számvizsgáló bizottság tagjai: dr. Ducza Lajos (elnök), Nagyné Kiss Mária, Besenyi Vendel.

Élénk érdeklődés a családkutatás iránt

Megyénkben is érezhető az az országos tendencia, amely a rendszerváltás után bontakozott ki. Egyre többen érdeklődnek az elődeik, rokonaik iránt. Sokan felkeresik a levéltárat, múzeumot, mások a családi emlékezetet hívják segítségül, régi iratokat böngésznek. Mezőtúron jól működik a családkutató kör. Erre az évre pályázatot is írtak ki. Vezetőjük: Szabó András. Lelkes tagjuk Laki Ilona, aki Budapestről is lejár az összejövetelekre. Ő az egyik aktivistája a Szolnokon az Aba-Novák Művelődési Központban működő családkutató klubnak is. A művelődési szakemberek előadókat hívtak meg a megyei levéltárból, a múzeumokból, hogy szakmai ismeretekkel segítsék a lelkes közösséget. Túrkevéen is előadásra került sor a témában a művelődési intézmény szervezésében. A Túrkeve 750. évfordulója alkalmából kiírt pályázatra ugyancsak készült dolgozat. A Dictum Kiadó Bt. (ügyvezető: Dobson Szabolcs) egy nagykunsági adatbázis feltételeit igyekszik megteremteni. A szakmai irányítást Örsi Julianna végzi. A munkába bekapcsolódik többek között Ruzicska Ferenc, Szendrei Eszter, Kántor Éva.

- J.

A Disznósok I. családi találkozója

– Karcag, 2011. május 15. Kaiser étterem –

Ez év tavaszán fogalmazódott meg a gondolat, hogy jó lenne egy Disznós családi találkozót rendezni Karcagon. Saliga Józsefné Disznós Erzsébet az unokák unokáira (a mi generációnkra) gondolt, hogy találkozzunk, illetve a gyerekeink, unokáink ismerjék meg egymást. Hozzá is kezdett a szervezéshez. Mindenki lelkesen támogatta. Többek között Petri Lajosné Cs. Kovács Katalin. Egy birkát ajánlott fel, Disznós László. A birkapörkölt főzését Papp János vállalta. A május közepére kitűzött időpontra és helyszínre többen hoztak különböző tésztákat (pogácsa, sósrúd, sütemények, torták), rövid italokat és bort. Örsi Sándorné egy fatörzset hozott (piskóatekerces) annyi ággal, amennyi testvér volt, abba szűrve annyi zöld levél, ahány gyerekük van.

A CSALÁD HELYE, SZEREPE A LOKÁLIS TÁRSADALOMBAN

Több mint 50 Disznós leszármazott jelent meg, 1–88 évesig. 6 generáció, azaz a nagyapák (testvérei) unokáinak az unokái is jelen voltak Készült közös fénykép. Dr. Szabó Mihály filmet is készített.

A megjelenteket Disznós Erzsébet köszöntötte, aki többek között elmondta, hogy a népes Disznós család hét gyermekének a leszármazottai vannak jelen. A többség még ma is Karcagon lakik, de vannak már, akiknek Verőce, Kompolt, Sárrétudvari, Biharnagybajom, Debrecen, Törökszentmiklós, Túrkeve, Szolnok, Berekfürdő, Budapest a lakóhelye. Az ismerkedést, az egymásra találást Cs. Kovács Katalin tréfás programmal segítette. Sor került fényképek nézegetésére, könyv adatainak a böngészésére, leszármazási adatok feljegyzésére.

Mindenki jól érezte magát és abban a reményben búcsúzott, hogy máskor is megrendezik ezt az új típusú családi ünnepet, rokonsági találkozót.

Örsi Julianna

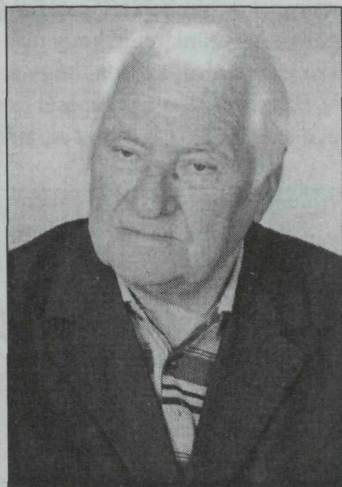

Dokumentumok nézegetése a családi találkozón – Karcag, 2011

Meghalt Molnár István (1924–2011)

Július 6-án helyezték örök nyugalomra Molnár István tanár urat a jászszentandrási temetőben. Ha nagyon meg akarjuk tisztelni, akkor nem tanár úrnak, hanem néptanítónak nevezném. Ennél szebb és rangosabb címet nem adhatunk neki. Élete folyamán több diplomát szerzett, számos tanfolyamot végzett, szervezett és tartott maga is továbbképzéseket, előadásokat, viselt társadalmi megbízatásokat, szólították tanító és tanár úrnak, igazgató úrnak, elnök úrnak, tekintették tanítónak, tanárnak, népművelőnek, néprajzi gyűjtőnek, közéleti embernek, nótafőnöknek, társasági embernek. Kapott elismeréseket, díjakat, végzett tudományos munkát, tanulmányai, könyvei jelentek meg, mégis igazában természete és belső elhivatottsága miatt vérbeli néptanító maradt, az, aki a rábízott közösséget jóra, szépre, igazra tanítja, neveli. Élete végéig első tanyai tanítója példáját követte.

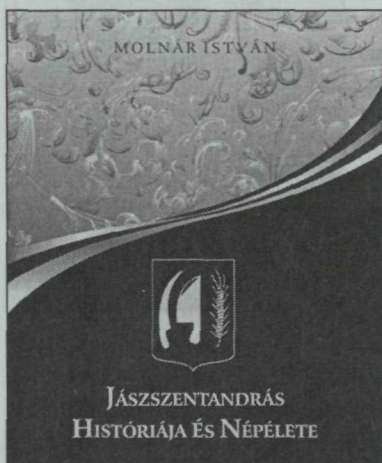

Molnár István 1924-ben született Jásztelken, ahol apai és anyai felmenői, oldalági rokonai éltek ősidők óta. A fügedhalmi (Sziki) tanyai iskolából indult, majd Jászberényben polgárit végzett, s ugyanitt a Tanítóképzőben kapta meg színjeles tanítói diplomáját 1945-ben. Előbb Jászapáti tanyavilágában, majd belterületén tanított 1952-ig. Ekkor ifjú felesége pátriájába Jászszenandrásra kérte áthelyezését. Mindketten itt tanítottak. Közben Szegeden magyar–történelem–orosz szakon 1950-ben tanári diplomát szerzett. Előbb beosztott tanárként dolgozott, 1957-től igazgatói tisztet is betöltve tanított Szentendrason 1986-os nyugdíjazásáig. Egy vidéki pedagógus nemcsak tanít, hanem maga is tanul, tovább képezi magát, frissen tartja tudását, ő egy emberi közösségben a műveltség hordozója, mindennapi tevékeny életője. Ez számos feladattal, funkcióvállalással, törődéssel, olykor elismeréssel jár. Mindebben része volt Molnár Istvánnak. Kezdetől fogva figyelte, majd egyre tudatosabban gyűjtötte szülő- és lakóhelyének néphagyományait, kutatta népe múltját, s ezeket felhasználta a tanításban, nevelő- és népművelő munkájában, benyújtott pályamunkáiban, kis írásaiban, megjelent köteteiben. Maga is benne élt e közösségben, nemcsak figyelte, de tevékenyen alakította is kultúráját. Élete fő munkáját, rangos formában való kiadását még kézbe vehette. Kézbe véve az olvasó láthatja, hogy nem csupán egy község anyagát öleli fel a kötet, hanem lényegében három jászsági településről, illetve annak egymással csaknem összeérő tanyavilágából származik anyaga, ahogyan népessége is. A központ mégis a történetével is hangsúlyosabban szereplő Jászszenandrás, mint címe is mutatja: *Jászszenandrás históriája és népélete*. S ezt, egy életen át gyűjtött agyagát élményszerű elevenséggel, hitelesen adja tovább, rajta hagyva kezének melegét is. Ezért beszélhetünk népéletéről és nem elvont néphagyományról. A cím részben kompromisszum, részben arról tudósítja az olvasót, hogy írója a ma posztmodernnek mondott történetírás

elvei szerint járt el. Ez azt vallja, hogy a múltat a maga tényszerű voltában nem ragadhatjuk meg, az egykor volt dolgokat a történetíró támasztja fel, s rekonstruálja a maga tudása, felkészültsége, módszere, felfogása szerint. Ezért nem történelem, hanem história szerepel a címben. E ma modernnek vagy posztmodernnek mondott felfogásról csak annyit jegyzünk meg, hogy úgy négy évszázaddal ezelőtt Szenczi Molnár Albert a história szó jelentéséről azt írta, hogy az a *megtörtént dolgoknak emlékezete*.

Fő művének megjelenését csak fél évvel élte túl. Betegen, már-már alig látva olvashatta el a szép kiállítású könyvet, amely méltó síremlékké nemesült.

Gulyás Éva

Molnár István könyve

Ábrahám Miklós közszerepben

FÉL ÉVSZÁZAD A KULTÚRA SZOLGÁLATÁBAN

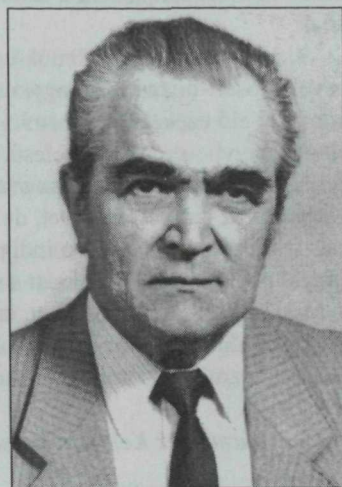
Búcsú Ábrahám Miklóstól (1928–2001)

*„Fejem felett gyorsan repülnek az évek,
Merengek a múlton, vissza-visszanézek.
Mért nem lettem boldog, ezt a titkot
Senki meg nem magyarázza
Valahol az ember mindig elhibázza...”*

E nótával fejezte be fellépéseit az 1980-as években Ábrahám Miklós. Még fülemben cseng hangja a 70 éves, majd a 80 éves ünnepségén, amelyre ugyanolyan lelkiismeretesen készült, mint megannyiszor az 1950-es évek óta, mikor a színpadra lépett, a kevi vagy a környező települések közönsége szórakoztatására vállalkozott.

Nem volt neki könnyű útja a megbecsülésig, megszerettetésig, a tisztelet kivívásáig. A Túrkeve–Mezőtúr–Kuncsorba határ szögletében cseperedő gyermeket előbb a betegség, majd a kulákgye-rekekre váró diszkrimináció sújtotta. Megnyugvást a végtelen róna látványa, a madárcsi-csergés, tücsökciripelés jelentette számára. Legnagyobb örömet pedig az édesapja dalolása és a citeraszó okozott számára. Ezek a gyermekkori élmények adtak mindig erőt az újabb és újabb megpróbáltatáshoz. A kultúrházban alakuló zenekar, Fekete Jani bácsi, Merkel Miklós, Sziráki Géza mellett Ábrahám Miklós a mandolint szólaltatta meg. Madarász Katika, Balogh Marci mellett ő is énekelt. A Csaplár Béla bácsi vezette színjátszó körben is szerepelt. Tanult nótát Kun Laci bácsitól, Koós Józseftől, a Magyar Rádióból. A rádió is felfigyelt rá. Hamarosan megszerezte a működési engedélyt, és fáradhatatlanul szórakoztatta a közönségét.

Előadói pályája mellett a munka világában is igyekezett helyt állni. A Háziipari Szövetkezetben, majd az AFIT-ban precíz, lelkiismeretes munkát végzett. Gondos munkájának, az emberekhez való szeretetteljes magatartásának köszönhetően lassan eltekintettek származásától és környezete megbecsülését elnyerve különböző megbízatásban részesítették. A Népi Ellenőrzési Bizottság és a Választási Bizottság elnökeként tevékenykedett. A rendszerváltás után töretlenül folytatta a közönség szórakoztatását, a dal, a nóta megkedveltetését, majd tanítását. Itt vannak közöttünk tanítványai, akik még a betegnapjaiban, sőt utolsó hetiben is együtt dudorásztak, énekeltek vele, így feledtetve fájalmát. Kell-e ennél szebb felkészülés a hosszú útra, amelyre július első napjaiban Ábrahám Miklós elindult.

Miklósnek mindig volt ereje, türelme, ha a kultúra terjesztéséről, népszerűsítéséről volt szó. Az 1990-ben alakult Túrkevei Kulturális Egyesület elnöki tisztét kezdetektől haláláig becsülettel ellátta. Segítette a programok megvalósítását, részt vett a kiállításokon, szívesen beszélgetett a tagokkal, a diákokkal, a múzeum munkatársaival. Számára a túrkevei értékek mindig nagy becsben voltak, legyenek azok kitüntetések, emléktárgyak vagy könyvek. Mind ott sorakoztak a szobájában csakúgy, mint a kották, a videók és egyéb felvételek.

Vajon eléggé megköszöntük-e munkáját, jólelkűségét? Örömet jelentett számára a Túrkeve városért-díj, a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Közművelődéséért-díj. Legutoljára akkor vette elő ezeket és más emlékeket, mikor a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Ki kicsoda című könyvbe próbáltuk belesűríteni azt a gazdag életet, amit örökségként hátrahagyott nekünk, utódoknak, a kultúra pártolóinak, Túrkeve lakosságának. Miklós már nem veheti kézbe ezt az említett könyvet, de mi olvasva a sorokat vagy fellapozva a fényképalbumokat, felidézve a nótaszót, mindig emlékszünk Ábrahám Miklósrá, Miklós bácsira. Tanítványai pedig tovább viszik azt a szellemi örökséget, amit tőle kaptak.

Miklós! Köszönjük mindazt, amit a kultúra terjesztéséért, pártolásáért tett. Köszönjük a Túrkevei Kulturális Egyesület, a Finta Múzeumért Alapítvány, a Finta Múzeum, a Művelődési Intézmény és minden tisztelője nevében.

Most búcsúzunk Kelemen Pálné tagtársunk versével:

*„Ábrahám Miklós emlékére
Sokszor kaptál tőlünk tapsot,
Mikor nekünk zengett dalod.
Veled sírtunk vagy nevtünk,
Tiszteltünk mi és szerettünk.
Ma itt állunk koporsódnál,
Fentről nézel le ránk most már.
Ott zenélsz az égieknek
S mi élünk az emlékednek.
Nem feledünk elhiheted,
Nyugodj békén, Isten veled!”*

Örsi Julianna

SZERZŐINK

SZERZŐINK

Dr. Bagi Gábor – a történettudomány kandidátusa, történész muzeológus – Szolnok, Damjanich János Múzeum

Dr. Bálint Sándor – ny. főiskolai tanár – Szolnok

Ph.D. Bartha Júlia – néprajzos-muzeológus, osztályvezető – Szolnok, Damjanich János Múzeum

Cseh János – régész – Szolnok, Damjanich János Múzeum

Ph.D. Gulyás Éva – ny. néprajzos-muzeológus, osztályvezető – Szolnok

Károly Nóra – könyvtáros, a Helyismereti gyűjtemény kezelője – Szolnok, Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár

Dr. Habil. Örsi Julianna – a néprajztudomány kandidátusa, ny. múzeumigazgató – Túrkeve

Dr. Pénovázt Antal – néprajzkutató, ny. könyvtárigazgató – Pacsér (Szerbia)

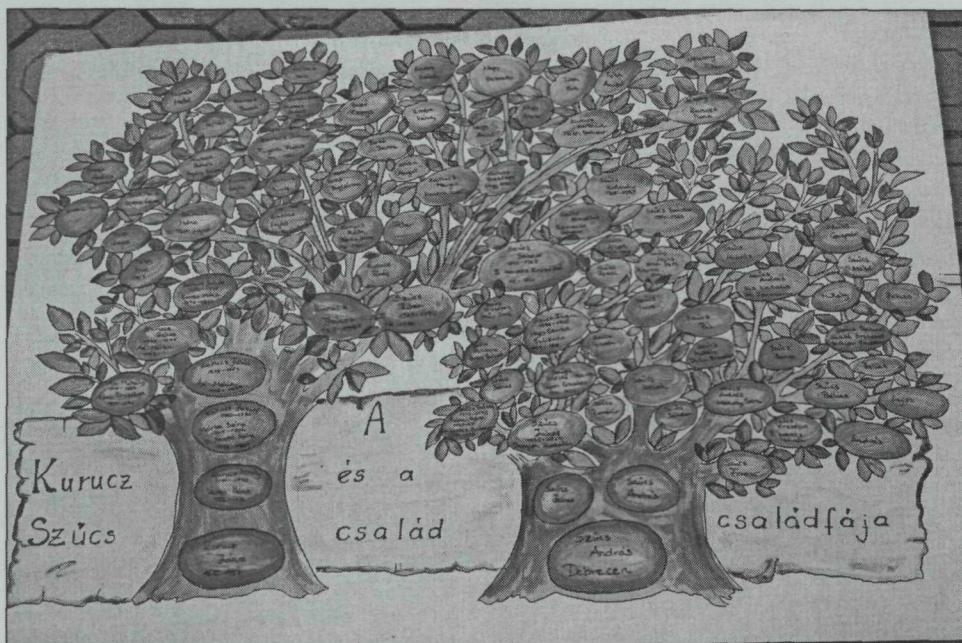
Rideg István – irodalomtörténész, ny. középiskolai tanár – Karcag

Szendrei Eszter – Ph.D.-jelölt, néprajzkutató – Debrecen

Prof. Szabó László – ny. egyetemi tanár, néprajzkutató-muzeológus – Szolnok

Generációk családi találkozózn – Karcag 2011

Kurucz – Szűcs családfa Kisújszállás (tervezte: Örsi Julianna)

Bartha Júlia a Vankuli arab – török szótárral

Sárkány családja – Dévaványa (tervezte: Örsi Julianna)

Családfák, családi emlékek (kiállításrészlet) – Túrkeve, 1997

A Disznósok családi találkozója Karcagon, 2011